



**ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ**  
**ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ**  
**ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ**

**ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**

**Η ΛΑΪΚΗ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΚΥΚΛΑΔΩΝ**

**ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1982-1989**

**Μαρία Ιωσηφίδου**

**Επιβλέπων: Θανάσης Καραλής**

**ΠΑΤΡΑ**  
**Σεπτέμβριος, 2005**

## ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Περίληψη	v
Abstract	v
Κατάλογος πινάκων	vi
Κατάλογος τεκμηρίων	vii
Κατάλογος συνεντεύξεων	xvi
Συντομογραφίες	xviii

### ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

#### ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ –ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

##### ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.1. ΦΟΡΕΙΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΚΥΚΛΑΔΩΝ

1.1.1. Γενικά Στοιχεία	2
1.1.2. Φορείς Εκπαίδευσης Ενηλίκων κατά την περίοδο 1830-1980	5
1.1.3. Η Λαϊκή Επιμόρφωση στην Ελλάδα	12

##### ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.2. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1.2.1. Αντικείμενο της έρευνας	16
1.2.2. Μέθοδοι, τεχνικές και πηγές δεδομένων	19

### ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

#### ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

##### ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.1. Η ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ

2.1.1. Τύποι προγραμμάτων	23
2.1.2. Τα Τμήματα Μάθησης	25
2.1.3. Τμήματα ευάλωτων κοινωνικών ομάδων	32
2.1.4. Οι μεμονωμένες εκδηλώσεις	34
2.1.5. Εκπαιδευτικές Τεχνικές	38
2.1.6. Προγραμματισμός και χρονισμός δραστηριοτήτων	40
2.1.7. Αποκέντρωση	42
2.1.8. Οι χώροι επιμόρφωσης	44
2.1.9. Αξιολόγηση δραστηριοτήτων	46

2.1.10. Η κάμψη των δραστηριοτήτων της ΝΕΛΕ Κυκλάδων	48
<b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.2. ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ</b>	
2.2.1. Σχέση της ΝΕΛΕ με την τυπική εκπαίδευση	51
2.2.2. Αποκέντρωση δομών	54
2.2.3. Οικονομική και διοικητική κατάσταση	56
2.2.4. Ανίχνευση επιμορφωτικών αναγκών	59
<b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.3. ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΤΗΣ ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ ΜΕ ΦΟΡΕΙΣ</b>	
2.3.1. Η συνεργασία ως στοιχείο πολιτικής της Λαϊκής Επιμόρφωσης	64
2.3.2. Συνεργασία με την Ιατρική κοινότητα	65
2.3.3. Συνεργασία με την Εκπαιδευτική κοινότητα	67
2.3.4. Συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση	68
2.3.5. Συνεργασία με τον ΕΟΜΜΕΧ	70
2.3.6. Συνεργασία με άλλους φορείς	70
2.3.7. Συντονισμός - αλληλοεπικαλύψεις	72
<b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.4. ΟΙ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΕΣ</b>	
2.4.1. Προέλευση και εκπαίδευση των επιμορφωτών	74
2.4.2. Οι επιμορφωτές των τμημάτων μάθησης	76
2.4.3. Οι επιμορφωτές των μεμονωμένων εκδηλώσεων	78
2.4.4. Προβλήματα και προτάσεις	80
2.4.5. Η εκπαίδευση των επιμορφωτών	83
2.4.6. Συμμετοχή των επιμορφωτών σε άλλα προγράμματα εκτός της ΝΕΛΕ	86
2.4.7. Η αποτίμηση της συνεισφοράς της ΝΕΛΕ από τους επιμορφωτές	86
<b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.5. ΟΙ ΕΠΙΜΟΡΦΩΝΟΜΕΝΟΙ</b>	
2.5.1. Ηλικία και φύλο	90
2.5.2. Η πορεία των επιμορφωνομένων	95
2.5.3. Οι σχέσεις των επιμορφωνομένων	97
<b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.6. ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ</b>	
2.6.1. Η παρουσία της ΝΕΛΕ Κυκλάδων μέσω των προγραμμάτων της	98

2.6.2. Ανακοινώσεις στον τοπικό τύπο	100
2.6.3. Εκθέσεις τμημάτων μάθησης και εκδόσεις υλικού	101
2.6.4. Το «αποτύπωμα» της ΝΕΛΕ Κυκλάδων	103

## ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

### ΣΥΝΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ - ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

#### ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.1. ΣΥΝΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

3.1.1. Τα ποσοτικά χαρακτηριστικά της δραστηριότητας της ΝΕΛΕ Κυκλάδων	107
3.1.2. Τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της δραστηριότητας της ΝΕΛΕ Κυκλάδων	110
3.1.3. Σύνδεση του περιεχομένου της δραστηριότητας με τις τοπικές ανάγκες	113

#### ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.2. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

#### ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

#### ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ (Δείγματα Συνεντεύξεων και Τεκμηρίων)

Παράρτημα Α': Συνέντευξη Συμβούλου Λαϊκής Επιμόρφωσης	II
Παράρτημα Β': Συνέντευξη Υπευθύνου Κέντρου Λαϊκής Επιμόρφωσης Τήνου	X
Παράρτημα Γ': Συνέντευξη Υπευθύνου Κέντρου Λαϊκής Επιμόρφωσης Νάξου	XIV
Παράρτημα Δ': Συνέντευξη επιμορφώτριας του ΚΛΕ Σύρου	XVII
Παράρτημα Ε': Συνέντευξη επιμορφωτή του ΚΛΕ Τήνου	XX
Παράρτημα ΣΤ': Συνέντευξη επιμορφωνόμενου του ΚΛΕ Σύρου	XXII
Παράρτημα Ζ': Συνέντευξη επιμορφωνόμενης του ΚΛΕ Άνδρου	XXV
Παράρτημα Η': Καταστατικό του Συλλόγου Εμποροϋπαλλήλων «Ερμούπολις»	XXVII
Παράρτημα Θ': Λύκειον των Ελληνίδων Σύρου	XXIX
Παράρτημα Ι': Χριστιανική Αδελφότης Νέων Σύρου	XXXI
Παράρτημα Κ': Αντιπροσωπευτικά τεκμήρια της ΝΕΛΕ Κυκλάδων	XXXII

## ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της εργασίας είναι η αποτύπωση και διερεύνηση της δραστηριότητας της Λαϊκής Επιμόρφωσης στο Νομό Κυκλάδων κατά την περίοδο 1982-1989. Από μεθοδολογική άποψη η εργασία βασίζεται σε συνδυασμό ποσοτικής και ποιοτικής προσέγγισης, ενώ οι ερευνητικές τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν είναι εκείνες της ανάλυσης τεκμηρίων και της συνέντευξης. Με βάση τα ευρήματα της εργασίας διατυπώνεται το γενικό συμπέρασμα ότι η Λαϊκή Επιμόρφωση της περιόδου 1982-1989 υπήρξε, σε διαχρονική βάση, ο σημαντικότερος θεσμός εκπαίδευσης ενηλίκων στο Νομό Κυκλάδων. Κατά την περίοδο που αφορά η παρούσα εργασία σημειώνεται κατακόρυφη αύξηση όλων των ποσοτικών δεικτών, αλλά και σημαντική βελτίωση των ποιοτικών όρων υλοποίησης των προγραμμάτων εκπαίδευσης ενηλίκων. Βασικά στοιχεία της πολιτικής της Νομαρχιακής Επιτροπής Λαϊκής Επιμόρφωσης Κυκλάδων, αποτέλεσαν αφενός η αποκέντρωση των δραστηριοτήτων της και αφετέρου η συνεργασία της με μεγάλο αριθμό φορέων και πολιτών.

## ABSTRACT

Aim of this study is the registration and investigation of the activity of Popular Education in the Prefecture of Cyclades, during the period 1982-1989. The research is based both on quantitative and qualitative approaches, while the research techniques are those of interview and analysis of official records. The main conclusion of this study is that Popular Education during the period 1982-1989 was the most important institution for adult education, that was ever existed in the Prefecture of Cyclades. During this period we recorded a huge raise in all the indicators that describe the activity of Popular Education, as well as a remarkable improvement in the qualitative issues for it's programs implementation. Central elements in the policy of the Prefectural Committee of Popular Education was the decentralization of its activities and the cooperation with a significant number of citizens, public and private institutions.

## ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Αριθμός	Τίτλος	Σελίδα
1.1	Ερευνητικά ερωτήματα και άξονες διερεύνησης	18
2.1	Τμήματα Μάθησης ανά Κατηγορίες Θεμάτων	26
2.2	Τμήματα Μάθησης – Κατηγορία Α΄	26
2.3	Τμήματα Μάθησης – Κατηγορία Β΄	28
2.4	Τμήματα Μάθησης - Εκμάθηση μουσικών οργάνων	28
2.5	Τμήματα Μάθησης – Κατηγορία Ε΄	29
2.6	Τμήματα Μάθησης – Ξένες γλώσσες	29
2.7	Τμήματα Μάθησης – Μουσική, Θέατρο, Χορός	30
2.8	Μεμονωμένες Εκδηλώσεις	34
2.9	Τμήματα Μάθησης ανά Κέντρο Λαϊκής Επιμόρφωσης	42
2.10	Τμήματα Μάθησης ΚΛΕ Σαντορίνης	43
2.11	Τμήματα Μάθησης ΚΛΕ Νάξου	43
2.12	Χώροι δραστηριοτήτων ΚΛΕ από αρχή επιμορφωτικής χρονιάς μέχρι 30-6-1987	45
2.13	Προσόντα και αρμοδιότητες μελών Συμβουλίου Λαϊκής Επιμόρφωσης	53
2.14	Τυπικά προσόντα υπευθύνων ΚΛΕ Νομού Κυκλάδων	54
2.15	Κατάλογος ΚΛΕ του Νομού Κυκλάδων	55
2.16	Προσόντα επιμορφωτών ξένων γλωσσών	75
2.17	Επιμορφωτές Τμημάτων Μάθησης	77
2.18	Επιμορφωτές Μεμονωμένων Εκδηλώσεων	78
2.19	Ανήλικοι και ενήλικοι επιμορφωνόμενοι	90
2.20	Κατανομή επιμορφωνομένων κατά φύλο	90
2.21	Ανήλικοι και ενήλικοι επιμορφωνόμενοι κατά το μήνα Μάρτιο του 1988 στο ΚΛΕ Τήνου	93
2.22	Ανήλικοι και ενήλικοι επιμορφωνόμενοι σε ορισμένα τμήματα του 1988 και 1989 στο ΚΛΕ Κέας – Κύθνου	93

## ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΕΚΜΗΡΙΩΝ

A/A	ΑΠΟ	Α.Π.	Ημερομηνία	ΠΡΟΣ	Θέμα
1.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	170	11-10-1979	Επιθ/ση Δ.Ε. Περιφέρειας Σύρου	Διορισμός διδ/λων στο Ιδιωτικό Νυκτερινό Δημ. Σχολείο Βαρδακείου Σχολής Απόρων Παίδων Ερμ/λεως
2.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	175	15-10-1979	Επιθεωρ. Άνδρου, Νάξου, Σύρου, Γεν.επιθεωρ. Μ.Ε. Κυκλάδων	Ίδρυση Κ.Ε. και διορισμός διευθυντών σ' αυτά.
3.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	23	27-1-1982		Έγκριση αποφάσεως της Νομαρχιακής Επιτροπής Λαϊκής Επιμόρφωσης (ΝΕΛΕ) Κυκλάδων
4.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	192	22-12-1982	Τις εφημερίδες: <ul style="list-style-type: none"><li>• Λαϊκός Αγώνας</li><li>• Εμμ.Ροΐδη</li><li>• Κυκλαδικά Νέα</li><li>• Κυκλαδικόν Φως</li></ul>	Δημοσίευση κειμένου
5.	ΚΛΕ ΜΗΛΟΥ		31-12-1983		Στατιστικός Πίνακας ΣΤ' για το 1983
6.	ΚΛΕ ΜΗΛΟΥ	52	31-3-1984	ΝΕΛΕ Κυκλάδων	Υποβολή Προγράμματος Δράσης και Αναλυτικών Προγραμμάτων Τμημάτων Μάθησης
7.	ΚΛΕ ΜΗΛΟΥ		9-6-1984		Αντίγραφο Πρακτικού της 8 <sup>ης</sup> Συνεδρίασης του Κ.Ε. Μήλου
8.	ΚΛΕ ΜΗΛΟΥ	68	30-6-1984	ΝΕΛΕ Κυκλάδων	Απολογισμός Λειτουργίας Κ.Ε.Μήλου
9.	ΚΛΕ ΑΜΟΡΓΟΥ		29-6-1984	ΝΕΛΕ Κυκλάδων	Απολογισμός Λειτουργίας Κ.Ε. Αμοργού
10.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ		6-9-1984	Δ.Υ.	Στοιχεία για τα σεμινάρια που έγιναν στο Νομό με ευθύνη της ΝΕΛΕ μέσα στο 1983 και στο Α' εξάμηνο του 1984
11.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	29	13-2-1985	ΥΠΕΠΘ	Τμήματα κοινωνικού περιεχομένου
12.	ΝΕΛΕ	33	1-3-1985	ΥΠΕΠΘ	Προτάσεις για τις

Α/Α	ΑΠΟ	Α.Π.	Ημερομηνία	ΠΡΟΣ	Θέμα
	ΚΥΚΛΑΔΩΝ				δραστηριότητες της Λ.Ε. στο Νομό Κυκλάδων για την επόμενη πενταετία (συνοδευτικά μέτρα των ΜΟΠ)
13.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	54	28-3-1985	ΥΠΕΠΘ – Δ/ση Επιμόρφωσης Ενηλίκων	Ονόματα μελών του ΣΛΕ και Υπευθύνων Κέντρων Επιμ/σης.
14.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	65	3-4-1985		Περίληψη προκήρυξης
15.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	129	29-8-1985	Όλα τα μέλη της ΝΕΛΕ	Πρόσκληση σε συνεδρίαση – Προγραμματισμός Β' εξαμήνου 1985
16.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	Δ.Υ.	30-10-1985	Τους αγροτικούς γιατρούς του Νομού – Τις κατά τόπους Επιτροπές Υγείας	Ενδεικτικό θεματολόγιο για εκδηλώσεις με θέμα την προληπτική ιατρική Έγγραφα της ΝΕΛΕ (30-10-1985 και 7-11-1985) προς αγροτικούς γιατρούς, τμήμα Υγιεινής, Δ/ση Δημοτ. Εκπ/σης, Δ/ση Μέσης. Εκπ/σης, υπευθύνους ΚΛΕ προς στήριξη της προσπάθειας ενημέρωσης σε θέματα προληπτικής ιατρικής.
17.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	151	7-11-1985	Αγροτικούς ιατρούς του Νομού- Κατά τόπους Επιτροπές Υγείας του Νομού	Αγωγή των μαθητών Δημοτικών, Γυμνασίων και Λυκείων του Νομού σε θέματα Προληπτικής Ιατρικής
18.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	152	7-11-1985	Αγροτικούς ιατρούς του Νομού- Κατά τόπους Επιτροπές Υγείας του Νομού- Τμήμα Υγιεινής Νομαρχίας- Υπευθύνους ΚΛΕ Νομού Κυκλάδων	Αγωγή του κοινού σε θέματα προληπτικής ιατρικής
19.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	169	22-2-1986	αποδέκτες Π.Δ.	Περίληψη προκήρυξης πρόσληψης
20.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	176	12-3-1986	Υπευθύνους ΚΛΕ Νομού Κυκλάδων	Περιοχές δαπανών ΚΛΕ Νομού Κυκλάδων
21.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	175	12-3-1986	Γενική Γραμματεία Λ.Ε.	Προγράμματα επιμόρφωσης κοινωνικού περιεχομένου.



<b>A/A</b>	<b>ΑΠΟ</b>	<b>Α.Π.</b>	<b>Ημερομηνία</b>	<b>ΠΡΟΣ</b>	<b>Θέμα</b>
22.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	192	20-5-1986	κ.Καστορίνη (εκδότη της εφημ. «Τηνιακή Φωνή»)	Απάντηση του ΣΛΕ Κυκλάδων προς την εφημερίδα.
23.	ΚΛΕ ΤΗΝΟΥ		15-1-1987		Εκτέλεση 6μηνου προγράμματος κέντρου επιμόρφωσης Τήνου – τμήματα μάθησης και μεμονωμένες εκδηλώσεις (1-7-1986 έως και 31-12-1986)
24.	ΚΛΕ ΜΗΛΟΥ		30-09-1986		Εκτέλεση 3μηνου προγράμματος κέντρου επιμόρφωσης Μήλου – τμήματα μάθησης (1-7-1986 έως 30-9-1986)
25.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	228	18-8-1986	Γενική Γραμματεία ΛΕ	Σεμινάρια με θέμα τους ΟΤΑ:
26.	ΚΛΕ ΜΗΛΟΥ		31-12-1986		Εκτέλεση 3μηνου προγράμματος κέντρου επιμόρφωσης Μήλου – τμήματα μάθησης και μεμονωμένες εκδηλώσεις (1-10-1986 έως 31-12-1986)
27.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	146	18-10-1986	Γενική Γραμματεία ΛΕ	Κατασκευή θερμοκηπίου
28.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	262	19-11-1986	Υφυπουργό Πολιτισμού κ.Γεώργιο Παπανδρέου- Γεν. Γραμματέα Ν.Γενιάς κ.Μ.Αρσένη- Γεν. Γραμματέα λ.Επιμόρφωσης κ.Θ.Γέρου- ΣΛΕ Κυκλάδων	Υποβολή στοιχείων για τη Διήμερη Συνάντηση Νομαρχών
29.			26-11-1986	Γενική Γραμματεία ΛΕ	Απάντηση σε ερωτηματολόγιο (Σεμινάρια επιμόρφωσης επιμορφωτών για Συνεταιρισμούς)
30.	ΚΛΕ ΚΕΑΣ		30-12-1986		Συγκεντρωτικός Πίνακας Α'
31.	ΚΛΕ ΑΝΔΡΟΥ		30-12-1986		Συγκεντρωτικός Πίνακας Α'
32.	ΚΛΕ ΠΑΡΟΥ		30-12-1986		Συγκεντρωτικός Πίνακας Α'
33.	ΚΛΕ ΝΑΞΟΥ		30-12-1986		Συγκεντρωτικός Πίνακας Α'
34.	ΚΛΕ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ		30-12-1986		Συγκεντρωτικός Πίνακας Α'
35.	ΚΛΕ ΜΗΛΟΥ		30-12-1986		Συγκεντρωτικός Πίνακας Α'

<b>A/A</b>	<b>ΑΠΟ</b>	<b>Α.Π.</b>	<b>Ημερομηνία</b>	<b>ΠΡΟΣ</b>	<b>Θέμα</b>
36.	ΚΛΕ ΣΥΡΟΥ		30-6-1987		Εκτέλεση 6μηνου προγράμματος κέντρου επιμόρφωσης Σύρας – τμήματα μάθησης (1-1-1987 έως 30-6-1987)
37.	ΚΛΕ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ		30-6-1987		Πρόγραμμα δράσης ΚΕ Σαντορίνης Τόπος τμήματος, τμήμα μάθησης ή μεμονωμένης εκδήλωσης, στοιχεία επιμορφωτή (1-1-1987 έως 30-6-1987)
38.	ΚΛΕ ΑΝΔΡΟΥ		30-6-1987		Πρόγραμμα δράσης ΚΕ Άνδρου Τόπος τμήματος, τμήμα μάθησης ή μεμονωμένης εκδήλωσης, στοιχεία επιμορφωτή, στοιχεία τμήματος μάθησης (άρρνες, θήλυ) (1-1-1987 έως 31-6-1987)
39.	ΚΛΕ ΠΑΡΟΥ		31-3-1987		Πρόγραμμα δράσης ΚΕ Πάρου Τόπος τμήματος, τμήμα μάθησης ή μεμονωμένης εκδήλωσης, στοιχεία επιμορφωτή, στοιχεία τμήματος μάθησης (1-1-1987 έως 31-3-1987)
40.	ΚΛΕ ΝΑΞΟΥ		30-6-1987		Πρόγραμμα δράσης ΚΕ Νάξου Τόπος τμήματος, τμήμα μάθησης ή μεμονωμένης εκδήλωσης, στοιχεία επιμορφωτή, διάρκεια σε ώρες (1-1-1987 έως 30-6-1987)
41.	ΚΛΕ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ		30-6-1987		Εκτέλεση 6μηνου προγράμματος κέντρου επιμόρφωσης Θήρας – τμήματα μάθησης (1-1-1987 έως 30-6-1987)
42.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	31	27-2-1987	Νομαρχία Κυκλάδων- Δ/ση Εσωτερικών- Τμήμα Διοίκησης	Στοιχεία προσωπικού
43.	ΚΛΕ ΣΥΡΟΥ				Καταστάσεις επιμορφωτών (1-2-1987 έως 30-9-1987)
44.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	34	3-3-1987	Νομάρχη Κυκλάδων	Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Κυκλαδίτικων Νησιών

A/A	ΑΠΟ	Α.Π.	Ημερομηνία	ΠΡΟΣ	Θέμα
45.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	38	10-3-1987	Κοινότητα Βάρης	Έναρξη τμήματος μάθησης
46.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	40	16-3-1987	Δ/ντή Α' Λυκείου Σύρου	Λειτουργία τμήματος ξεναγών
47.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	47	20-3-1987	Υπ. Πολιτισμού- ΓΓΛΕ	Αποστολή στοιχείων (για ξένες γλώσσες)
48.	ΚΛΕ ΤΗΝΟΥ		30-9-1987		Πρόγραμμα δράσης ΚΕ Τήνου Τόπος τμήματος, τμήμα μάθησης ή μεμονωμένης εκδήλωσης, στοιχεία επιμορφωτή, διάρκεια σε ώρες (1-5-1987 έως και 30-9-1987)
49.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	64	15-5-1987	Προοδευτικό όμιλο Γλινάδου Νάξου- Επαρχείο Νάξου- Κ.Συμβούλιο Γλινάδου- ΓΠΣ.Γλινάδου- ΟΝΑΣ «Ναξιακά»- ΚΛΕ Νάξου	Απάντηση σε έγγραφο του Ομίλου.
50.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	67	29-5-1987	Υπ. Πολιτισμού- Γεν.Γραμματεία ΛΕ	Στοιχεία τμημάτων αλφαριθμητισμού
51.	ΚΛΕ ΤΗΝΟΥ		31-12-1987		Πρόγραμμα δράσης ΝΕΛΕ Κυκλάδων (Κ.Ε. Τήνου) Τόπος τμήματος, τμήμα μάθησης ή μεμονωμένης εκδήλωσης, στοιχεία επιμορφωτή, διάρκεια σε ώρες (1-6-1987 έως 31-12-1987)
52.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	79	22-6-1987	Σύλλογο Δασκάλων και Νηπιαγ. Νάξου – Επαρχιακή Επιτρ. Παιδείας – ΚΛΕ Νάξου	Διοργάνωση σεμιναρίων Παιδαγωγικής
53.	ΚΛΕ ΣΥΡΟΥ		31-12-1987		Εκτέλεση βμηνου προγράμματος κέντρου επιμόρφωσης Σύρας – τμήματα μάθησης (1-7-1987 έως 31-12- 1987)
54.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	92	9-7-1987 ΠΡΟΣ	Υπ. Πολιτισμού- Γεν.Γραμματεία ΛΕ	Αποστολή Προγραμματισμού ΕΚΤ για το 1988.

<b>A/A</b>	<b>ΑΠΟ</b>	<b>Α.Π.</b>	<b>Ημερομηνία</b>	<b>ΠΡΟΣ</b>	<b>Θέμα</b>
55.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	93	9-7-1987	Υπ. Πολιτισμού- Γεν.Γραμματεία ΛΕ	Συλλογή στοιχείων.
56.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	94	23-7-1987	Γενική Γραμματεία ΛΕ (Γμ.Υλικοτεχνικής υποδομής)	Πίνακας Πνευματικών- Πολιτιστικών Κέντρων
57.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	113	16-9-1987	Τοπικές εφημερίδες Σύρου	Ανακοίνωση
58.	ΚΛΕ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ		31-12-1987		Εκτέλεση 6μηνου προγράμματος κέντρου επιμόρφωσης Θήρας – τμήματα μάθησης (1-10-1987 έως 31-12- 1987)
59.	ΚΛΕ ΣΥΡΟΥ		30-6-1988		Εκτέλεση 6μηνου προγράμματος κέντρου επιμόρφωσης Σύρας – τμήματα μάθησης (1-1-1988 έως 30-6- 1988)
60.	ΚΛΕ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ		30-6-1988		Πρόγραμμα δράσης ΚΕ Σαντορίνης Τόπος τμήματος, τμήμα μάθησης ή μεμονωμένης εκδήλωσης, στοιχεία επιμορφωτή (1-1-1988 έως 30- 6-1988)
61.	ΚΛΕ ΜΗΛΟΥ		30-6-1988		Πρόγραμμα δράσης ΚΕ Μήλου Τόπος τμήματος, τμήμα μάθησης ή μεμονωμένης εκδήλωσης, στοιχεία επιμορφωτή, ώρες (1-1-1988 έως 30-6-1988)
62.	ΚΛΕ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ		30-6-1988		Εκτέλεση 3μηνου προγράμματος κέντρου επιμόρφωσης Θήρας – τμήματα μάθησης (1-1-1988 έως 30-6- 1988)
63.	ΚΛΕ ΤΗΝΟΥ – ΚΛΕ ΚΕΑΣ- ΚΥΘΝΟΥ		1-3-1988		Βεβαιώσεις ωρών διδασκαλίας ΚΛΕ Τήνου και Κέας – Κύθνου. Περιλαμβάνονται τα τμήματα που δίδαξαν, το φύλο και η ηλικία των επιμορφωμένων

<b>A/A</b>	<b>ΑΠΟ</b>	<b>Α.Π.</b>	<b>Ημερομηνία</b>	<b>ΠΡΟΣ</b>	<b>Θέμα</b>
64.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	22	30-3-1988	Υπ. Πολιτισμού- Γεν.Γραμματεία ΛΕ- Τμήμα Οπτικοακουστικών Μέσων	Σεμινάρια Ραδιοφωνίας
65.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	24	1-4-1988	Υπ. Πολιτισμού- Γεν.Γραμματεία ΛΕ	Πίνακες στοιχείων εκτέλεσης προγραμμάτων Επαγγελματικής κατάρτισης (τίτλοι τμημάτων, επιμορφωτής, διάρκεια, αριθμ. Ατόμων, ιδιότητα επιμορφωομένων, ποσοστά απορρόφησης στην αγορά εργασίας, τόπος διεξαγωγής)
66.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	27	20-4-1988	Υπ. Πολιτισμού- Γεν.Γραμματεία ΛΕ- Τμήμα Μ+Π- Γρ.Επιμόρφωσης και Σεμιναρίων	Σεμινάρια με θέμα «Σχέσεις γονέων – παιδιών»
67.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	28	20-4-1988	Υπ. Πολιτισμού- Γεν.Γραμματεία ΛΕ- Τμήμα Μ+Π- Γρ.Επιμόρφωσης και Σεμιναρίων	Σεμινάρια Παιδαγωγικής
68.	ΚΛΕ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ		31-12-1988		Εκτέλεση 3μηνου προγράμματος κέντρου επιμόρφωσης Θήρας – τμήματα μάθησης (1-6-1988 έως 31-12- 1988)
69.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ		15-6-1988	Νομάρχη Κυκλάδων	Έκθεση δραστηριότητας Κέντρου Λαϊκής επιμόρφωσης Αμοργού.
70.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	26	27-6-1988	Νομαρχ. Επιτρ. Λ. Επιμόρφ. Λέσβου	Σεμινάρια Θεατρικής Παιδείας
71.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	47	28-6-1988	Υπ. Πολιτισμού- Γεν.Γραμματεία ΛΕ- Γραφείο Τεκμηρίωσης	Προγράμματα Επαγγελματικής κατάρτισης 1989
72.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	67	30-9-1988	Τοπικές εφημερίδες Σύρου	Αποστολή Ανακοίνωσης
73.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ		12-1988		Πίνακες (τίτλοι τμημάτων, αριθμ. Τμημάτων, διάρκεια, αριθμ. Ατόμων, άνδρες, γυναίκες, ποσοστά απορρόφησης στην αγορά εργασίας, τόπος διεξαγωγής)- άρχισαν το 1987 και τέλειωσαν μέσα στο 1988

Α/Α	ΑΠΟ	Α.Π.	Ημερομηνία	ΠΡΟΣ	Θέμα
74.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ		12-12-1988	4 <sup>ο</sup> γραφείο ΠΕ Μήλου- ΚΛΕ Μήλου	Διδασκαλία ειδικών μαθημάτων
75.	ΚΛΕ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ		30-6-1989		Εκτέλεση 6μηνου προγράμματος κέντρου επιμόρφωσης Θήρας – τμήματα μάθησης (1-1-1989 έως 30-6- 1989)
76.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	57	27-3-1989	Υπ. Πολιτισμού- Γεν.Γραμματεία ΛΕ- Δ/ση Επιμόρφωσης Ενηλίκων- Γρ.Τεκμηρίωσης	Απολογιστικά στοιχεία έτους 1988 Τμήματα μάθησης (1-100, 101- 200, 201...ώρες), μεμονωμένες εκδηλώσεις
77.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	64	30-3-1989	Υπ. Πολιτισμού- Γεν.Γραμματεία ΛΕ- Γρ.Αγωγής Υγείας	Πρόγραμμα ενημέρωσης για το ΑΙΤΖ στις Κυκλάδες
78.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	75	11-4-1989	Υπ. Πολιτισμού- Γεν.Γραμματεία ΛΕ- Μ+Π	Στοιχεία για το πρόγραμμα μελισσοκομίας.
79.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	82	26-4-1989	Υπ. Πολιτισμού- Γεν.Γραμματεία ΛΕ	Πρόγραμμα κοινωνικής οδοντιατρικής
80.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	90	16-5-1989	Τοπικές εφημερίδες Σύρου	Ανακοίνωση
81.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	98	9-6-1989	Εφημ. «Κοινή Γνώμη»	Απάντηση σε δημοσίευμα
82.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	100	14-6-1989	Υπ. Πολιτισμού- Γεν.Γραμματεία ΛΕ- Γρ.Αγωγής Υγείας	Κατάλογος εκδηλώσεων για το AIDS κατά το 5μηνο Ιανουαρίου- Μαΐου 1989 στα Γυμνάσια και Λύκεια του Νομού.
83.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	116	1-9-1989	Υπ. Προεδρίας της Κυβέρνησης	Κατάλογος επιμορφωτών
84.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	128	27-9-1989	Υπεύθυνη ΚΛΕ Θήρας	Περί παραχώρησης αίθουσας ΚΕ Θήρας
85.	ΚΛΕ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ		8-10-1989		Κατάλογος επιμορφωτών για τα έτη: 1987, 1988, 1989.
86.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	143	16-10-1989	Επιτροπή Διοικ. και Οικον. Ελέγχου ΝΕΛΕ Κυκλάδων	Έκθεση Δραστηριότητας κέντρου Λαϊκής επιμόρφωσης Σύρου 1987 – 1988 – 1989
87.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	146	18-10-1989	Υπ. Πολιτισμού- Γεν.Γραμματεία ΛΕ- Δ/ση Προγραμμάτων- Τμήμα Κοινωνικών Θεμάτων	Απαντητικό έγγραφο για τα προγράμματα AIDS στο Νομό Κυκλάδων

<b>A/A</b>	<b>ΑΠΟ</b>	<b>Α.Π.</b>	<b>Ημερομηνία</b>	<b>ΠΡΟΣ</b>	<b>Θέμα</b>
88.	ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	198	21-12-1989	Υπ. Πολιτισμού- Γεν.Γραμματεία ΛΕ	Στατιστικά στοιχεία Α΄ εξαμήνου 1989 Τμήματα μάθησης (1-100, 101- 200, 201...ώρες), μεμονωμένες εκδηλώσεις

**ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ**

<b>A/A</b>	<b>ΚΩΔΙΚΟΣ</b>	<b>ΙΔΙΟΤΗΤΑ</b>	<b>ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ</b>	<b>ΗΛΙΚΙΑ</b>	<b>ΤΟΠΟΣ</b>	<b>ΤΜΗΜΑ</b>
1	Y1	Υπεύθυνη ΚΛΕ	Δημόσιος υπάλληλος	42	Μήλος	
2	Y2	Υπεύθυνος ΚΛΕ	Εκπαιδευτικός Δ.Ε.- Θεολόγος	56	Πάρος	
3	Y3	Υπεύθυνη ΚΛΕ	Δημόσιος υπάλληλος	46	Τήνος	
4	Y4	Υπεύθυνος ΚΛΕ	Δημόσιος υπάλληλος	44	Νάξος	
5	Σ1	Σύμβουλος ΛΕ	Δημόσιος υπάλληλος	44	Σύρος	
6	E1	Επιμορφωτής	Εκπαιδευτικός Π.Ε.	55	Αμοργός	Φωτογραφία, κεραμική
7	E2	Επιμορφώτρια	Υφάντρια	73	Αμοργός	Υφαντική
8	E3	Επιμορφώτρια	Αγρότισσα-υφάντρια	67	Αμοργός	Υφαντική
9	E4	Επιμορφώτρια	Υφάντρια	83	Αμοργός	Υφαντική
10	E5	Επιμορφωτής	Μουσικός-μελισσοκόμος	70	Ανδρος	Παραδοσιακά μουσικά όργανα
11	E6	Επιμορφωτής	Μουσικός-εργατοτεχνίτης-συνταξιούχος	80	Μήλος	Παραδοσιακά μουσικά όργανα
12	E7	Επιμορφώτρια	Τουριστικές υπηρεσίες	39	Μήλος	Τεχνικές ζωγραφικής
13	E8	Επιμορφώτρια	Ιδιωτική υπάλληλος	52	Αθήνα-Μήλος	Αγγειοπλαστική, κεραμική
14	E9	Επιμορφώτρια	Κεντίστρα	62	Μήλος	Κέντημα
15	E10	Επιμορφώτρια	Οικιακά	59	Νάξος	Υφαντική
16	E11	Επιμορφωτής	Γεωπόνος	55	Νάξος	Γεωπονικά θέματα
17	E12	Επιμορφώτρια	Ιδιωτική υπάλληλος	68	Νάξος	Τεχνικές κατασκευής αντικειμένων
18	E13	Επιμορφώτρια	Καθαρίστρια-υφάντρια	65	Νάξος	Υφαντική
19	E14	Επιμορφώτρια	Σχεδιάστρια, κατασκευάστρια κοσμήματος-πορσελάνης	40	Σύρος	Κεραμική
20	E15	Επιμορφώτρια	Κοινωνική λειτουργός	56	Σύρος	Δημιουργική απασχόληση παιδιών με ειδικές ανάγκες
21	E16	Επιμορφώτρια	Εκπαιδευτικός Δ.Ε.-Φιλολόγος	45	Σύρος	Τοπική ιστορία



<b>A/A</b>	<b>ΚΩΔΙΚΟΣ</b>	<b>ΙΔΙΟΤΗΤΑ</b>	<b>ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ</b>	<b>ΗΛΙΚΙΑ</b>	<b>ΤΟΠΟΣ</b>	<b>ΤΜΗΜΑ</b>
22	E17	Επιμορφώτρια	Αρχαιολόγος	50	Σύρος	Ξεναγών
23	E18	Επιμορφωτής	Οικοδόμος-αγγειοπλάστης	68	Τήνος	Αγγειοπλαστική, κεραμική
24	E19	Επιμορφωτής	Ψάλτης- καθηγ. Βυζαντινής μουσικής	46	Τήνος	Βυζαντινή μουσική
25	E20	Επιμορφωτής	Ζωγράφος	52	Τήνος	Θέατρο, κεραμική
26	Π1	Επιμορφωνόμενη	Αγρότισσα	66	Αμοργός	Υφαντική
27	Π2	Επιμορφωνόμενη	Δημόσιος υπάλληλος	40	Άνδρος	Ραπτική
28	Π3	Επιμορφωνόμενη	Οικιακά	29	Μήλος	Χαλκογραφία, αγγειοπλαστική, ζωγραφική
29	Π4	Επιμορφωνόμενη	Οικιακά	32	Μήλος	Στενογραφία, γραφομηχανή, αγγειοπλαστική
30	Π5	Επιμορφωνόμενη	Δημόσιος υπάλληλος	36	Νάξος	Ξένη γλώσσα (αγγλικά), γραφομηχανή
31	Π6	Επιμορφωνόμενη	Υπάλληλος λογιστικού γραφείου	36	Σύρος	Κεραμική
32	Π7	Επιμορφωνόμενη	Εκπαιδευτικός-καθηγήτρια Γαλλικών	58	Σύρος	Ξυλογλυπτική, ζωγραφική, γραφομηχανή, ραπτική
33	Π8	Επιμορφωνόμενη	Εκπαιδευτικός-καθηγήτρια Φυσικών Επιστημών	46	Σύρος	Ξυλογλυπτική, κεραμική
34	Π9	Επιμορφωνόμενος	Εκπαιδευτικός-καθηγητής Φυσικών Επιστημών	47	Σύρος	Ξυλογλυπτική
35	Π10	Επιμορφωνόμενη	Δημόσιος υπάλληλος	37	Τήνος	Δακτυλογραφία, κιθάρα
36	Π11	Επιμορφωνόμενος	Συνταξιούχος	67	Τήνος	Βυζαντινή μουσική
37	Π12	Επιμορφωνόμενη	Ζωγράφος	30	Τήνος	Ζωγραφική

## ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΓΓΛΕ	Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης
ΕΕΤΑΑ	Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης
ΕΚΤ	Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
ΕΟΜΜΕΧ	Ελληνικός Οργανισμός Μικρομεσαίων Μεταποιητικών Επιχειρήσεων
ΕΟΤ	Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού
ΕΛΜΕ	Ένωση Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης
ΕΟΝ	Εθνική Οργάνωσις Νέων
ΚΕΓΕ	Κέντρο Γεωργικής Επιμόρφωσης
ΚΕΚ	Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης
ΚΕΚΑ	Κεντρική Επιτροπή Καταπολέμησης Αναλφαβητισμού
ΚΕΛΕ	Κεντρική Επιτροπή Λαϊκής Επιμόρφωσης
ΚΕ	Κέντρο Επιμόρφωσης
ΚΛΕ	Κέντρο Λαϊκής Επιμόρφωσης
ΛΕ	Λαϊκή Επιμόρφωση
ΝΕΚΑ	Νομαρχιακή Επιτροπή Καταπολέμησης Αναλφαβητισμού
ΝΕΛΕ	Νομαρχιακή Επιτροπή Λαϊκής Επιμόρφωσης
ΟΑΕΔ	Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού
ΟΤΑ	Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης
ΠΑΣΕΓΕΣ	Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών
ΠΙΚΠΑ	Πατριωτικόν Ίδρυμα Κοινωνικής Προνοίας και Αντιλήψεως
ΠΥΣΔΕ	Περιφερειακό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
ΣΛΕ	Συμβούλιο Λαϊκής Επιμόρφωσης
ΤΕΔΚ	Τοπική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων
ΥΚ	Υπεύθυνος Κέντρου
ΥΠΕΠΘ	Υπουργείο Εθνικής Παιδείας κα Θρησκευμάτων
ΧΑΝ	Χριστιανική Αδελφότης Νέων

# **ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ**

**ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ – ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ**

## **1.1. ΦΟΡΕΙΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΚΥΚΛΑΔΩΝ**

---

### **1.1.1. Γενικά Στοιχεία**

Σύμφωνα με ερευνητές που έχουν μελετήσει την ιστορική εξέλιξη του θεσμού στην Ελλάδα (Βεργίδης, 1999: 15 · Boucouvalas, 1987, pp. 27-32), η Εκπαίδευση Ενηλίκων στη χώρα μας ξεκίνησε να αναπτύσσεται στις αρχές του 19ου αιώνα, κυρίως μέσω των προσπαθειών ορισμένων μορφωτικών συλλόγων. Παράλληλα, τα ανερχόμενα αστικά στρώματα οργάνωσαν μαθήματα επαγγελματικής κατάρτισης για εργαζομένους, ενώ από τις αρχές του 20ου αιώνα, το εργατικό κίνημα ανέλαβε πρωτοβουλίες για τη μόρφωση των εργατών. Όμως, οι προσπάθειες αυτές χαρακτηρίζονται από ασυνέχεια και έλλειψη θεσμοθετημένης έκφρασης, αφού η πρώτη σχετική νομοθετική απόπειρα του ελληνικού κράτους εκδηλώνεται με τον νόμο 4239/1929. Οι αιτίες για την καθυστερημένη ανάπτυξη του θεσμού θα μπορούσαν να αποδοθούν στις περιπέτειες της ίδρυσης του νεοελληνικού κράτους και την υστέρηση της ελληνικής κοινωνίας σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές κατά τα τέλη του 19ου και αρχές 20ου αιώνα.

Η Σύρος κατά την πρώτη περίοδο μετά την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους, αποτελεί φαινόμενο έντονης κοινωνικο-οικονομικής και πολιτισμικής ανάπτυξης σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα. Η ανάπτυξη του δευτερογενούς (κυρίως) αλλά και του τριτογενούς τομέα της οικονομίας ανέδειξε τη Σύρο σε έναν ιδιόμορφο πόλο αυξημένης δραστηριότητας σε όλα τα επίπεδα των κοινωνικών και οικονομικών δραστηριοτήτων. Σε εργασίες που αναφέρονται στο τυπικό εκπαιδευτικό σύστημα της Σύρου κατά την πρώτη περίοδο σύστασης του νεοελληνικού κράτους, τονίζεται αφενός ο προσανατολισμός της τυπικής εκπαίδευσης προς τις ανάγκες της οικονομίας (Κυπριανός, 2004: 106), μέσω της προσθήκης επαγγελματικών μαθημάτων στα αποκαλούμενα ελληνικά σχολεία και αφετέρου ο χρησιμοθηρικός χαρακτήρας της εκπαίδευσης στη Σύρο – φαινόμενο που συναρτάται με την πρόωγη εγκατάλειψη της τυπικής εκπαίδευσης και την απουσία ενδιαφέροντος για τη συνέχιση των σπουδών πέραν του δημοτικού σχολείου (Σμυρναίος, 2004).

Στην επόμενη ενότητα παρουσιάζονται τα ιστορικά στοιχεία για την εκπαίδευση ενηλίκων στη Σύρο κατά την περίοδο 1830 – 1980, δηλαδή κατά την περίοδο αμέσως μετά τη δημιουργία του νεοελληνικού κράτους έως και τις αρχές της περιόδου που

καλύπτει η παρούσα εργασία. Τα στοιχεία αυτά προέκυψαν στο πλαίσιο της προέρευνας της εργασίας, η οποία διενεργήθηκε με στόχο τον εντοπισμό του φορέα και της περιόδου, με τη μεγαλύτερη σε όγκο και εμβέλεια δραστηριότητα στο Νομό Κυκλάδων. Τα στοιχεία που παρατίθενται στην επόμενη ενότητα εντοπίστηκαν μετά από έρευνα στους παρακάτω φορείς:

- Γενικά Αρχεία του Κράτους Νομού Κυκλάδων
- Δημοτική Βιβλιοθήκη Ερμούπολης
- Ναυπηγεία Νεωρίου Σύρου
- Λύκειο Ελληνίδων – Παράρτημα Σύρου
- Εργατικό Κέντρο Σύρου
- Αρχείο Ιεράς Μητροπόλεως Σύρου
- Αρχείο Καθολικής Επισκοπής Σύρου

Σημειώνουμε ότι κατά την έρευνά μας στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, δεν εντοπίστηκαν θεσμοί ή οργανισμοί εκπαίδευσης ενηλίκων, σε άλλα νησιά των Κυκλάδων, για την περίοδο μέχρι και τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Θεωρούμε ότι η κατάσταση αυτή μπορεί να ερμηνευτεί με βάση τη διαφορά του επιπέδου κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης της Σύρου από τα άλλα νησιά των Κυκλάδων κατά την περίοδο αυτή, καθώς η οικονομική ανάπτυξη της Σύρου για την περίοδο αυτή συναντάται μόνον στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται (Αμπελάς, 1874: 657): «ζωηρά ήτο η κίνησις του εμπορίου, της βιομηχανίας και της ναυτιλίας». Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι (ο.π.):

- Κατά την τριετία 1837-1840 ναυπηγήθηκαν στα ναυπηγεία της Σύρου 135 πλοία.
- Κατά το έτος 1870 ο εμπορικός στόλος του νησιού αριθμούσε 1.454 πλοία.
- Το έτος αυτό λειτουργούσαν 40 δημοτικά σχολεία, 1 Γυμνάσιο, καθώς επίσης και Ιερατική Σχολή.

Ακόμη, την ίδια εποχή αναφέρονται 10 βιομηχανίες βυρσοδεψίας, 4 εργοστάσια αλευροποιίας και 8 σιδηρουργικά εργοστάσια (Καρδάσης, 1987). Η πόλη της Ερμούπολης οργανώθηκε κατά τα αστικά πρότυπα με μεγαλοπρεπές Δημαρχείο, Θέατρο, Δικαστήρια, Νοσοκομείο και άλλες υπηρεσίες καθώς και με περιώνυμες κατοικίες βιομηχάνων και εφοπλιστών. Γρήγορα αναπτύχθηκε ένα πλέγμα σχολείων και ιδρυμάτων, για τα οποία ήταν συνήθης τακτική οι δωρεές και τα κληροδοτήματα προς τους απόρους.

Ταυτόχρονα όμως το βιοτικό επίπεδο πολλών πολιτών ήταν τόσο χαμηλό ώστε να εξαναγκάζονται σε εργασία και νεαρά άτομα, κατάσταση η οποία θεωρείτο δεδομένη. Ενδεικτικό της τακτικής αυτής, η ανακοίνωση στις 20-06-1935 (εφημερ. ΘΑΡΡΟΣ) του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Σύρου που συνιστά, στις βιομηχανίες και βιοτεχνίες να μην προσλαμβάνουν για εργασία ανήλικα άτομα. Σ' αυτό το πλαίσιο επομένως, προετοιμάζονταν τα ανήλικα άτομα για εργασία και η εκπαίδευσή τους περιελάμβανε τις στοιχειώδεις γνώσεις ανάγνωσης, γραφής και αριθμητικής και τις γνώσεις εκείνες με τις οποίες θα μπορούσαν να εργασθούν σύντομα. Τους παρέχονταν στοιχεία επαγγελματικής κατάρτισης, καθώς σύμφωνα με τον Tight «ως κατάρτιση θεωρείται η εξειδικευμένη μαθησιακή δραστηριότητα που προετοιμάζει κάποιον να αναλάβει ένα ρόλο ή ένα έργο, συνήθως μέσα σε επαγγελματικό πλαίσιο» (αναφ. στο Κόκκος, 1999: 30). Επομένως, τα ανήλικα, για τη δική μας εποχή, άτομα, τότε αποτελούσαν εν δυνάμει εργαζόμενους και αντιμετώπιζονταν ως άτομα επιφορτισμένα με καθήκοντα και ευθύνες ενηλίκων. Τα άτομα αυτά αναλάμβαναν τις ευθύνες τους και έπαιρναν αποφάσεις (Rogers, 1998) που στο σημερινό κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο θα μπορούσαμε να αποδώσουμε σε ενηλίκους, αφού κατά τον Κόκκο (2005: 39) «η ενήλικη κατάσταση δεν προσδιορίζεται με βάση το τυπικό κριτήριο της ηλικίας ενηλικίωσης, εξάλλου ακόμα και αυτό το κριτήριο δεν διατηρείται σταθερό στις διάφορες εποχές και κοινωνίες», ενώ ως χαρακτηριστικά της ενηλικιότητας θεωρούνται το κατά πόσον το άτομο αναγνωρίζει στον εαυτό του στοιχεία της ωριμότητας και της τάσης αυτοπροσδιορισμού, ενώ ταυτόχρονα αναγνωρίζεται από τους άλλους με τον ίδιο τρόπο (Κόκκος, ο.π.). Εκκινώντας από το γεγονός ότι αναφερόμαστε σε ένα κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο σαφώς διαφορετικό από το σημερινό, είναι ευνόητο πως η ένταξη μιας δραστηριότητας στο πεδίο της εκπαίδευσης ενηλίκων συναρτάται άμεσα με την αντίληψη περί ενηλικιότητας στη συγκεκριμένη περίοδο. Με δεδομένο ότι η περίοδος που καλύπτει η εργασία χαρακτηρίζεται από έντονη ανάπτυξη της παιδικής εργασίας (βλ. και Ρηγίνος, 1995) και άρα από την πρώιμη ένταξη του παιδιού στον κόσμο των ενηλίκων, οι κοινωνικές κατηγορίες του ενήλικου και του παιδιού (και συνακόλουθα οι έννοιες της παιδικής ηλικίας και της ενηλικιότητας) αποκτούν, ίσως, διαφορετικό περιεχόμενο από εκείνο που έχουν στις σύγχρονες κοινωνίες.

### **1.1.2. Φορείς Εκπαίδευσης Ενηλίκων κατά την περίοδο 1830-1980**

Στην ενότητα αυτή συνέχεια αναφέρουμε φορείς που η δραστηριότητά τους αφορούσε κυρίως την εκπαίδευση των ενηλίκων πολιτών, με βάση τα στοιχεία που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της προέρευνας (στα Παραρτήματα Η, Θ και Ι παρατίθενται και επιλεγμένα τεκμήρια για ορισμένους από τους φορείς αυτούς).

**Το 1855 ιδρύεται το «Ισιδώρειον Ορφανοτροφείον Ερμούπολεως»** και γίνονται δεκτά σ' αυτό άπορα αγόρια, από επτά έως δέκα ετών, ορφανά από πατέρα και μητέρα ή μόνον από πατέρα. Διδάσκονται τα στοιχειώδη μαθήματα «γράμματα, τέχνας και οργανικήν μουσικήν» και «προπαιδευόμενοι και ασκούμενοι εις τινα βιοτεχνίαν ή βιομηχανίαν θα καταστώσιν εν καιρώ οφέλιμοι εις εαυτούς και χρήσιμοι εις την κοινωνίαν και την πολιτείαν». Στο Καταστατικό του 1930 αναφέρεται ότι τα παιδιά απολύονται στην ηλικία των 17 ετών και μετά από τις εξετάσεις τους (με παρόντες το Διευθυντή, το Νομάρχη, τον Αρχιερέα, το Γυμνασιάρχη, τους Καθηγητές, τους δημοτικούς άρχοντες της Ερμούπολης, τους Εφόρους των φιλανθρωπικών καταστημάτων και άλλες αρχές της πόλης), φροντίζουν να βρουν εργασία.

**Το 1855 ιδρύεται το Εμπορικόν Εκπαιδευτήριον** στην Ερμούπολη με σκοπό την κατάλληλη και πλήρη εκπαίδευση και «ηθικοποίηση» των νέων που σκοπεύουν να ασχοληθούν με εμπορικά θέματα ή κάποια επιστήμη. Περιλαμβάνει τάξεις που αντιστοιχούν σε δημοτικό σχολείο, σε ελληνικό σχολείο και σε γυμνάσιο. Ανάμεσα στα άλλα, στα μαθήματά του συμπεριλαμβάνονται και εμπορική γεωγραφία, αριθμητική, διπλογραφία, στοιχεία του εμπορικού δικαίου.

**Το 1864 ιδρύεται ως σωματείο η Λέσχη «ΕΛΛΑΣ»** και έχει ως σκοπό την εδραίωση και την ανάπτυξη των κοινωνικών σχέσεων των μελών της. Διατηρεί δικό της χώρο όπου μαζεύονται τα μέλη για να παίξουν σκάκι ή μπιλιάρδο, διοργανώνουν φιλολογικές και καλλιτεχνικές εσπερίδες αλλά και ταυτόχρονα διατηρούν συλλογή εφημερίδων, περιοδικών, βιβλίων και γεωγραφικών πινάκων, τα οποία όμως σύμφωνα με το καταστατικό (άρθρο 26 «Περί Αναγνωστηρίου») απαγορεύεται να βγαίνουν από το Αναγνωστήριο και να δανείζονται.

**Το 1874 ιδρύεται η Σχολή των Απόρων Παίδων** οπότε και εγγράφονται 60 παιδιά. Αποτελεί μία πρωτοβουλία του συλλόγου «Παρνασσός» η οποία στηρίχθηκε οικονομικά από προσφορές των Συριανών πολιτών. Σκοπός της σχολής είναι να

διδάξει στα παιδιά τις στοιχειώδεις γνώσεις «εις την ευθείαν οδόν του καλού και επιμελούς εργάτου». Η σχολή δεν αναλαμβάνει τη διατροφή των παιδιών και παράλληλα διδάσκει με κατάλληλα μέσα τις επωφελέστερες μικρές τέχνες αναλόγως «της ευφύιας ενός εκάστου των παιδών». Η σχολή αναλαμβάνει να δώσει «μικράν, εκπαίδευσιν, θρησκευτικήν διδασκαλίαν, ηθικήν μόρφωσιν, εργασίαν». Οι μαθητές συνεχίζουν να εργάζονται: «20 στιλβωταί υποδημάτων, 6 συλλέκται ξύλων και καυσίμων, 4 μετακομισταί πηλού, 6 υπηρέται, 11 εργάται και χειρώνακτες, οι λοιποί 14 άεργοι» εις τους οποίους η σχολή θα βρει εργασία. Όσον αφορά τις ηλικίες των μαθητών, αυτές κυμαίνονται από 7 ετών έως 26 ετών. Η διδασκαλία γίνεται τις απογευματινές ώρες, γιατί οι μαθητές εργάζονται, καθώς και ορισμένες πρωινές ώρες για όσους είναι άνεργοι. Κάθε Σάββατο δέχονται χριστιανική διδασκαλία. Οι μαθητές διαιρούνται σε τέσσερις τάξεις, όπου διδάσκονται μαθήματα των Δημοτικών σχολείων: γραφή, ανάγνωση, ιστορία, γεωγραφία προσευχές, μουσική και τη σκυτοτομική τέχνη. Ανάλογα στοιχεία μας δίνει και η απολογία του 1881.

**Το 1958 η Σχολή Απόρων Παίδων Ερμουπόλεως μετονομάζεται σε Βαρδάκειο Επαγγελματική Σχολή Απόρων Παίδων Ερμουπόλεως** και συνεχίζει τη δράση της. Στο καταστατικό της σχολής αναφέρεται οι σκοποί της σχολής όπου περιλαμβάνονται η ίδρυση σχολών, αναγνωστηρίου και βιβλιοθήκης για την «τελειότεραν επαγγελματικήν και γραμματικήν αυτών (των μαθητών και μαθητριών) κατάρτισιν και εκπαίδευσιν». Επίσης, οφείλει η σχολή να ενισχύει οικονομικά τους άπορους μαθητές, να παρέχει ιατρική και φαρμακευτική περίθαλψη αλλά και να επιμελείται της ευρέσεως εργασίας στους μαθητές και μαθήτριες «διά την εν γένει ηθικήν και έντιμον εν τη κοινωνία διαβίωσιν και παράστασίν των».

**Το 1874 ιδρύεται το «Ορφανοτροφείον των Αδελφών Μπαμπαγιώτου»** και στον Κανονισμό του 1877 αναφέρεται ότι το ορφανοτροφείο δέχεται άπορα, ορφανά κορίτσια από πατέρα και από μητέρα σε ηλικίες από οκτώ έως δώδεκα ετών. Διδάσκονται μέσα στο ορφανοτροφείο «τα ελληνικά γράμματα», στα οποία όμως συμπεριλαμβάνονται ραπτική, υφαντική, κεντηστική, μαγειρική και «Χριστιανικήν διακόσμησιν». Μετά από την διαμονή τους μέχρις την ηλικία των 17 ετών (και με τον Κανονισμό του 1928 μέχρις την ηλικία των 20 ετών), το ορφανοτροφείο φροντίζει «περί της επωφελούς τοποθετήσεως και αποκαταστάσεως των απολυομένων ορφανών κορασίων, ως και περί της καλής μεταχειρίσεως αυτών εκ μέρους των



φιλορφάνων, οίτινες έλαβον αυτά από του Καταστήματος δι' οικιακήν των υπηρεσίαν».

**Το 1890 ιδρύεται ο «Σύλλογος Εμποροϋπαλλήλων Ερμούπολις»** και στο καταστατικό του το 1921 αναφέρει εκτός των άλλων σκοπών του συλλόγου «την ηθικήν και διανοητική των μελών αυτού ανάπτυξιν». Ο σκοπός του συλλόγου επιδιώκεται με αναγνώσεις διατριβών και συζητήσεις καταλλήλων θεμάτων, τη δημιουργία βιβλιοθήκης, τη σύσταση σχολής εμπορικών και άλλων θεμάτων, την έκδοση βιβλίων και περιοδικών. Στις 16-10-1930 (εφημερ. ΘΑΡΡΟΣ, 08-10-1930) αρχίζουν μαθήματα στη **Νυκτερινή Σχολή του Συλλόγου Εμποροϋπαλλήλων**, λογιστικά, αγγλικά και γαλλικά για τα μέλη του συλλόγου και τα παιδιά τους. Στις 05-11-1937 (εφημερ. ΘΑΡΡΟΣ) ο Σύλλογος Εμποροϋπαλλήλων ανακοινώνει ότι άρχισε η λειτουργία της Νυκτερινής Σχολής του Συλλόγου Εμποροϋπαλλήλων η «Ερμούπολις», όπου επιδιώκεται να δοθούν στα μέλη του συλλόγου και σε κάθε φιλομαθήν νέον» τα μέσα για να συμπληρώσει τις γνώσεις του κατά τις ελεύθερες ώρες του. Στις 06-10-1939 (εφημερ. ΘΑΡΡΟΣ) καλώντας νέους η Σχολή ανακοινώνει τα διδασκόμενα μαθήματα: λογιστική, εμποριολογία, εμπορική αλληλογραφία, δακτυλογραφία, ξένες γλώσσες.

**Το 1894 ιδρύεται ο Φιλανθρωπικός Σύνδεσμος «Αλληλοβοήθεια»** και στο καταστατικό ιδρύσεώς του αναφέρονται οι σκοποί του συνδέσμου. Κυρίως αναλαμβάνει ο Σύνδεσμος να βοηθά τα μέλη του με χρηματικά ποσά, ιατρικές και φαρμακευτικές παροχές, προικοδοτήσεις αλλά και με σκοπό την «ηθική και πνευματική» ανάπτυξη των μελών» αναλαμβάνει να διοργανώνει λαϊκές διαλέξεις και να καταβάλλει δίδακτρα και βιβλία σε παιδιά απόρων μελών του. Παρατίθεται επιπλέον καταστατικό λαϊκών διαλέξεων, όπου αναφέρεται ότι αυτές ξεκινούν από την 1<sup>η</sup> Νοεμβρίου κάθε έτους και λήγουν την Κυριακή των Βαΐων. Τα διδασκόμενα θέματα «θα αφορούν την εργατική τάξη και θα είναι ωφέλιμα για αυτήν», όπως Θρησκευτικά, Ιστορικά και Κοινωνικά, χωρίς να αποκλείονται και τα Φιλολογικά. Ορίζεται συγκεκριμένη αίθουσα η οποία μάλιστα απαγορεύεται να παραχωρείται για οποιονδήποτε άλλο σκοπό. Ο Φιλανθρωπικός Σύνδεσμος «Αλληλοβοήθεια» με το καταστατικό του το 1915 επανέρχεται στο θέμα των λαϊκών διαλέξεων και επιπλέον θέτει ως σκοπό του την ίδρυση και λειτουργία Λαϊκής Σχολής για τα παιδιά των μελών του.

**Το 1899** είχε εκδοθεί το καταστατικό ιδρύσεως της «**Εμπορικής και Βιομηχανικής Σχολής Στεφάνου Ρήγα**» σύμφωνα με τη δημόσια διαθήκη του Στέφανου Ρήγα (1895) ο οποίος είχε καταστήσει κληρονόμο της περιουσίας του το Δήμο Ερμούπολης με σκοπό τη «σύστασιν Πρακτικής Σχολής προς μόρφωσιν επαγγελματιών». Η σχολή δεν λειτούργησε, οπότε το 1901 με καινούριο καταστατικό μετονομάζεται σε «**Ρήγειο Επαγγελματική Σχολή**». Οι διδάσκαλοι της σχολής και το υπόλοιπο προσωπικό εκλέγονται και διορίζονται από το διοικητικό συμβούλιο της σχολής το οποίο επίσης καθορίζει τις ειδικότητες και τα αντικείμενα που θα διδαχθούν και τα σχετικά τους μαθήματα. Στο πρώτο άρθρο του καταστατικού αναφέρεται ότι το ίδρυμα προτίθεται δια της πρακτικής διδασκαλίας να μορφώσει νέους εμπόρους, βιομηχάνους ή τεχνίτες «ικανούς προς πλουτοπαραγωγόν εργασίαν». Τελικά, η παραπάνω σχολή δεν λειτούργησε ποτέ, αλλά θεωρούμε ότι στα σχετικά με αυτήν τεκμήρια αναδεικνύονται τάσεις και ανάγκες της εποχής.

**Το 1902 διενεργείται Ναυτιλιακό Συνέδριο στη Σύρο.** Στις 16 Ιουλίου 1901 το Δημοτικό Συμβούλιο της Ερμούπολης ψηφίζει τη συγκρότηση συνεδρίου στη Σύρο τον Απρίλιο του 1902 για να μελετηθούν σ' αυτό «τα μάλλον επείγοντα θέματα προς βελτιώσιν και ανάπτυξιν της εθνικής ατιμήρους εμπορικής ναυτιλίας». Εκλέγεται οκταμελής οργανωτική επιτροπή η οποία μπορεί να προσλάβει και άλλα άτομα κατάλληλα για το σκοπό αυτό, παρέχονται δε στο δήμαρχο της Ερμούπολης 5000 δραχμές για το σκοπό αυτό. Σύμφωνα με το πρόγραμμα του συνεδρίου, τα θέματα υποδιαιρούνται σε δύο κεφάλαια: Στο πρώτο κεφάλαιο οι εισηγήσεις αναφέρονται στις δυνατότητες ιδρύσεως σχολών για τη μόρφωση εμποροπλοιάρχων και μηχανικών, στο νόμο περί υποθήκης πλοίων, στην ίδρυση Ναυτικής Τράπεζας, στο σύστημα ναυτικής ασφάλειας και στην ενίσχυση του κράτους στην κατασκευή ατμοπλοίων στην Ελλάδα. Στο δεύτερο κεφάλαιο οι εισηγήσεις αφορούν σχετικούς νόμους και Βασιλικά Διατάγματα και με ποιο τρόπο αυτοί θα βελτιωθούν. Σύμφωνα με τον κανονισμό των εργασιών, θα προκύψουν αποφάσεις οι οποίες δεν θα έχουν τη μορφή ευχολόγιου αλλά τη σύσταση συγκεκριμένων προτάσεων. Το συνέδριο διήρκεσε έξι ημέρες (από 1-6 Σεπτεμβρίου του 1902), όπου οι σύνεδροι είχαν χωρισθεί τις πρώτες τρεις ημέρες σε πέντε τμήματα, ενώ ακολούθησε ολομέλεια του συνεδρίου με αποφάσεις και τυπώθηκαν πρακτικά.

**Το 1915 ιδρύεται στη Σύρο το Λύκειο των Ελληνίδων.** Λειτουργεί μουσικό τμήμα το οποίο κυρίως ασχολείται με τη διδασκαλία πιάνου, αναγνωρισμένου από το

Ελληνικό Ωδείο Αθηνών. Συμμετέχει σε εορτές, αναπαριστά έθιμα, διοργανώνει πανηγύρια, λαϊκούς χορούς, θεατρικές παραστάσεις, συναυλίες, εκθέσεις παραδοσιακής χειροτεχνίας και συμπαρίσταται σε πνευματικές εκδηλώσεις. Διοργανώνει διαλέξεις με Συριανούς ομιλητές και άλλους επιστήμονες από την Αθήνα σε δεκαπενθήμερη βάση. Συνδράμει σε φιλανθρωπικά ιδρύματα, διοργανώνει συσσίτια και «κατά τον συμμοριτοπόλεμον εβοήθησε κατά δύναμιν αναξιοπαθούσας οικογενείας στρατευσίμων...».(από το έντυπο του 1958). Το Λύκειο των Ελληνίδων ιδρύει το Κυριακό σχολείο, στο οποίο κάθε Κυριακή διδάσκονται εργαζόμενες αναλφάβητες γυναίκες και κορίτσια. Από τη λογοδοσία του 1930 μαθαίνουμε ότι διδάχθηκαν μαθήματα 1<sup>ης</sup>, 2<sup>ας</sup>, 3<sup>ης</sup> και 4<sup>ης</sup> δημοτικού, μαθήματα υγιεινής και καθαριότητας. Επίσης, στις πιο επιμελείς μαθήτριες δόθηκε από ένα φόρεμα στις δε υπόλοιπες γλυκίσματα. Γίνονται εξετάσεις στο τέλος της σχολικής χρονιάς όπου επιτρέπεται να παρευρεθεί όποιος θέλει (εφημερίδα ΘΑΡΡΟΣ, 20-06-1925). Σε ομιλία της κ.Ναυπλιώτου (μέλος του Λυκείου των Ελληνίδων και δασκάλα στο Κυριακό σχολείο κατά το 1932) συνοψίζονται οι λόγοι της μόρφωσης των γυναικών: αυτές «θα προπαρασκευάσουν τον καλόν και ηθικόν πατέρα και την καλήν και ενάρετον μητέρα», κι ενώ η πολιτεία μερίμνησε για τα αγόρια που εργάζονται να ιδρύσει νυκτερινά σχολεία, δεν συνέβη το ίδιο για τα εργαζόμενα κορίτσια, οπότε έρχεται το Κυριακό σχολείο για να μεταδώσει γνώσεις «ώστε να εκπληρώσουν τον προορισμόν τον ευτυχέστερον». Επίσης, οι εργοστασιάρχες θα έπρεπε να συνδράμουν το έργο του Κυριακού σχολείου διότι οι μορφωμένες εργάτριες δεν θα αποδίδουν μόνο καλύτερα στο εργοστάσιο και θα γίνουν καλύτερες μητέρες, αλλά αυτές «δεν θα δύναται ευκόλως να προσβάλλει το μικρόβιον του κομμουνισμού, όσον εάν ήταν εντελώς αμόρφωτοι». Σε διάφορες σχολικές χρονιές, ο αριθμός των μαθητριών που αναφέρεται ανά χρονιά κυμαίνεται στα 50-90 άτομα. Τα μαθήματα του Κυριακού σχολείου συνεχίζονται για πολλά χρόνια. Βρίσκουμε ανακοίνωση (εφημερ. ΘΑΡΡΟΣ) ότι διενεργούνται οι εξετάσεις στις 05-07-1927, τον Ιούνιο του 1931 και ότι άρχισαν τα μαθήματα στις 30-09-1927, στις 27-09-1929, στις 24-10-1935 και στις 11-11-1938.

**Το 1930 ιδρύεται η Χριστιανική Αδελφότης Νέων Σύρου (XAN).** Στις 3-10 1930 ανακοινώνεται στην εφημερίδα ΘΑΡΡΟΣ πρόσκληση προς τους νέους για να παρακολουθήσουν μαθήματα αγγλικών, γαλλικών, λογιστικής. Η Σχολή της XAN είναι νυκτερινή και υποστηρίζεται στην ανακοίνωση ότι «η XAN Σύρου εμελέτησε

τας ανάγκας σου και ιδού είναι έτοιμη να σε βοηθήσει». Στις 14-11 του ίδιου έτους ανακοινώνεται ότι θα πραγματοποιηθεί κύκλος λαϊκών διαλέξεων με ποικιλία θεμάτων ανά δεκαπενθήμερο. Στις 22-01-1932 ανακοινώνεται ότι αποφασίσθηκε η ίδρυση παιδικού κινηματογράφου. Το ίδιο έτος, επιθυμώντας η ΧΑΝ «να βοηθήσει τους νέους μας εις την χρησιμοποίησιν των ελευθέρων των ωρών, με την απόκτησιν γνώσεων χρησίμων δια την επαγγελματικήν των ευδοκίμησιν» ανακοινώνει και πάλι την έναρξη των μαθημάτων. Το 1933 πραγματοποιείται έκθεση με πίνακες ζωγραφικής, φωτογραφίες, έργα ξυλογλυπτικής, εργόχειρα και παιδικά εκθέματα. Το 1934 και 1935 συνεχίζονται οι διαλέξεις. Το 1936 η σχολή της ΧΑΝ ονομάζεται: «Νυκτερινή Σχολή Γλωσσών και Εμπορίου της ΧΑΝ» και διδάσκονται σ' αυτήν τα μαθήματα: Αγγλική και Γαλλική γλώσσα, Λογιστική, Εμποριολογία, Εμπορική Αλληλογραφία, Εμπορικών Δίκαιον και Πολιτική Οικονομία, Στενογραφία, Δακτυλογραφία κ.λ.π. Τη χρονιά αυτή παρακολουθούν τα τμήματά της γύρω στους 45 νέους. Το 1937 η ΧΑΝ Σύρου εγκαινιάζει το τμήμα θερινών παραδόσεων με μαθήματα ίδια με τα παραπάνω. Το 1938 και 1939 η ΧΑΝ συνεχίζει τη δράση με τη Σχολή της και προστίθενται ιδιαίτερα τμήματα θηλέων. Το Νοέμβριο του 1939 με απόφαση του Υφυπουργού Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας και σύμφωνα με το Νόμο «Περί Εθνικής και Ηθικής Αγωγής της Νεολαίας» διαλύεται η ΧΑΝ και συγχωνεύεται με την Εθνική Οργάνωση Νεολαίας (ΕΟΝ). Το 1940 η Νυκτερινή Σχολή, πλέον, της ΕΟΝ συνεχίζει την παράδοση μαθημάτων.

**Το 1937 ιδρύεται η Νυκτερινή Σχολή Μηχανουργών** η οποία στηρίζεται οικονομικά σε εισφορές δωρητών. Στις 19 Απριλίου 1938 μετονομάζεται σε Νυκτερινή Σχολή Μηχανικών Σύρου. Το 1943, λόγω προβλημάτων από τον πόλεμο, δυσχεραίνεται η χρηματοδότηση από τις εισφορές, δεν μπορούν οι μαθητές να κάνουν την πρακτική τους στα εργοστάσια διότι αυτά είναι κλειστά, οι αίθουσες διδασκαλίας είναι κατελημμένες από τις αρχές Κατοχής, υπάρχουν προβλήματα ηλεκτροφωτισμού και για κάποιο διάστημα τα μαθήματα αναστέλλονται. Η Σχολή ανήκει κατ' αρχήν στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, στο τμήμα Επαγγελματικής Εκπαιδύσεως. Από το 1947 βρίσκουμε χρηματικά εντάλματα του Δήμου Ερμουπόλεως και στο τμήμα του προϋπολογισμού για την Κοινωνική Μόρφωση που ενισχύουν οικονομικά τη Σχολή. Η Σχολή αυτή λειτουργεί έως σήμερα.

**Το 1940** με την έναρξη των πολεμικών γεγονότων, το Υπουργείο Υγιεινής και η Ανωτέρα Διοίκηση της Παθητικής Αεράμυνας έδωσαν σχετικές διαταγές για να

δημιουργηθούν σχολές Νοσηλευτικού προσωπικού. Έτσι δημιουργήθηκε στη Σύρο **Σχολείο Νοσοκόμων**, το οποίο παρακολούθησαν κυρίες και δεσποινίδες. Έλαβαν μαθήματα καθημερινά επί τρίωρο για τρεις μήνες στην αίθουσα του Λυκείου Ελληνίδων, στο Υγειονομικό Κέντρο και στο Βαρδάκειο και Πρώιο Νοσοκομείο. Αρχικά είχαν εγγραφεί 240 γυναίκες, αποφοίτησαν όμως περίπου οι μισές καθώς οι υπόλοιπες αποχώρησαν για διάφορους λόγους.

Συμπερασματικά κατά την περίοδο από τη δημιουργία του νεοελληνικού κράτους μέχρι την πρώτη περίοδο μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η οποία έχει χαρακτηριστεί ως η περίοδος εμφάνισης των πρώτων δραστηριοτήτων εκπαίδευσης ενηλίκων στην Ελλάδα (Καραλής, 2005: 9), στη Σύρο η κατάσταση από ποσοτική τουλάχιστον άποψη είναι αρκετά διαφορετική από την υπόλοιπη χώρα, καθώς εντοπίζεται σε μια μόνον πόλη (την πρωτεύουσα του νησιού Ερμούπολη) ένας μεγάλος αριθμός φορέων που η δραστηριότητά τους θα μπορούσε να θεωρηθεί πως εμπίπτει στην περιοχή της εκπαίδευσης των ενηλίκων. Το περιεχόμενο των δραστηριοτήτων αυτών αποτελεί ένα συνδυασμό επαγγελματικής κατάρτισης (εκείνων των γνώσεων και δεξιοτήτων που είναι άμεσα απαραίτητες για τη μετάβαση των εφήβων και των νέων στην απασχόληση) και πολιτικο-ιδεολογικής διαπαιδαγώγησης.

Κατά τη μεταπολεμική περίοδο (μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1980), οπότε πλέον η Σύρος έχει αποκτήσει τα χαρακτηριστικά της υπόλοιπης ελληνικής περιφέρειας (χάνοντας το χαρακτήρα του ανεπτυγμένου αστικού κέντρου, στον οποίο αναφερθήκαμε), οι φορείς εκπαίδευσης ενηλίκων είναι παρόμοιοι με εκείνους που λειτουργούν στην υπόλοιπη Ελλάδα. Πέραν ορισμένων εκ των ιδιωτικών κληροδοτημάτων που περιγράψαμε στις προηγούμενες παραγράφους, στη Σύρο λειτουργούν η Νομαρχιακή Επιτροπή Λαϊκής Επιμόρφωσης – ΝΕΛΕ και το Κέντρο Γεωργικής Εκπαίδευσης – ΚΕΓΕ (οργανισμοί των Υπουργείων Παιδείας και Γεωργίας, αντίστοιχα). Οι φορείς αυτοί, με βάση το νομοθετικό πλαίσιο, διαθέτουν παραρτήματα σε όλους τους νομούς της χώρας, ωστόσο στις Κυκλάδες η δραστηριότητά τους είναι εξαιρετικά περιορισμένη, λόγω των ιδιομορφιών του νομού.

### 1.1.3. Η Λαϊκή Επιμόρφωση στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα ο όρος *Λαϊκή Επιμόρφωση* έχει ταυτιστεί με τις δραστηριότητες της αντίστοιχης υπηρεσίας του Υπουργείου Παιδείας (Βεργίδης, 1989: 2836). Οι δραστηριότητες της υπηρεσίας αυτής και γενικότερα οι επιδράσεις από τη λειτουργία αυτού του θεσμού εκπαίδευσης ενηλίκων αποτέλεσαν αντικείμενο διερεύνησης σε τέσσερις έως σήμερα ερευνητικές εργασίες (οι οποίες και παρατίθενται κατά αύξουσα χρονολογική σειρά δημοσίευσης).

- Η μελέτη με τίτλο: «Η Λαϊκή Επιμόρφωση στην Ελλάδα. Αξιολόγηση των επιμορφωτικών δραστηριοτήτων», των **Π. Ντεμουντέρ, Τ. Βαρνάβα-Σκούρα και Α. Βεργίδη** (1984), με αντικείμενο την αξιολόγηση των επιμορφωτικών δραστηριοτήτων της Λαϊκής Επιμόρφωσης κατά το έτος 1982.
- Η μελέτη του **Α. Κόκκου** με τίτλο: «Μελέτη για τη σύσταση Σχολής Στελεχών Λαϊκής Επιμόρφωσης» (1987).
- Η μελέτη των **S. Papaioannou & Z. Palios** με τίτλο: «Adult Education in Europe: The case of Greece» (1994), στην οποία αναλύονται στοιχεία για τη δραστηριότητα της Λαϊκής Επιμόρφωσης κατά την περίοδο 1986-1992.
- Η διδακτορική διατριβή του **Θ. Καραλή** (2002), με τίτλο: «Η εξέλιξη του δικτύου της Λαϊκής Επιμόρφωσης κατά την περίοδο 1989-1999» στην οποία κυρίως διερευνώνται τα αίτια της κατάρρευσης του δικτύου της Λαϊκής Επιμόρφωσης.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται συνοπτικά οι δραστηριότητες και η παρέμβαση του δικτύου της Λαϊκής Επιμόρφωσης του μεγαλύτερου δικτύου εκπαίδευσης ενηλίκων στην Ελλάδα (με κριτήριο τον όγκο δραστηριοτήτων και τη γεωγραφική τους εμβέλεια, πρβλ. και Καραλής, 2002: vii).

#### *Η περίοδος 1943-1974*

Παρά το γεγονός ότι η σύσταση της *Διευθύνσεως Λαϊκής Επιμορφώσεως* στο Υπουργείο Παιδείας γίνεται το 1943 με το Προεδρικό Διάταγμα 837/1943, η Υπηρεσία εκκινεί τις δραστηριότητές της, μόλις το 1954 με στόχο την καταπολέμηση του αναλφαβητισμού (Νομοθετικό Διάταγμα 3094/1954: «περί μέτρων προς καταπολέμηση του αναλφαβητισμού»). Την περίοδο αυτή τίθενται οι διοικητικές και

οργανωτικές βάσεις του θεσμού, με τη δημιουργία της Κεντρικής Επιτροπής Καταπολέμησης Αναλφαβητισμού (ΚΕΚΑ) και την ίδρυση και λειτουργία αποκεντρωμένων νομαρχιακών υπηρεσιών σε όλους τους νομούς της χώρας (Νομαρχιακές Επιτροπές Καταπολέμησης Αναλφαβητισμού – ΝΕΚΑ), οι οποίες και είχαν την αρμοδιότητα υλοποίησης της πολιτικής της κεντρικής υπηρεσίας. Κατά την περίοδο της διακυβέρνησης της χώρας από το κόμμα της Ένωσης Κέντρου, οι ΚΕΚΑ και ΝΕΚΑ μετονομάζονται σε ΚΕΛΕ και ΝΕΛΕ (Κεντρική και Νομαρχιακή, αντίστοιχα, Επιτροπή Λαϊκής Επιμόρφωσης). Κατά την περίοδο της δικτατορίας η Λαϊκή Επιμόρφωση λειτούργησε ως προπαγανδιστικός μηχανισμός, καθώς εγκαταλείφθηκαν σταδιακά οι δραστηριότητες καταπολέμησης του αναλφαβητισμού και αυξήθηκαν οι διαλέξεις με θέματα που κυρίως αφορούσαν την οικογένεια, την κοινωνική και πολιτική αγωγή και τη θρησκεία (Βεργίδης, 1989: 2837)

#### *Η περίοδος 1975-1981*

Άμεσα μετά τη μεταπολίτευση εκκινούν οι πρώτες προσπάθειες αποκοπής της Λαϊκής Επιμόρφωσης από την πολιτική της δικτατορίας, καθώς καταργούνται τα 1.400 Κέντρα Επιμόρφωσης που είχαν δημιουργηθεί και δημιουργούνται 227 «Κέντρα Νέου Τύπου» (Βεργίδης, ο.π.). Πρόκειται για μια μεταβατική περίοδο για το δίκτυο της Λαϊκής Επιμόρφωσης, οι δραστηριότητες του οποίου υλοποιούνται τώρα με τη μορφή (κυρίως) Τμημάτων Μάθησης, με αντικείμενα που αναφέρονται σε στοιχειώδεις πρακτικές γνώσεις και σε δραστηριότητες αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου.

#### *Η περίοδος 1982-1988*

Οι εξελίξεις στο δίκτυο της Λαϊκής Επιμόρφωσης κατά την περίοδο αυτή συνδέονται άμεσα με τις εξελίξεις στο πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο (κυβερνητική μεταβολή του 1981 και είσοδος της χώρας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα). Κύρια χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου είναι:

- Η θεσμική μεταβολή και η αναδιοργάνωση της Διευθύνσεως Λαϊκής Επιμόρφωσης που πλέον αναβαθμίζεται θεσμικά σε Γενική Γραμματεία. Στη θέση της Διεύθυνσης και της ΚΕΛΕ δημιουργείται η Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης (άρθρο 18 του Νόμου 1320/1983). Ταυτόχρονα εκσυγχρονίζεται η δομή της Λαϊκής Επιμόρφωσης και παρέχεται μεγαλύτερη

αυτονομία στις ΝΕΛΕ, ενώ δημιουργούνται και νέοι θεσμοί για τη στήριξη του επιμορφωτικού έργου (αναμόρφωση του Κανονισμού, δημιουργία των Τοπικών Επιτροπών Λαϊκής Επιμόρφωσης – ΤΕΛΕ, δημιουργία των συμβουλίων Λαϊκής Επιμόρφωσης – ΣΛΕ). Η αποκέντρωση, αλλά και η συμβολή του επιμορφωτή στην τοπική ανάπτυξη αναγορεύονται σε προτεραιότητες της Λαϊκής Επιμόρφωσης (πρβλ. και Ηλιού, 1985: 13).

- Η αύξηση της κρατικής χρηματοδότησης προς τη ΓΓΛΕ και τις ΝΕΛΕ, αλλά και η παροχή μεγάλου μέρους των κοινοτικών κονδυλίων για το ανθρώπινο δυναμικό στο δίκτυο της Λαϊκής Επιμόρφωσης. Οι προϋπολογισμοί της Λαϊκής Επιμόρφωσης κατά τα πρώτα έτη της περιόδου αυτής δεκαοκταπλασιάζονται σε σχέση με την αμέσως προηγούμενη περίοδο (Καραλής, ο.π.: 180).
- Η κατανομή του προϋπολογισμού στις Νομαρχιακές Επιτροπές (ΝΕΛΕ) γινόταν αποκλειστικά με πληθυσμιακά κριτήρια (Καραλής, ο.π.: 192), γεγονός που είχε ως συνέπεια την έντονη ανάπτυξη δραστηριότητας σε όλους τους νομούς της χώρας. Για την περίπτωση των Κυκλάδων αναφέρεται μέση επιχορήγηση ανά έτος 6.334.668 δρχ. (με τιμές βάσης 1989 – Καραλής, ο.π.). Η ετήσια χρηματοδότηση της προηγούμενης περιόδου για το Νομό Κυκλάδων κυμαίνεται σε τιμές μικρότερες των 400.000 δρχ.
- Κατά την περίοδο αυτή αυξάνονται κατακόρυφα οι δραστηριότητες σε ολόκληρη τη χώρα. Συγκεκριμένα: ενώ το 1978 λειτούργησαν 2.774 τμήματα μάθησης για 65.608 επιμορφωνόμενους<sup>1</sup>, κατά το έτος 1985 λειτούργησαν 12.155 τμήματα μάθησης για 178.068 επιμορφωνόμενους (Κόκκος, 1987: 5). Συνολικά κατά την περίοδο 1982-1989 λειτούργησαν 86.133 Τμήματα μάθησης στα οποία συμμετείχαν 1.301.238 επιμορφωνόμενοι.

Πρόκειται για την περίοδο ακμής του θεσμού της Λαϊκής Επιμόρφωσης, καθώς αναδεικνύεται στο μεγαλύτερο δημόσιο δίκτυο εκπαίδευσης ενηλίκων της χώρας με δραστηριότητες που περιλαμβάνουν επαγγελματική κατάρτιση, κοινωνική και πολιτιστική εκπαίδευση, αλφαριθμητισμό και ενημερωτικές ημερίδες για τους πολίτες.

---

<sup>1</sup> Σε ολόκληρη την εργασία χρησιμοποιούμε τους όρους «επιμορφωτής» και «επιμορφωνόμενος», τους οποίους κυρίως συναντήσαμε κατά τη διερεύνηση του αρχείου της ΝΕΛΕ Κυκλάδων, αλλά και κατά τις συνεντεύξεις με τα στελέχη, τους εκπαιδευτές και τους εκπαιδευόμενους της Λαϊκής Επιμόρφωσης.



### *Η περίοδος 1989-1999*

Η περίοδος αυτή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η περίοδος της κατάρρευσης της Λαϊκής Επιμόρφωσης, αφού:

- Μειώνονται δραστικά οι χρηματοδοτήσεις προς το δίκτυο της Λαϊκής Επιμόρφωσης (Καραλής, ο.π.: 289), με αποτέλεσμα τη δραματική μείωση της δραστηριότητας (κατά το 1999 η δραστηριότητα εμφανίζεται μειωμένη κατά 83,5% σε σχέση με το 1989).
- Καταρρέει η οργανωτική δομή του δικτύου, καθώς πλέον οι ΝΕΛΕ διοικητικά υπάγονται στις ανεξάρτητες Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις.
- Εμφανίζονται και άλλοι θεσμοί εκπαίδευσης ενηλίκων (κυρίως τα Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης – ΚΕΚ), οι οποίοι απορροφούν σημαντικό μέρος των κοινοτικών χρηματοδοτήσεων (Βεργίδης, 2005: 55).
- Μεταβάλλεται ο προσανατολισμός του δικτύου, γεγονός που επικυρώνεται και τυπικά το 2001 με τη μετονομασία της Γενικής Γραμματείας Λαϊκής Επιμόρφωσης σε Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων (άρθρο 3 του Νόμου 2909, ΦΕΚ Α/90/2-5-2001).

## 1.2. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

---

### 1.2.1. Αντικείμενο της έρευνας

Με βάση τα όσα αναφέρθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, θεωρούμε πως υφίστανται ισχυρές ενδείξεις για το ότι η *Λαϊκή Επιμόρφωση κατά την περίοδο 1982-1989*, υπήρξε ο σημαντικότερος θεσμός εκπαίδευσης ενηλίκων στον Νομό Κυκλάδων, καθώς:

- Οι οργανισμοί, τη δραστηριότητα των οποίων διερευνήσαμε για προηγούμενες περιόδους (βλ. και ενότητα 1.1.2), έχουν μικρή εμβέλεια, περιορισμένο αντικείμενο δραστηριότητας και σχετικά μικρούς αριθμούς εκπαιδευομένων.
- Το γεγονός ότι στο δίκτυο της Λαϊκής Επιμόρφωσης ακολουθήθηκε πολιτική αποκέντρωσης κατά την περίοδο αυτή, έχει μεγάλη (δυναμική) σημασία για ένα νομό με τα χαρακτηριστικά του Νομού Κυκλάδων (κατακερματισμός επαρχιών, δυσκολίες επικοινωνίας και μετακίνησης).
- Στο πλαίσιο της πολιτικής ανάπτυξης της Λαϊκής Επιμόρφωσης μετά το 1982, χρηματοδοτήθηκαν με σχετικά υψηλούς προϋπολογισμούς όλοι οι νομοί της χώρας με βασικό κριτήριο τον πληθυσμό τους.
- Η περίοδος 1982-1989 χαρακτηρίζεται ως η περίοδος ακμής της Λαϊκής Επιμόρφωσης, αφού διαπιστώνεται έντονη αύξηση σε όλους τους δείκτες (προϋπολογισμός, αριθμός τμημάτων μάθησης, αριθμός επιμορφωομένων).

**Αντικείμενο της εργασίας** είναι η διερεύνηση, η ανάλυση και η κριτική αποτίμηση της δραστηριότητας της Λαϊκής Επιμόρφωσης στο Νομό Κυκλάδων, με έμφαση όχι μόνον στα ποσοτικά στοιχεία που περιγράφουν αυτή τη δραστηριότητα, αλλά στα στοιχεία που αναδεικνύουν τις ποιοτικές παραμέτρους αυτής της δραστηριότητας.

Τα **ερευνητικά ερωτήματα** της εργασίας είναι τα ακόλουθα:

**(α)** Ποια ήταν τα ποσοτικά στοιχεία που περιγράφουν τη δραστηριότητα της ΝΕΛΕ Κυκλάδων κατά την περίοδο 1982-1989;

**(β)** Ποια ήταν τα ποιοτικά χαρακτηριστικά αυτής της δραστηριότητας;

**(γ)** Σε ποιο βαθμό υπήρξε σύνδεση του περιεχομένου της δραστηριότητας με τις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών κατά την προαναφερόμενη περίοδο;

Θεωρούμε ότι η καταγραφή, αποτύπωση και απόπειρα ερμηνείας της παρέμβασης της Λαϊκής Επιμόρφωσης σε μια περιοχή της χώρας, με έντονες μάλιστα ιδιομορφίες όπως ο Νομός Κυκλάδων (κατακερματισμός του διοικητικού χώρου, δυσκολίες επικοινωνίας και μετακινήσεων, ανισορροπίες επιπέδου οικονομικής ανάπτυξης), μπορεί να συνεισφέρει στην έρευνα για την αποτύπωση, την ιστορική εξέλιξη, τη συμβολή και την κριτική ανάλυση των θεσμών εκπαίδευσης ενηλίκων – πολύ περισσότερο όταν αφορά έναν θεσμό με έντονα χαρακτηριστικά διοικητικής αποκέντρωσης (όπως η Λαϊκή Επιμόρφωση), για τον οποίο η περιφερειακή διάσταση της παρέμβασής του δεν έχει μελετηθεί έως σήμερα σε μεγάλη έκταση.

Ειδικότερα, και σε σχέση με τα ερευνητικά ερωτήματα που διατυπώθηκαν, θα επιχειρήσουμε να διερευνήσουμε τους άξονες που παρατίθενται στον Πίνακα 1.1, οι οποίοι αντιπροσωπεύουν όψεις και παραμέτρους της δραστηριότητας της Λαϊκής Επιμόρφωσης στο Νομό Κυκλάδων.

## Πίνακας 1.1

### Ερευνητικά ερωτήματα και άξονες διερεύνησης

Ερευνητικά ερωτήματα	Άξονες διερεύνησης
<p><b>A.</b></p> <p><i>Ποια ήταν τα ποσοτικά στοιχεία που περιγράφουν τη δραστηριότητα της ΝΕΛΕ Κυκλάδων κατά την περίοδο 1982-1989;</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Αριθμός τμημάτων μάθησης</li> <li>• Αριθμός εκδηλώσεων</li> <li>• Ευάλωτες κοινωνικές ομάδες</li> <li>• Αριθμός επιμορφωμένων</li> <li>• Έκταση και διασπορά δραστηριοτήτων</li> <li>• Συμμετοχή γυναικών</li> <li>• Υποπερίοδοι αύξησης / μείωσης της δραστηριότητας</li> </ul>
<p><b>B.</b></p> <p><i>Ποια ήταν τα ποιοτικά χαρακτηριστικά αυτής της δραστηριότητας;</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Εκπαιδευτικές τεχνικές</li> <li>• Προγραμματισμός δραστηριοτήτων</li> <li>• Αξιολόγηση προγραμμάτων</li> <li>• Σύνδεση της ΝΕΛΕ Κυκλάδων με την κεντρική υπηρεσία</li> <li>• Διερεύνηση επιμορφωτικών αναγκών</li> <li>• Εκπαίδευση επιμορφωτών</li> <li>• Σχέσεις στελεχών (υπευθύνων και επιμορφωτών)</li> <li>• Σχέσεις επιμορφωμένων</li> </ul>
<p><b>Γ.</b></p> <p><i>Σε ποιο βαθμό υπήρξε σύνδεση του περιεχομένου της δραστηριότητας με τις τοπικές κοινωνίες κατά την προαναφερόμενη περίοδο;</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Περιεχόμενο εκδηλώσεων</li> <li>• Βαθμός αποκέντρωσης</li> <li>• Αντικείμενα προγραμμάτων και σύνδεση με τοπικές ανάγκες</li> <li>• Ενεργοποίηση τοπικών κοινωνιών</li> <li>• Συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση</li> <li>• Συνεργασία με άλλους φορείς και οργανισμούς</li> <li>• Πρόσληψη των δραστηριοτήτων από τις τοπικές κοινωνίες και τους πολίτες</li> </ul>

### 1.2.2. Μέθοδοι, τεχνικές και πηγές δεδομένων

Η μεθοδολογική προσέγγιση της έρευνας αποτελεί συνδυασμό ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων και τεχνικών. Το μεθοδολογικό πλαίσιο της εργασίας εντάσσεται στη μέθοδο της παρατήρησης (πρβλ. και Λαμπίρη – Δημάκη, 2003: 104), η οποία διακρίνεται (ο.π.) σε έμμεση (με βασικότερη τεχνική τη μελέτη τεκμηρίων) και άμεση (με τεχνικές όπως το ερωτηματολόγιο και η συνέντευξη). Στην περίπτωση αυτής της έρευνας έγινε χρήση των τεχνικών της ανάλυσης τεκμηρίων και της συνέντευξης.

#### *Ανάλυση τεκμηρίων*

Τα γραπτά τεκμήρια τα οποία συγκεντρώθηκαν και αναλύθηκαν προέρχονται από πολλές και διαφορετικές πηγές. Στόχος ήταν η καταγραφή της δραστηριότητας της ΝΕΛΕ Κυκλάδων, μέσω των γραπτών τεκμηρίων τα οποία ήταν διαθέσιμα, σε σχέση πάντοτε με τους άξονες που αναφέρθηκαν στον Πίνακα 1.1 και οι οποίοι εξειδικεύουν και αναλύουν τα ερευνητικά ερωτήματα (Κυριαζή, 1998: 285). Στα γραπτά τεκμήρια, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν για τις ανάγκες της έρευνας, περιλαμβάνονται:

- Έγγραφα της ΝΕΛΕ Κυκλάδων, στα οποία εντάσσονται και τα τεκμήρια των ΚΛΕ (προγράμματα δράσης, απολογισμοί εκτέλεσης προγραμμάτων, αλληλογραφία, πρακτικά συνεδριάσεων, κ.ά.).
- Έγγραφα της Γενικής Γραμματείας Λαϊκής Επιμόρφωσης, το περιεχόμενο των οποίων αφορά στη δράση της τοπικής ΝΕΛΕ.
- Δημοσιεύματα του τοπικού τύπου της περιόδου (εφημερίδες: «Κοινή Γνώμη», «Κυκλαδικά Νέα» και «Κυκλαδικόν Φως»).

Αναλυτικός κατάλογος των 88 συνολικά τεκμηρίων<sup>2</sup> που εντοπίστηκαν και αξιοποιήθηκαν παρατίθεται στην εισαγωγή της εργασίας. Σημειώνουμε, ωστόσο, ότι το υλικό που έχει διασωθεί έως σήμερα στο αρχείο της ΝΕΛΕ Κυκλάδων (και το οποίο βρίσκεται στη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κυκλάδων), χαρακτηρίζεται από ελλείψεις, αποσπασματικότητα και ασυνέχεια, λόγω προφανώς του χρονικού διαστήματος που έχει παρέλθει από την περίοδο που αφορά η εργασία (1982-1989). Έτσι σε αρκετές περιπτώσεις τα στοιχεία που παρουσιάζονται στο δεύτερο μέρος της

---

<sup>2</sup> Στα τεκμήρια αυτά δεν έχουμε συμπεριλάβει τα τεκμήρια με βάση τα οποία έγινε η καταγραφή των φορέων στην ενότητα 1.1.2 της εργασίας.

εργασίας, προέκυψαν από επεξεργασία και συνδυασμό πολλών και διαφορετικών τεκμηρίων.

### *Συνεντεύξεις*

Σύμφωνα με τους Canell & Kahn (αναφ. στο Cohen-Manion, 1997: 374), η συνέντευξη ως ερευνητική τεχνική, ορίζεται ως «η συζήτηση δύο ατόμων, που αρχίζει από το συνεντευκτή, με ειδικό σκοπό την απόκτηση σχετικών με την έρευνα πληροφοριών και επικεντρώνεται από αυτόν σε περιεχόμενο καθορισμένο από τους στόχους της έρευνας με συστηματική περιγραφή, πρόβλεψη και ερμηνεία». Σημειώνουμε, ότι οι Howard & Sharp (194: 216) αναφέρουν πως η συνέντευξη ενδείκνυται ως τεχνική σε ερευνητικά προβλήματα που δεν έχουν διερευνηθεί ξανά, καθώς θεωρείται ότι συνεισφέρει στην ανάδυση πληροφοριών υψηλότερης ποιότητας.

Οι συνεντεύξεις της εργασίας μπορούν να χαρακτηριστούν ως *ημιδομημένες* (πρβλ. και Cohen-Manion, 1997: 376). Δηλαδή ο βασικός σκελετός των ερωτήσεων (ανά κατηγορία υποκειμένων της έρευνας), είχε προετοιμαστεί, ωστόσο οι ερωτήσεις διευρύνονταν κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, ανάλογα με τις κατά περίπτωση απαντήσεις. Ως πλεονεκτήματα αυτού του τύπου συνέντευξης, όταν διενεργείται με ανοικτές ερωτήσεις, θεωρούνται τα ακόλουθα (Cohen-Manion, 1997: 381):

- Είναι ευέλικτες·
- Επιτρέπουν στο συνεντευκτή να προχωρήσει σε νέες ερωτήσεις (διευκρινιστικές ή εμβάθυνσης)·
- Επιτρέπουν στο συνεντευκτή να διευκρινίσει ενδεχόμενες παρανοήσεις·
- Μπορεί ο συνεντευκτής να διαπιστώσει τα όρια στα οποία ο ερωτώμενος γνωρίζει το θέμα·
- Οι ερωτήσεις αυτού του τύπου πιθανόν να έχουν και απρόβλεπτες ή μη αναμενόμενες απαντήσεις – γεγονός που μπορεί να μας οδηγήσει στη διατύπωση νέων ερευνητικών ερωτημάτων ή στη ανάδυση γεγονότων ή ακόμη και ερμηνειών. Κάτι τέτοιο ήταν σημαντικό στην περίπτωσή μας, όπου τα ίχνη της ΛΕ αυτής της περιόδου και ειδικά στα μικρά νησιά είχαν χαθεί ή ήταν δυσδιάκριτα.

Ακόμη, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η συλλογή των πληροφοριών (είτε των γραπτών τεκμηρίων, είτε των συνεντεύξεων) διήρκεσε αρκετό χρονικό διάστημα (Νοέμβριος 2004 – Φεβρουάριος 2005), ώστε αφενός να γίνεται παράλληλα (έτσι ώστε «ερωτήματα» που αναδύονταν με τη μία τεχνική να υποβάλλονται σε έλεγχο και διερεύνηση και με την άλλη, (πρβλ. και Powney & Watts, 1987: 26), αλλά και για να αποφεύγονται φαινόμενα κόπωσης και επομένως πλημμελούς λήψης της συνέντευξης από την πλευρά της ερευνήτριας (βλ. σχετικά και Howard & Sharp, ο.π.: 217).

Αναλυτικός κατάλογος με τα δημογραφικά στοιχεία και τις ιδιότητες όσων συμμετείχαν στις συνεντεύξεις έχει παρατεθεί στην εισαγωγή της εργασίας. Σημειώνουμε, ότι στις 37 συνολικά συνεντεύξεις<sup>3</sup> συμμετείχαν: 1 Σύμβουλος ΛΕ, 4 Υπεύθυνοι ΚΛΕ, 20 Επιμορφωτές και 12 Επιμορφωνόμενοι. Παρά το γεγονός ότι λόγω του χρονικού διαστήματος που είχε παρέλθει ήταν δύσκολος ο εντοπισμός όσων συμμετείχαν στις συνεντεύξεις, καταβλήθηκε κάθε δυνατή προσπάθεια για πληρέστερη αντιπροσώπευση όλων των πιθανών κατηγοριών (φύλο, ηλικία, αντικείμενα προγραμμάτων, πρβλ. και «Κατάλογος Συνεντεύξεων»). Τέλος, αν και από τεχνική άποψη δεν ήταν ιδιαίτερα εύκολο, οι συνεντεύξεις δεν περιορίστηκαν στην περιοχή της Σύρου, αλλά επεκτάθηκαν και σε άλλα νησιά των Κυκλάδων στα οποία είχε αναπτύξει δραστηριότητα η ΝΕΛΕ Κυκλάδων (Μήλος, Πάρος, Τήνος, Νάξος, Άνδρος και Αμοργός).

---

<sup>3</sup> Στα Παραρτήματα Α έως και Ζ έχουν παρατεθεί στην αυθεντική τους μορφή (πλήρες απομαγνητοφωνημένο κείμενο) 7 από τις 37 συνεντεύξεις.

## **ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ**

### **ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ**



## 2.1 Η ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ

---

### 2.1.1. Τύποι προγραμμάτων

Τα προγράμματα της ΝΕΛΕ Κυκλάδων, σύμφωνα με την πάγια πρακτική του δικτύου της Λαϊκής Επιμόρφωσης κατά την εξεταζόμενη περίοδο, περιλαμβάνουν *τμήματα μάθησης* (δηλαδή, οργανωμένα προγράμματα σε συγκεκριμένο αντικείμενο και με διάρκεια αρκετών επιμορφωτικών ωρών) και *μεμονωμένες εκδηλώσεις* (δηλ. ομιλίες για κάποιο θέμα διάρκειας λίγων ωρών). Τα τμήματα μάθησης λειτουργούν δύο φορές την εβδομάδα, απογευματινές ώρες ενώ οι μεμονωμένες εκδηλώσεις αφορούν στην παρουσίαση ενός θέματος και ολοκληρώνονται σε μία έως τρεις συναντήσεις. Ο Σύμβουλος της Λαϊκής Επιμόρφωσης στη Σύρο (Σ1) δίνει άλλον έναν διαχωρισμό: προγράμματα βασισμένα στον πολιτισμό και προγράμματα βασισμένα στην επαγγελματική κατάρτιση: «...υπήρχε ένας μεγάλος τομέας στα πολιτιστικά θέματα και ένας πιο μεγάλος τομέας που είχε το βάρος στην κατάρτιση, την επαγγελματική κατάρτιση, αλλά σε συνδυασμό πάλι με τον πολιτισμό. Όπως π.χ. αυτά τα επαγγέλματα τα γυναικεία, που λέμε, όπως η παραδοσιακή υφαντική, το παραδοσιακό κέντημα, η κοπτική- ραπτική κ.λπ. Τα καθαρά πολιτιστικά ήταν ...η ζωγραφική, η κεραμική, η ξυλογλυπτική, που κι αυτά βεβαίως έχουν και το... την πλευρά της κατάρτισης- ας πούμε, σε περίπτωση ... δηλαδή κάποιος θα μπορούσε να βγει ξυλογλύπτης, όπως και βγήκε... βγήκαν κάποιοι ξυλογλύπτες από τη σχολή ξυλογλυπτικής, από το πρόγραμμα ξυλογλυπτικής...». Το ίδιο συνέβαινε και με προγράμματα, όπως η εκμάθηση μουσικών οργάνων που δηλώνεται αρχικά ως πολιτιστικού ενδιαφέροντος, δεν αποκλείει όμως και κάποια επαγγελματική προοπτική.

Ο υπεύθυνος του ΚΛΕ Πάρου (Υ2) αναφέρει ότι στο συγκεκριμένο ΚΛΕ, ξεκίνησαν κατ' αρχήν προγράμματα για τα οποία δεν χρειάζονταν τεχνική υποδομή- έως ότου αυτή αποκτήθηκε. Υλοποιήθηκαν τα προγράμματα: γραφομηχανής, πρώτων βοηθειών, αγωγής υγείας, κεντήματος, αργυροχοΐας (σχέδιο και κατασκευή) και μορφών τέχνης (ζωγραφική, χαλκογραφία, κιθάρα, μπουζούκι). Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που αναφέρει η υπεύθυνη του ΚΛΕ Τήνου (Υ3) είναι εκείνο της διεύρυνσης: μερικές φορές κατά τη διάρκεια του προγράμματος γινόταν «διεύρυνση»

της θεματολογίας του, όπως για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια ενός προγράμματος ραπτικής θίγονταν και θέματα γενικότερου ενδιαφέροντος (για παράδειγμα: κοινωνικά, γυναικολογικά)<sup>4</sup>. Κι ακόμη: «το ένα θέμα έφερνε το άλλο- π.χ. παράλληλα με το πρόγραμμα αλφαριθμητισμού προτεινόταν προγράμματα συμπλήρωσης γνώσεων».

Σχετικά με τα ποσοτικά στοιχεία για τη δραστηριότητα της ΝΕΛΕ Κυκλάδων που παρατίθενται στην επόμενη ενότητα, σημειώνουμε ότι μετά το 1986 παρατηρείται μεταβολή στην κατηγοριοποίηση των στοιχείων, μετά από σχετικές οδηγίες της κεντρικής υπηρεσίας (ΓΓΛΕ). Συγκεκριμένα, παρατηρείται διαφοροποίηση στις κατηγορίες των θεμάτων ανάμεσα στους συγκεντρωτικούς πίνακες που ακολουθούνται μέχρι το 1986 και στα απολογιστικά στοιχεία του 1988. Στους συγκεντρωτικούς πίνακες του 1986 οι κατηγορίες των θεμάτων είναι:

- A. Βιοτεχνία, χειροτεχνία, ελεύθερα επαγγέλματα
- B. Διατήρηση και ανάπτυξη παραδοσιακών επαγγελμάτων
- Γ. Κατάρτιση ή επανακατάρτιση στη γεωργική, κτηνοτροφική και αλιευτική παραγωγή
- Δ. Μηχανολογικές, Ηλεκτρολογικές, Οικοδομικές ειδικότητες
- Ε. Ειδικότητες για στελέχωση επιχειρήσεων και
- ΣΤ. Τμήματα που δεν εντάσσονται στις παραπάνω ομάδες.

Για κάθε μία κατηγορία θεμάτων παρατίθενται τα εξειδικευμένα θέματα που μπορούν να παρακολουθήσουν οι επιμορφωνόμενοι. Π.χ. για την κατηγορία Α υπάρχουν: κοπτική- ραπτική, πλέξιμο – κέντημα (μηχανή χειρός), υφαντουργία- ταπητουργία κ.α.

Στα απολογιστικά στοιχεία του 1988 που αποστέλλονται στη ΓΓΛΕ (57/27-03-1989), οι παραπάνω κατηγορίες θεμάτων ενοποιούνται σε μία με τον τίτλο: Επαγγελματική κατάρτιση. Στη συνέχεια ακολουθούν οι κατηγορίες: αλφαριθμητισμός, κοινωνικά θέματα, πολιτιστικά θέματα και άλλα θέματα.

---

<sup>4</sup> Σημειώνουμε ότι σύμφωνα με την εγκύκλιο της ΓΓΛΕ με θέμα «Πλαίσιο για την ποιοτική αναβάθμιση της Λαϊκής Επιμόρφωσης» (α.π.: 4169, 23-10-1985), η «διεύρυνση», δηλαδή «...η σύνδεση της θεματολογίας των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης με τον κοινωνικό προβληματισμό...», αποτελούσε στοιχείο πολιτικής για την υλοποίηση των προγραμμάτων της Λαϊκής Επιμόρφωσης σε ολόκληρη τη χώρα. Για την υλοποίηση αυτής της πολιτικής είχε εκδοθεί και ειδική εγκύκλιος της κεντρικής υπηρεσίας (α.π.: Γ5/947, 30-3-1984, «Βασικές αρχές και διαδικασίες για τη διεύρυνση των τμημάτων επαγγελματικής κατάρτισης»).

Στα απολογιστικά στοιχεία του 1<sup>ου</sup> εξαμήνου 1989 της ΝΕΛΕ Κυκλάδων (198/21-12-1989) γίνεται πλέον σαφής ο επαναπροσδιορισμός των κατηγοριών των θεμάτων: ενώ οι εικαστικές τέχνες (ζωγραφική, αγγειοπλαστική) περιλαμβάνονταν στην κατηγορία Α και η εκμάθηση μουσικών οργάνων στην κατηγορία Β, στα απολογιστικά στοιχεία του 1989 αυτά τα θέματα περιλαμβάνονται στα πολιτιστικά θέματα. Επίσης, τμήματα με θέμα τις σχέσεις γονέων- παιδιών περιλαμβάνονταν αρχικά στα «άλλα θέματα», ενώ στα απολογιστικά στοιχεία του 1989 υπάρχει σαφής κατηγορία «κοινωνικά θέματα» στην οποία πλέον μπορούν να συμπεριληφθούν και τα θέματα παιδαγωγικής.

### **2.1.2. Τα Τμήματα Μάθησης**

Στο αρχείο της ΝΕΛΕ Κυκλάδων εντοπίστηκαν στοιχεία για 418 Τμήματα Μάθησης: παρατηρούμε ότι τα περισσότερα τμήματα, και με μεγάλη διαφορά από τα αμέσως επόμενα σε πλήθος, είναι τα τμήματα της *κατηγορίας Α* (Βιοτεχνία, χειροτεχνία, ελεύθερα επαγγέλματα- 158 τμήματα). Δεύτερη κατηγορία σε πλήθος τμημάτων μάθησης είναι η κατηγορία Β με 92 τμήματα, η οποία περιλαμβάνει τα θέματα *Διατήρησης και ανάπτυξης παραδοσιακών επαγγελμάτων*. Να σημειώσουμε ότι σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται τα *τμήματα εκμάθησης μουσικών οργάνων* με πολλά τμήματα στο νομό (τα τμήματα αυτά δεν εντάσσονται στην κατηγορία Μουσική, χορός, θέατρο). Στην κατηγορία Γ έχουμε μόλις 4 τμήματα (Κατάρτιση ή επανακατάρτιση εργαζομένων στη γεωργική, κτηνοτροφική και αλιευτική παραγωγή). Η κατηγορία θεμάτων Δ δεν έχει καθόλου τμήματα (Μηχανολογικές, ηλεκτρολογικές, οικοδομικές ειδικότητες). Η κατηγορία θεμάτων Ε περιλαμβάνει 72 τμήματα (Ειδικότητες για στελέχη επιχειρήσεων).

Πίνακας 2.1		
Τμήματα Μάθησης ανά Κατηγορίες Θεμάτων		
ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΘΕΜΑΤΩΝ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΜΗΜΑΤΩΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ
A	158	37,8
B	92	22,0
Γ	4	1,0
Δ	0	0,0
E	72	17,2
ξένες γλώσσες	28	6,7
μουσική, θέατρο, χορός	27	6,5
άλλα θέματα	37	8,9
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	<b>418</b>	

Πίνακας 2.2	
Τμήματα Μάθησης – Κατηγορία Α'	
ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ	ΤΜΗΜΑΤΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ Α
κοπτική- ραπτική	14
πλέξιμο- κέντημα (μηχανής- χειρός)	22
υφαντική	28
ζωγραφική	17
αγγειοπλαστική	17
χαρακτική μετάλλων, πυρογραφία, κόσμημα	10
χειροτεχνία	1
βιβλιοδεσία, τυπογραφία	0
βυρσοδεξιά, δερματοτεχνία, γουνοποιΐα	0
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	<b>109</b>

Αρκετά είναι τα τμήματα που δεν εντάσσονται στις παραπάνω κατηγορίες και προσπαθήσαμε και αυτά να τα ταξινομήσουμε εν μέρει για καλύτερη προσέγγιση στο θέμα: για το σκοπό αυτό δημιουργήσαμε την κατηγορία Ξένες γλώσσες, την κατηγορία Μουσική, χορός, θέατρο (όπου όπως αναφέραμε δεν συμπεριλαμβάνεται εδώ η εκμάθηση Μουσικών οργάνων) και στο τέλος Άλλα θέματα. Οι ξένες γλώσσες με τη μουσική, το θέατρο και το χορό αντιπροσωπεύονται με ένα σημαντικό ποσοστό στο σύνολο.

**ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ Α:** Από τα 158 τμήματα μάθησης τα οποία είναι καταγραμμένα στο αρχείο μας, τα 49 τμήματα βρίσκονται σε Πίνακες απολογιστικών στοιχείων για το 1988

και το 1989, όπου, όπως αναφέραμε προηγουμένως, οι πέντε κύριες κατηγορίες θεμάτων των πινάκων των προηγούμενων χρόνων βρίσκονται υπό τη γενική

κατηγορία Επαγγελματική Κατάρτιση και έχουμε στοιχεία μόνον για την κατηγορία του θέματος (π.χ. Βιοτεχνία, χειροτεχνία, ελεύθερα επαγγέλματα) και όχι για το επιμέρους αντικείμενο (π.χ. κοπτική- ραπτική). Για τα υπόλοιπα 109 Τμήματα μάθησης διαθέτουμε πληροφορίες για το αντικείμενό τους, όπου και παρατηρούμε να εντοπίζεται το αντικείμενο της υφαντικής με τη μεγαλύτερη παρουσία. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, σύμφωνα με τα στοιχεία που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις, ο αργαλειός των νησιών είναι το εργαλείο εκείνο που έδωσε ώθηση σ' αυτά τα τμήματα. Σε δεύτερη θέση βρίσκεται το πλέξιμο- κέντημα και στην Τρίτη και τέταρτη η ζωγραφική και η αγγειοπλαστική. Η ζωγραφική τις περισσότερες φορές δεν ήταν ελεύθερο σχέδιο, αλλά κυρίως εφαρμογές της όπως ζωγραφική σε ύφασμα, μπατίκ, μεταξοτυπίες κ.α. Η αγγειοπλαστική ήταν στο πλαίσιο της μεγάλης παράδοσης των κυκλαδίτικων νησιών στα κεραμικά αντικείμενα. Στα τμήματα χαρακτηριστικής μετάλλων, πυρογραφίας και κοσμήματος περιλαμβάνονται τμήματα χαλκογραφίας, υαλογραφίας, αργυροχοΐας και κοσμήματος. Όπως παρατηρούμε, η βιβλιοδεσία, τυπογραφία και βυρσοδεξιά, δερματοτεχνία, γουνοποιία δεν έχουν καθόλου τμήματα καθώς αυτές οι δραστηριότητες δεν ανήκαν στις παραδοσιακές ενασχολήσεις των κατοίκων. Συμπερασματικά, τα περισσότερα από τα τμήματα μάθησης λειτούργησαν σε αντικείμενα με έντονη σύνδεση, τόσο με τις παραδόσεις, όσο και με την οικονομική ζωή των νησιών.

**ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ Β:** Από τα 92 Τμήματα μάθησης, γνωρίζουμε το αντικείμενο μόνο για τα 56 τμήματα, όπου η εκμάθηση μουσικών οργάνων κυριαρχεί. Στην περίπτωση αυτή δεν αναφέρεται πάντα για ποιο μουσικό όργανο πρόκειται. Από την καταγραφή των μουσικών οργάνων έχουμε τον παρακάτω πίνακα, όπου φαίνεται ότι πρώτο μουσικό όργανο σε τμήματα είναι η κιθάρα (13 τμήματα) και ακολουθεί δεύτερο το πιάνο με πέντε (5) τμήματα. Αυτό εξηγείται και από το γεγονός ότι το πιάνο είναι και κατά πολύ ακριβότερο όργανο και χρειάζεται έναν ιδιαίτερο χώρο, απ' όπου δεν μετακινείται εύκολα. Ακολουθούν το ακορντεόν, το λαούτο και το μπουζούκι που έχουν από 2 τμήματα και βιολί, παραδοσιακό βιολί, (εν γένει) παραδοσιακά και φλογέρα που έχουν από 1 τμήμα.

<b>Πίνακας 2.3</b> <b>Τμήματα Μάθησης – Κατηγορία Β'</b>	
<b>ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ</b>	<b>ΤΜΗΜΑΤΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ Β'</b>
εκμάθηση μουσικών οργάνων	50
ξύλογλυπτική	5
παραδοσιακό χτίσιμο	1
παραδοσιακές στέγες, παλκοστρώσεις, τζάκι, μαρμαροτεχνική	0
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	<b>56</b>

<b>Πίνακας 2.4</b> <b>Τμήματα Μάθησης – Εκμάθηση μουσικών οργάνων</b>	
<b>ΜΟΥΣΙΚΟ ΟΡΓΑΝΟ</b>	<b>ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΜΗΜΑΤΩΝ</b>
ακορντεόν	2
βιολί	1
κιθάρα	13
λαούτο	2
μπουζούκι	2
παραδοσιακά	1
παραδοσιακό βιολί	1
πιάνο	5
φλογέρα	1
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	<b>28</b>

Στην κατηγορία Β ανήκει και η ξυλογλυπτική, η οποία γίνεται αρκετές φορές και μόνον στη Σύρο, λόγω του ότι υπάρχει ένας εξαιρετικός παραδοσιακός ξυλογλύπτης (σύμφωνα με τα στοιχεία που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις). Επίσης παρουσιάζεται ένα μόνο τμήμα για παραδοσιακό κτίσιμο στην Τήνο. Δεν έχουμε καθόλου τμήματα που αφορούν Παραδοσιακές στέγες, πλακοστρώσεις, τζάκι, μαρμαροτεχνική.

**ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ Γ:** Στην κατηγορία αυτή έχουμε τέσσερα (4) μόνον τμήματα μάθησης, εκ των οποίων τα 2 τμήματα είναι μελισσοκομίας στην Τήνο, το 1 τμήμα είναι παραγωγή και τυποποίηση κτηνοτροφικών προϊόντων στην Κέα και το άλλο αναφέρεται στα απολογιστικά στοιχεία για το 1989 και στην περίπτωση των τμημάτων μάθησης από 1-100 ώρες. Απουσιάζουν παντελώς τα τμήματα μάθησης που αφορούν την Παραγωγή και τυποποίηση κτηνοτροφικών προϊόντων, την ανθοκομία, τη δασοπονία, την αλιεία- ιχθυοκαλλιέργειες και εκπαίδευση στελεχών σε συνεταιρισμούς.

**ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ Δ:** Δεν παρουσιάζεται ούτε ένα τμήμα που να ανήκει σ' αυτήν την κατηγορία (Μηχανολογικές, ηλεκτρολογικές, οικοδομικές ειδικότητες).

**ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ Ε:** Η κατηγορία Ε με Ειδικότητες για στελέχη επιχειρήσεων περιλαμβάνει 72 Τμήματα μάθησης, εκ των οποίων γνωρίζουμε πληροφορίες για το

<b>Πίνακας 2.5</b> <b>Τμήματα Μάθησης – Κατηγορία Ε'</b>	
<b>ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ</b>	<b>ΤΜΗΜΑΤΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ Ε</b>
εκπαίδευση ξενοδοχοϋπαλλήλων	3
εμπορική αλληλογραφία, δακτυλογραφία, TELEX, Λογιστικά, Γραμματείς, Ξένη ορολογία για επαγγελματική χρήση	25
σχέδιο γραμμικό και ελεύθερο	3
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	<b>31</b>

αντικείμενο μόνο των 31 τμημάτων. Από αυτά, τα 25 τμήματα αφορούν την Εμπορική αλληλογραφία, δακτυλογραφία, TELEX, Λογιστικά, Γραμματείς, Ξένη ορολογία για επαγγελματική χρήση. Ακολουθούν με μεγάλη διαφορά 3 τμήματα εκπαίδευσης ξενοδοχοϋπαλλήλων και 3 τμήματα σχεδίου γραμμικού και ελεύθερου.

Δεν λειτούργησαν τμήματα εκπαίδευσης στελεχών, συνεταιρισμών και

ΟΤΑ. Γι' αυτά τα τελευταία χρειάζεται να αναφέρουμε σ' αυτό το σημείο, ότι πραγματοποιήθηκαν σεμινάρια και μεμονωμένες εκδηλώσεις, στα οποία θα αναφερθούμε παρακάτω. Επίσης, για τα υπόλοιπα 41 τμήματα μάθησης που ανήκουν στην κατηγορία Ε δεν γνωρίζουμε το αντικείμενό τους καθώς περιλαμβάνονται στα Απολογιστικά στοιχεία του 1988 και του 1989.

**ΤΜΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΝΤΑΣΣΟΝΤΑΙ ΣΤΙΣ ΠΑΡΑΠΑΝΩ ΟΜΑΔΕΣ:** Στα

<b>Πίνακας 2.6</b> <b>Τμήματα Μάθησης – Ξένες γλώσσες</b>	
<b>ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ</b>	<b>ΞΕΝΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ</b>
αγγλικά	22
γαλλικά	1
ιταλικά	5
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	<b>28</b>

τμήματα αυτά εντάξαμε τα τμήματα ξένων γλωσσών, τα τμήματα μουσικής (αλλά όχι μουσικών οργάνων), θεάτρου και χορού και τμήματα άλλων θεμάτων.

ΞΕΝΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ: Στα τμήματα ξένων γλωσσών στην πρώτη θέση βρίσκονται τα τμήματα εκμάθησης αγγλικών με 22 τμήματα και υπάρχουν 5 τμήματα ιταλικών και μόλις 1 τμήμα γαλλικών στην Τήνο. Αναφέρουμε επίσης, ότι τα 5 τμήματα ιταλικών δεν έχουν μεγάλη διασπορά στα νησιά, καθώς τα τρία γίνονται στη Σύρο το 1987 και το 1988 και ένα μόνον στην Αμοργό το 1985 και ένα στη Μήλο το 1988. Ας επισημάνουμε εδώ το έγγραφο της ΝΕΛΕ προς την κεντρική υπηρεσία (176/12-03-1986) με το οποίο καταργούνταν τα τμήματα ξένων γλωσσών εκτός των Αγγλικών για το 1986 καθώς «...με βάση τους προϋπολογισμούς που αποστέλλετε για το οικονομικό έτος 1986 είναι ανάγκη να μειωθούν τα έξοδα των ΚΛΕ». Παρ' όλα αυτά τμήματα ιταλικών ξαναγίνονται στη Σύρο το 1987 και το 1988 καθώς και στη Μήλο

<b>Πίνακας 2.7</b>	
<b>Τμήματα Μάθησης – Μουσική, Θέατρο, Χορός</b>	
<b>ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ</b>	<b>ΜΟΥΣΙΚΗ, ΘΕΑΤΡΟ, ΧΟΡΟΣ</b>
βυζαντινή μουσική	4
παραδοσιακοί χοροί	10
θεατρικό τμήμα	6
μουσική	3
μουσική- θέατρο	1
μπαλέτο	1
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	<b>25</b>

το 1988 και ένα τμήμα γαλλικών το 1988 στην Τήνο.

**ΜΟΥΣΙΚΗ – ΘΕΑΤΡΟ – ΧΟΡΟΣ:** Στα τμήματα της Μουσικής, του θεάτρου και του χορού τα περισσότερα τμήματα (10) αφορούν παραδοσιακούς χορούς και ακολουθούν τα τμήματα τα θεατρικά (6). Επίσης, περιλαμβάνονται 4 τμήματα βυζαντινής μουσικής τα οποία πραγματοποιούνται στην Τήνο όπου υπάρχει διαθέσιμος επιμορφωτής και είναι ένα νησί με σχετική παράδοση, με βάση το Ίδρυμα της Παναγίας της Τήνου, το

οποίο διαθέτετε και την αίθουσα για τη λειτουργία των τμημάτων. Υπάρχουν 3 τμήματα που αναφέρονται γενικώς στη μουσική και ένα τμήμα μπαλέτου, καθώς και ένα τμήμα στη Σαντορίνη που αναφέρεται γενικά ως μουσική-θέατρο. Στα απολογιστικά στοιχεία του 1989 υπάρχουν 3 τμήματα που αναφέρονται στο χορό, χωρίς να προσδιορίζουν αν πρόκειται για παραδοσιακούς χορούς ή κάτι άλλο.

**ΆΛΛΑ ΘΕΜΑΤΑ:** Στην κατηγορία Άλλα θέματα συμπεριλαμβάνουμε και θέματα που δεν εντάσσονται σε κανένα από τα προηγούμενα. Συγκεκριμένα πρόκειται για τα παρακάτω τμήματα μάθησης:



- Ένα τμήμα στη Μήλο με θέμα: πρόληψη εργατικών και οικιακών ατυχημάτων και την ίδια περίοδο άλλο ένα τμήμα με θέμα: πρώτες βοήθειες και προληπτική ιατρική. Στη Σαντορίνη και στην Τήνο πραγματοποιήθηκαν άλλα τρία τμήματα με θέματα προληπτικής ιατρικής. Τα θέματα αυτά θα τα συναντήσουμε σε μεγάλο βαθμό στις μεμονωμένες εκδηλώσεις.
- Στη Σύρο υπήρχε από το 1984 έως το 1987 τμήμα για παιδιά με ειδικές ανάγκες.
- Από ένα τμήμα φωτογραφίας πραγματοποιήθηκε στην Τήνο και στη Σύρο.
- Για το 1987 και το 1988 αναφέρονται δύο τμήματα ξεναγών στη Σύρο.
- Στη Σαντορίνη πραγματοποιήθηκαν δύο τμήματα μάθησης (το 1987 και το 1988) με θέμα: εκτροφή κατοικίδιων ζώων.
- Για το 1983-1984 αναφέρεται ένα τμήμα επιμόρφωσης γονέων στη Μήλο και στα απολογιστικά στοιχεία του 1989 αναφέρονται δύο τμήματα με θέμα: σχέσεις γονέων- παιδιών (με λιγότερες από 100 διδακτικές ώρες) και ένα τμήμα παιδαγωγικής με πάνω από 200 ώρες.

Στα άλλα θέματα περιλαμβάνονται και θέματα αλφαριθμητισμού και ευάλωτων κοινωνικών ομάδων τα οποία παραθέτουμε ξεχωριστά στην επόμενη ενότητα.

**ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟΙ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΕΣ:** Το 1987 για πρώτη φορά αναφέρεται τμήμα μάθησης ηλεκτρονικών υπολογιστών στο έγγραφο της Εκτέλεσης 6μηνου προγράμματος (01-07-1987/31-12-1987) του ΚΛΕ Σύρου, με διάρκεια 216 διδακτικές ώρες. Σε έγγραφο της ΝΕΛΕ με θέμα «Αποστολή Προγραμματισμού ΕΚΤ για το 1988» (92/09-07-1987) γίνεται αναφορά στο κόστος εξοπλισμού για το τμήμα των ηλεκτρονικών υπολογιστών, όπου προτίθενται να αγοράσουν οκτώ PC- εκ των οποίων το ένα μηχάνημα είναι καλύτερων προδιαγραφών, δύο εκτυπωτές, μία βάση δεδομένων, δύο modem και προγράμματα, με συνολικό κόστος 1.830.000 δραχμές. Στο ίδιο έγγραφο αναφέρεται ότι τα τμήματα ξυλογλυπτικής, κοσμήματος και ξεναγών είναι ήδη εξοπλισμένα. Η κατάσταση εξόδων ανά πρόγραμμα έχει ως εξής:

Ηλεκτρονικοί υπολογιστές	1.830.000	1 τμήμα
Κεραμική	650.000	2 τμήματα

Υφαντική	530.000	3 τμήματα
Επαγ/κή Φωτογραφία	110.000	1 τμήμα
Ευλογλυπτική	----	2 τμήματα
Κοσμήματος	----	1 τμήμα
Ξεναγών	----	1 τμήμα

Σε έγγραφό της προς τις τοπικές εφημερίδες της Σύρου (113/16-09-1987) η ΝΕΛΕ ανακοινώνει ότι ξεκινούν κάποια τμήματα μάθησης, αλλά σε ιδιαίτερη παράγραφο αναφέρεται το τμήμα των ηλεκτρονικών υπολογιστών που «έχει αρχίσει εξ άλλου να λειτουργεί και το παρακολουθούν υπάλληλοι Δημοσίων Υπηρεσιών του Νομού». Επίσης σε έγγραφο της ΝΕΛΕ και πάλι προς τις τοπικές εφημερίδες (67/30-09-1988) αναφέρεται ιδιαίτερα η επαναλειτουργία του τμήματος των ηλεκτρονικών υπολογιστών.

Στα Απολογιστικά Στοιχεία του 1988 (57/27-03-1989) αναφέρονται οι κατηγορίες θεμάτων και στα τμήματα που πραγματοποιήθηκαν με λιγότερες από 100 ώρες και στην κατηγορία *Ειδικότητες για στελέχωση επιχειρήσεων* αναφέρονται 14 τμήματα για ξένες γλώσσες, δακτυλογραφία και ηλεκτρονικούς υπολογιστές.

Στο έγγραφο της ΝΕΛΕ προς το Υπουργείο Προεδρίας (116/01-09-1989) παραδίνεται κατάλογος επιμορφωτών, με τα ονοματεπώνυμά τους και το τμήμα στο οποίο διδάσκουν. Για το διάστημα από 01-01-1989 έως 18-05-1989 αναφέρονται δύο επιμορφωτές για αντίστοιχα δύο τμήματα ηλεκτρονικών υπολογιστών. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι λειτούργησαν τμήματα ηλεκτρονικών υπολογιστών και το 1989. Στα απολογιστικά στοιχεία του 1989 δεν γίνεται αναφορά σε τμήματα καθόλου αλλά μόνο στις γενικές κατηγορίες θεμάτων και θεωρούμε ότι τα τμήματα ηλεκτρονικών υπολογιστών συμπεριλαμβάνονται στην κατηγορία *Ειδικότητες για στελέχωση επιχειρήσεων*.

### **2.1.3. Τμήματα ευάλωτων κοινωνικών ομάδων**

Οι ευάλωτες κοινωνικές ομάδες οι οποίες κυρίως περιλαμβάνονταν στα παρεμβάσεις της Λαϊκής Επιμόρφωσης πανελλαδικά ήταν οι τσιγγάνοι, οι αναφάβητοι και οι φυλακισμένοι. Στις Κυκλάδες δεν υπήρχαν τσιγγάνοι και

φυλακισμένοι σε βαθμό που να δικαιολογούν τη δημιουργία και λειτουργία σε συστηματική βάση αντίστοιχων τμημάτων.

Ο υπεύθυνος του ΚΛΕ Νάξου (Υ4) αναφέρεται στο τμήμα αλφαριθμητισμού που είχε γίνει με επιμορφωσόμενες αλλοδαπές, οι οποίες είχαν παντρευτεί Ναζιώτες και είχαν δημιουργήσει σύλλογο- και μάλιστα «...ήταν ένα από τα καλύτερα τμήματα». Ένα ανάλογο πρόγραμμα για αναλφάβητους είχε γίνει και στη Μήλο. Αν και τίθεται ως πρώτη προτεραιότητα της Γενικής Γραμματείας Λαϊκής Επιμόρφωσης για το 1987 η αντιμετώπιση του αναλφάβητισμού (Βεργίδης, 1995), σύμφωνα με το έγγραφο της ΝΕΛΕ Κυκλάδων (67/29-05-1987) δεν λειτούργησαν τμήματα αλφαριθμητισμού κατά το Α' εξάμηνο του 1987. Το ίδιο επιβεβαιώνεται και στο απαντητικό έγγραφο της ΝΕΛΕ (93/09-07-1987) όπου συμπληρώνονται στοιχεία σε πίνακες. Στη Μήλο, το 1988, αναφέρεται ένα τμήμα με θέμα: μαθήματα γραμματικής και αριθμητικής σε μαθητές δημοτικού και στην Τήνο, το 1988, δύο τμήματα που λειτουργούσαν ως: φροντιστήριο Ελληνικής γλώσσας και Μαθηματικών- κινούμενα αυτά τα δύο στη λογική της πρόληψης του αναλφάβητισμού στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Στα απολογιστικά στοιχεία της ΝΕΛΕ Κυκλάδων του 1988 αναφέρονται 4 τμήματα αλφαριθμητισμού με πραγματοποιηθείσα διάρκεια 460 διδακτικές ώρες και στα αντίστοιχα του 1989 αναφέρεται ένα τμήμα αλφαριθμητισμού με 66 διδακτικές ώρες. Στην Πάρο το 1987 πραγματοποιήθηκε ένα τμήμα μάθησης με θέμα «Ελληνικά για αλλοδαπούς». Εκτός από τον αλφαριθμητισμό (πίνακας 7), συμπληρώνεται και ο πίνακας 8 που αφορά τους φυλακισμένους και σύμφωνα με τον οποίο δεν λειτούργησε τέτοιο τμήμα.

Επίσης στο ΚΛΕ Νάξου διοργανώθηκαν ομιλίες για τα ναρκωτικά και για τις σχέσεις γονιών- παιδιών, σε συνεργασία με την αστυνομία και τους αγροτικούς ιατρούς. Με τα προγράμματα αυτά «βγήκε η γυναίκα από το σπίτι συμμετέχοντας στα κοινά» (υπεύθυνη ΚΛΕ Τήνου (Υ3)) και συμμετείχαν και άτομα με ειδικές ανάγκες.

Ιδιαίτερη παρουσία έχει το τμήμα απασχόλησης παιδιών με νοητική υστέρηση, το οποίο λειτουργεί στη Σύρο (29/13-02-1985) από τον Ιούνιο του 1984 καθημερινά επί 4 ώρες. Όπως θα δούμε στην ενότητα 3.5, το τμήμα αυτό έδωσε την ευκαιρία για να συνεργασθεί η ΝΕΛΕ με τη Δ/ση Πρόνοιας, το ΠΙΚΠΑ και το ειδικό σχολείο. Στο τμήμα αυτό επανέρχεται με έγγραφό της η ΝΕΛΕ Κυκλάδων (12-03-1986) για να αναφέρει ότι απασχολεί 6 παιδιά από 8-15 ετών και να επισημάνει τα προβλήματα: «Ο συνολικός αριθμός των καθυστερημένων παιδιών είναι πολύ μεγαλύτερος αλλά

υπήρχαν αξεπέραστες δυσκολίες να ενταχθούν στα τμήματα (έλλειψη κατάλληλων επιμορφωτών και αδυναμία συνύπαρξης ατόμων με διαφορετική ηλικία και διαφορετικό επίπεδο διανοητικών ικανοτήτων)». Με επιστολή της προς τις τοπικές εφημερίδες της Σύρου (67/30-09-1988) η ΝΕΛΕ ανακοινώνει (ανάμεσα σε άλλα) και την επαναλειτουργία του τμήματος των παιδιών με ειδικές ανάγκες.

#### 2.1.4. Οι Μεμονωμένες Εκδηλώσεις

Οι μεμονωμένες εκδηλώσεις αποτελούν ένα μεγάλο και αναπόσπαστο μέρος των δραστηριοτήτων της Λαϊκής Επιμόρφωσης. Χαρακτηρίζονται κι αυτές από ένα ευέλικτο σχήμα με αξιοσημείωτη ποικιλία θεμάτων και μεγάλο βαθμό αποκέντρωσης. Λύνουν προβλήματα στο βαθμό που δεν είναι διαθέσιμος ο επιμορφωτής για το μεγάλο διάστημα ενός τμήματος μάθησης ή στην περίπτωση όπου το θέμα είναι σχετικά επικεντρωμένο και δεν χρειάζεται για να παρουσιασθεί πολλές ώρες επιμόρφωσης.

Με βάση την επισκόπηση του αρχείου της ΝΕΛΕ Κυκλάδων μπορούμε να διαπιστώσουμε την ποικιλία των αντικειμένων που απασχόλησαν τις μεμονωμένες εκδηλώσεις καθώς και τις ώρες για κάθε αντικείμενο. Στον πίνακα των μεμονωμένων εκδηλώσεων βλέπουμε την κατανομή των αντικειμένων αλλά αυτή είναι μία γενική κατηγοριοποίηση την οποία και αναλύουμε στη συνέχεια:

Πίνακας 2.8		
Μεμονωμένες Εκδηλώσεις		
ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ	ΔΙΑΡΚΕΙΑ (ΣΕ ΩΡΕΣ)	ΕΠΙΠΛΕΟΝ
γεωργική ανάπτυξη	151	
εκθέσεις- παρουσιάσεις	14	
επαγγελματική κατάρτιση	8	12 (ημέρες)
θέματα τουρισμού	60	7/5-8/5
ιατρικά θέματα	586	
κοινωνικού περιεχομένου	315	
κτηνοτροφική ανάπτυξη	32	
παραδοσιακά επαγγέλματα	20	

παραδοσιακή αρχιτεκτονική	122	
προστασία φυσικού περιβάλλοντος	30	
συνεταιριστικά	20	
τοπική αυτοδιοίκηση	5	19-21/05 και 02-04/06/2005
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	<b>1363</b>	
ενημέρωση στελεχών	21/8-26/8 ΚΑΙ 28/8-2/9, 4/9-9/9	
παραδοσιακή τέχνη	1 μήνας και Ηχογράφηση της βυζαντινής χορωδίας εν ώρα λειτουργίας του τμήματος από Ιταλούς μελετητές των μεσογειακών παραδ. Θρησκ. Ασμάτων	

**ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ:** Τα θέματα αυτού του αντικειμένου περιλαμβάνονται σε 151 ώρες και εμφανίζονται αυτές οι μεμονωμένες εκδηλώσεις στα ΚΛΕ της Αμοργού, της Άνδρου, της Κέας, της Μήλου, της Νάξου, της Πάρου και της Τήνου. Για το αντικείμενο αυτό παρουσιάζονται επιμέρους συγκεκριμένα θέματα τα οποία παραθέτουμε ακριβώς όπως αναφέρονται στα

#### Προγράμματα Δράσης, στους Πίνακες

Εκτέλεσης ή στους Συγκεντρωτικούς Πίνακες: θερμοκήπια, σωστή χρήση φυτοφαρμάκων, γεωπονικά θέματα, αγροτικά θέματα, λιπάσματα, ασθένειες καλλιεργειών, σωστή χρήση λιπασμάτων, εχθροί και ασθένειες εσπεριδοειδών, φυτοπροστασία και γεωπονικά θέματα. Η φυτοπροστασία και τα γεωπονικά θέματα εμφανίζονται με τις περισσότερες ώρες: 40 και 48 ώρες αντίστοιχα στο ΚΛΕ Τήνου.

**ΕΚΘΕΣΕΙΣ – ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ:** Στην κατηγορία αυτή εμπίπτουν κυρίως οι εκθέσεις και οι εκδηλώσεις που σχετίζονται με τα τμήματα μάθησης. Στην κατηγορία εντοπίζεται μία έκθεση χειροτεχνίας στην Τήνο το δεύτερο εξάμηνο του 1986 όπου εκτίθενται τα έργα των επιμορφωμένων στο ΚΛΕ Τήνου και η οποία διαρκεί ένα μήνα. Επίσης, πραγματοποιούνται recital κιθάρας και πάλι στην Τήνο, αλλά σε διαφορετικά της μέρη (στη Χώρα, στον Πύργο και στην Καλλονή) και διαρκούν από 4 ώρες. Πραγματοποιείται και μία παρουσίαση του θεατρικού και μουσικού τμήματος που διαρκεί 2 ώρες.

**ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ:** Στην κατηγορία «Επαγγελματική κατάρτιση» περιλαμβάνονται μεμονωμένες εκδηλώσεις με θέμα «ΦΠΑ – Φόρος προστιθέμενης αξίας» και οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στη Μήλο σε δύο διαφορετικά μέρη από 2 ώρες κάθε φορά, στο τελευταίο τρίμηνο του 1986. Επίσης, περιλαμβάνεται ένα

ραδιοφωνικό σεμινάριο που έγινε στη Σύρο το 1988 και διήρκεσε 12 ημέρες. Στα Απολογιστικά στοιχεία του 1989 στους τίτλους των μεμονωμένων εκδηλώσεων έχουμε την επαγγελματική κατάρτιση κοινωνικών λειτουργών με διάρκεια 2 ώρες και την επαγγελματική κατάρτιση στον τουρισμό με διάρκεια και πάλι 2 ώρες. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις τις μεμονωμένες αυτές εκδηλώσεις τις παρακολούθησαν κάθε φορά 250 άτομα.

**ΘΕΜΑΤΑ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ:** Στα Φηρά της Σαντορίνης πραγματοποιήθηκε από 7 έως και 8 Μαΐου σεμινάριο με θέμα: «Τουρισμός- τουριστική πολιτική και περιβάλλον». Για το συγκεκριμένο σεμινάριο, τα οποίο παρακολούθησαν 31 άτομα, η ΝΕΛΕ Κυκλάδων συνεργάστηκε με τον ΕΟΤ. Στην Τήνο στις μεμονωμένες εκδηλώσεις του 1987 περιλαμβάνονται δύο σεμινάρια με θέμα: «Ανάπτυξη αγροτικού τουρισμού», τα οποία διαρκούν αντίστοιχα 40 και 20 ώρες.

**ΙΑΤΡΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ:** Τα ιατρικά θέματα των μεμονωμένων εκδηλώσεων είναι τα πολυπληθέστερα, 586 εκδηλώσεις σε ένα σύνολο 1363. Ως επιμορφωτές ενεργοποιήθηκαν οι αγροτικοί ιατροί και οι ιατροί του νοσοκομείου Σύρου. Τις περισσότερες φορές το θέμα της μεμονωμένης εκδήλωσης είναι: «Προληπτική ιατρική» αλλά συναντάμε και άλλα πιο εξειδικευμένα θέματα: ναρκωτικά, πρώτες βοήθειες, AIDS, προληπτική οδοντιατρική, εχινόκοκκος, δηλητηριάσεις, αφροδίσια, προγεννητική έκθεση στην ακτινοβολία, σακχαρώδης διαβήτης. Από αυτά, οι περισσότερες ώρες (186 ώρες) αναλογούν στην ενημέρωση για το AIDS.

**ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ:** Οι μεμονωμένες εκδηλώσεις με θέματα κοινωνικού περιεχομένου είναι σε πλήθος 315 και αποτελούν τη δεύτερη μεγάλη κατηγορία θεμάτων μετά από τα ιατρικά θέματα. Οι περισσότερες ώρες (130 ώρες) αντιστοιχούν σε μεμονωμένες εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν στην Πάρο το 1985 με θέμα: «σχέσεις γονέων- παιδιών, ψυχολογία του παιδιού, ξένα ήθη και έθιμα και η επίδρασή τους στον παραδοσιακό τρόπο ζωής μας». Οι σχέσεις γονέων – παιδιών εμφανίζονται ως θέμα σε πολλές μεμονωμένες εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν σε διάφορα νησιά. Άλλα θέματα που απαντώνται είναι: επαγγελματικός προσανατολισμός, εφηβεία, προβλήματα της σημερινής νεολαίας, επιμόρφωση γονέων, οικογενειακός προγραμματισμός, σχέσεις δύο φύλων. Εκτός από την Πάρο, άλλα ΚΛΕ που ασχολήθηκαν μ' αυτό το θέμα ήταν της Αμοργού, της Κέας, της Τήνου, της Μήλου, της Πάρου και της Σύρου.

**ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ:** Οι ώρες των μεμονωμένων εκδηλώσεων με κτηνοτροφικά θέματα ανέρχονται σε 32. Εδώ συμπεριλαμβάνονται μελισσοκομικά σεμινάρια που πραγματοποιήθηκαν στη Μήλο το 1987 και διήρκεσαν από 8 ώρες και αντίστοιχες μεμονωμένες εκδηλώσεις στην Άνδρο που διήρκεσαν συνολικά 16 ώρες.

**ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ:** Όπως αναφέρει η υπεύθυνη του ΚΛΕ Τήνου (Υ3), στα πλαίσια των καθηκόντων της, το Μάιο και το Σεπτέμβριο του 1987 πραγματοποίησε μεμονωμένες εκδηλώσεις για την ανίχνευση των παραδοσιακών επαγγελμάτων στην Τήνο. Οι εκδηλώσεις αυτές διήρκεσαν συνολικά 20 ώρες και πραγματοποιήθηκαν στο Δήμο της Τήνου και στις κοινότητες του νησιού.

**ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ:** Τα θέματα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής μερικές φορές συνδυάζονταν με θέματα προστασίας του περιβάλλοντος. Στην Τήνο πραγματοποιήθηκαν τέτοιες εκδηλώσεις το 1987 με συνολική διάρκεια 108 ωρών, όπου οι επιμορφωτές αντλήθηκαν από ομάδα εργασίας αποτελούμενη από αρχιτέκτονες, μηχανικούς, ιστορικούς, ζωγράφους και λαϊκούς τεχνίτες. Για την πραγματοποίηση αυτών των μεμονωμένων εκδηλώσεων συνεργάστηκε το ΚΛΕ Τήνου με το Σύλλογο Προστασίας του Περιβάλλοντος και την Επιτροπή Αναστηλώσεως. Παρόμοια θέματα αναπτύχθηκαν και σε μεμονωμένες εκδηλώσεις στην Αμοργό.

**ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ:** Με θέματα προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος ασχολήθηκαν σε μεμονωμένες εκδηλώσεις στην Τήνο (συνολικά 30 ώρες).

**ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΑ:** Στα συνεταιριστικά θέματα αναφέρονται μεμονωμένες εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν στην Τήνο το 1986 και το 1987 με θέμα τον ΕΟΜΜΕΧ και τους γυναικείους συνεταιρισμούς.

**ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ:** Το 1986, από 19/05-21/05, πραγματοποιείται στην Άνδρο σεμινάριο για την Τοπική Αυτοδιοίκηση και ένα αντίστοιχο στη Μήλο από 02/06-04/06. Επίσης, το 1989 πραγματοποιείται στη Σύρο σεμινάριο με θέμα: «Αναπτυξιακοί νόμοι» που διήρκεσε 5 ώρες.

**ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΣΤΕΛΕΧΩΝ:** Το 1983 πραγματοποιείται Περιφερειακό σεμινάριο για τη Λαϊκή Επιμόρφωση στη Σύρο από τις 21/08-26/08 και 28/08-02/09. Επίσης, πάλι το 1983 γίνεται μία αλληλοενημερωτική συνάντηση στελεχών στη Σύρο από 04/09-09/09.

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΤΕΧΝΗ: Ως μεμονωμένη εκδήλωση καταχωρείται μία ηχογράφιση της βυζαντινής χορωδίας του ΚΛΕ Τήνου εν ώρα λειτουργίας του τμήματος από Ιταλούς μελετητές των μεσογειακών παραδοσιακών θρησκευτικών ασμάτων. Ακολούθησε πρόσκληση για συμμετοχή του τμήματος στο Φεστιβάλ Μεσογειακών Παραδοσιακών Θρησκευτικών Ασμάτων της Σαρδηνίας.

### 2.1.5. Εκπαιδευτικές Τεχνικές

Όπως μπορούμε να συμπεράνουμε, με βάση τα στοιχεία που παρατέθηκαν, τα τμήματα μάθησης που λειτούργησε η ΝΕΛΕ Κυκλάδων ήταν κυρίως σε αντικείμενα πρακτικού χαρακτήρα (κυρίως: κεραμική, αγγειοπλαστική, υφαντική, ξυλογλυπτική, κοπτική- ραπτική, ζωγραφική σε διάφορα υλικά, κέντημα, μουσικά όργανα, γραφομηχανή). Η συνήθης εκπαιδευτική τεχνική ήταν η επίδειξη από μέρους του επιμορφωτή και κατόπιν η εφαρμογή από τους επιμορφωνόμενους. Η επίδειξη συγκαταλέγεται στις μεθόδους τις επικεντρωμένες στον εκπαιδευτή και πρόκειται για μία από τις συχνότερες μεθόδους διδασκαλίας δεξιοτήτων (Jarvis, 2003: 170). Ενέχει όμως κινδύνους επειδή οι επιμορφωνόμενοι μπορεί να αποθαρρυνθούν καθώς δεν διαθέτουν την άνεση του εκπαιδευτή ο οποίος με τη σειρά του χρειάζεται να είναι αναλυτικός και «αργός» στην επίδειξή του. Όπως προέκυψε από τις συνεντεύξεις, συνήθως μετά την επίδειξη από τον επιμορφωτή, οι επιμορφωνόμενοι εφάρμοζαν τα όσα είχαν διδαχθεί είτε ταυτόχρονα (αν υπήρχε ο αναγκαίος αριθμός μέσων, π.χ. αργαλειός), είτε χρησιμοποιούσαν τα εργαλεία περιοδικά, ο ένας μετά τον άλλο. Ο επιμορφωτής σ' αυτές τις περιπτώσεις πήγαινε από άτομο σε άτομο για να συμβουλευθεί. Ιδιαίτερα, στις περιπτώσεις του τμήματος με αργαλειό, οι επιμορφώτριες και στη Νάξο και στην Αμοργό (E10 και E2), ανέφεραν ότι παράλληλα δίδασκαν και κέντημα ή κοφτό ή βελονάκι ή ακόμα και την επεξεργασία του νήματος για να μην χάνεται χρόνος. Στο τμήμα μάθησης κεντήματος στη Μήλο δεν «χανόταν» χρόνος γιατί κάθε κοπέλα είχε τη μηχανή της κι έφτιαχνε το δικό της έργο. Κι όπως ανέφερε η επιμορφώτρια (E9): «Δεν υπήρχε χρόνος κατά τη διάρκεια του μαθήματος για κουβέντα. Κουβέντα και καλαμπούρι γινόταν μετά το μάθημα. Ήταν πολύ φιλικό το περιβάλλον». Στο τμήμα ραπτικής στην Άνδρο γινόταν το μάθημα στο ίδιο επίπεδο και με τις ίδιες προδιαγραφές που ίσχυαν στις ιδιωτικές σχολές ραπτικής: «Ξεκινήσαμε από την αρχή: από το χαρτί, στη συνέχεια στο σχέδιο και στα μαθηματικά και μετά στο ύφασμα. Έπαιρνες το πανί και το έκανες ρούχο»



(Π2). Στα τμήματα γραφομηχανών κάθονταν σε κάθε γραφομηχανή ένα ή δύο άτομα και ασκούσαν με συγκεκριμένες ασκήσεις. Ο επιμορφωτής στο τμήμα ξυλογλυπτικής ξεκινούσε από την επίδειξη των εργαλείων, συνέχιζε στη σωστή στάση του σώματος, ασχολιόντουσαν με το σχέδιο (βυζαντινό ή λαϊκό) και συνέχιζαν στο ξύλο. Εκείνος βοηθούσε, καθοδηγούσε, εξηγούσε, έδειχνε (Π8) και συνέχιζαν οι επιμορφωνόμενοι.

Ασφαλώς, λαμβανόταν υπ' όψιν το μαθησιακό επίπεδο των επιμορφωνόμενων. Η επιμορφώτρια του τμήματος κεραμικής στη Σύρο αναφέρει (E14): «Υπήρχε..., μαθαίναμε πολλές τεχνικές, πηγαίναμε σταδιακά ανάλογα με το βαθμό δυσκολίας. Ε, αυτό που κατάλαβα ότι βοηθάει σ' αυτές τις καταστάσεις επειδή τείνουν να είναι... να γίνουν χαοτικές, είναι στη συγκεκριμένη τεχνική, λίγο να μην αφήνουμε τους άλλους τελείως ανεξέλεγκτους. Πρέπει να έχουμε την προσοχή μας έτσι, σε κάποια πλαίσια, να υπάρχουν κάποια πλαίσια. Στο δεύτερο τμήμα, στο δεύτερο χρόνο ή τρίτο, τα πράγματα πήγαιναν καλύτερα». Ο επιμορφωτής της βυζαντινής μουσικής στην Τήνο (E19) επισημαίνει πρώτα απ' όλα ότι η διδασκαλία είχε απλουστευθεί για να μπορούν να εξοικειωθούν οι επιμορφωνόμενοι. Χρησιμοποιούσαν την αίθουσα τελευταίοι για να κάθονται όσο θέλουν- και πράγματι κάθονταν πολύ παραπάνω. Στο πρώτο μισό του χρόνου του μαθήματος, έκαναν ασκήσεις, ανεγνώριζαν τα σημαδόφωνα, «ανέβαιναν και κατέβαιναν». Στο άλλο μισό, έκαναν πρακτική, πώς να «βάλεις» τη φωνή σου, ως να «χρωματίσεις». Ο ίδιος επιμορφωτής συμπληρώνει όμως θέλοντας να καταθέσει και το κλίμα που επικρατούσε: «Το μάθημα ήταν μία ευκαιρία για να βρεθούν, να συζητήσουν, να πιουν καμιά ρακί, να φάνε ένα γλυκό- και να μάθουν και κάτι. Τότε είχαν δεθεί πολύ».

Η επιμορφώτρια του τμήματος τοπικής ιστορίας στη Σύρο (E16) αναφέρει ότι χρησιμοποιούσε εποπτικά μέσα (σλάιτς και φωτογραφίες από βιβλία). Ρωτούσαν οι επιμορφωνόμενοι και επακολουθούσε συζήτηση και επανέρχονταν. Η όλη διδασκαλία δεν ήταν σε αυστηρό πλαίσιο. Στην ίδια λογική των ομιλιών και συζητήσεων λειτουργούσε και ο επιμορφωτής στο τμήμα για τα γεωπονικά θέματα στη Νάξο (E11): «Άκουγαν οι αγρότες με προσοχή και ρωτούσαν πολύ συχνά. Επίσης, έλεγαν την άποψή τους, γιατί ιδιαίτερα οι άνθρωποι μεγάλης ηλικίας ήξεραν πολλά πράγματα εμπειρικά τα οποία και απέδιδαν οπότε κοινοποιούσαν κι αυτοί τις τεχνικές τους». Επιμορφωνόμενη στο τμήμα κεραμικής στη Σύρο (Π6) περιγράφει ότι

υπήρχε συνεργασία περισσότερο με την επιμορφώτρια, η οποία δούλευε κι εκείνη μαζί τους, τους έδειχνε και συζητούσαν γύρω από τα θέματα της κεραμικής.

Οι επιμορφωτές των παραδοσιακών μουσικών οργάνων, βιολιού και λαούτου, στη Μήλο και στην Άνδρο (Ε6 και Ε5) περιγράφουν μία διδασκαλία περισσότερο εμπειρική, προφορικά και με μικρή αναφορά σε νότες.

#### **2.1.6. Προγραμματισμός και χρονισμός δραστηριοτήτων**

Σύμφωνα με τις ισχύουσες διαδικασίες της κεντρικής υπηρεσίας, αρχικά γινόταν ο απολογισμός του εκπαιδευτικού έτους και στη συνέχεια ο ετήσιος προγραμματισμός για το επόμενο έτος, δομημένος σε δύο εξάμηνα. Σύμφωνα με την άποψη του Συμβούλου Λαϊκής Επιμόρφωσης (Σ1): «Το πιο σωστό το οποίο δεν εφαρμόστηκε αλλά τα τελευταία μόνο χρόνια δηλαδή μετά από το '93-'94... το πιο σωστό ήταν να εγκρίνονται τα προγράμματα στην αρχή κάθε τριμήνου, δηλαδή να ανανεώνονται οι εγκρίσεις οι γενικές του έτους που γίνονταν στην αρχή του έτους, κάθε τρίμηνο γιατί προέκυπταν καινούριες ανάγκες και γινόντουσαν κάποιες προσθήκες ή κάποιες βελτιώσεις ανάλογα με τις ανάγκες».

Μια ιδιαιτερότητα του προγραμματισμού και του χρονισμού των δραστηριοτήτων της ΝΕΛΕ Κυκλάδων, προέκυπτε λόγω του νησιώτικου χαρακτήρα του νομού. Στις Κυκλάδες τα περισσότερα Τμήματα Μάθησης διακόπτονται ή δεν ξεκινούν καν κατά τους θερινούς μήνες, καθόσον οι κάτοικοι των νησιών ασχολούνται ιδιαίτερα το καλοκαίρι με τουριστικές ή άλλες δραστηριότητες. Χαρακτηριστικά είναι τα ακόλουθα στοιχεία που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της έρευνας:

- Στο Πρακτικό της 8<sup>ης</sup> Συνεδρίασης του Κέντρου Επιμόρφωσης Μήλου (09-06-1984) όπου συζητείται και το Πρόγραμμα Δράσης για την περίοδο 01-07-1984 έως 30-09-1984, ο Υπεύθυνος του Κέντρου, μεταφέροντας και τη γνώμη των υπολοίπων Τοπικών Επιτροπών, εισηγείται να μη λειτουργήσουν στο 3<sup>ο</sup> τρίμηνο του 1984 νέα Τμήματα Μάθησης, «επειδή δεν έχει εκδηλωθεί ενδιαφέρον και δεν έχουν γίνει προτάσεις από τους κατοίκους αφ' ενός και αφ' ετέρου η θερινή περίοδος δεν επιτρέπει στα νησιά μας την λειτουργία Τμημάτων Μάθησης επειδή οι κάτοικοι καταφεύγουν κατά κύριο λόγο στις εξοχές για διακοπές ή επιδίδονται σε

άλλες καλοκαιρινές ασχολίες». Η Επιτροπή στη συνέχεια συμφώνησε μ' αυτήν την πρόταση.

- Με το ίδιο σκεπτικό κινείται και το ΚΛΕ Τήνου. Στο έγγραφο της εκτέλεσης του δεύτερου βμηνου προγράμματος του 1986 του Κέντρου Επιμόρφωσης Τήνου αναφέρεται στις παρατηρήσεις ότι, από τα δέκα τμήματα μάθησης, τα πέντε τμήματα είχαν διακόψει στη διάρκεια του καλοκαιριού και άρχισαν εκ νέου τον Οκτώβριο ή Νοέμβριο, μερικές φορές σε άλλο μέρος. Στις μεμονωμένες εκδηλώσεις γίνεται η παρατήρηση ότι τη θερινή εποχή είναι αδύνατον να γίνονται ενημερωτικές ομιλίες λόγω έλλειψης ομιλητών και πολλαπλών ασχολιών του κοινού. Επιβεβαιώνεται το παραπάνω και με το Πρόγραμμα Δράσης του ΚΛΕ Τήνου για το δεύτερο εξάμηνο του 1987 όπου αναφέρεται ότι τα επτά (7) τμήματα μάθησης ξεκινούν από την 1<sup>η</sup> Οκτώβρη ενώ τα υπόλοιπα έξι (6) λειτουργούν ήδη. Μ' αυτόν το χρονοισμό των προγραμμάτων φαίνεται ότι πρόκειται για έναν τουριστικό τόπο, όπου αναστέλλονται κάποιες επιμορφωτικές δραστηριότητες το καλοκαίρι.
- Όλοι οι Υπεύθυνοι Κέντρων στις συνεντεύξεις τους παρατηρούν ότι το καλοκαίρι γινόταν αναστολή των μαθημάτων. Το καλοκαίρι προσφερόταν περισσότερο για εκθέσεις και μεμονωμένες εκδηλώσεις όπως οι διαλέξεις ιατρικής (π.χ.για το AIDS). Βέβαια, μερικά προγράμματα συνέχιζαν και το καλοκαίρι, όπως αναφέρει η υπεύθυνη ΚΛΕ Μήλου (Υ1). Το ίδιο αναφέρει και ο Σύμβουλος ΛΕ (Σ1) για κάποια προγράμματα στη Σύρο: «Όμως, προγράμματα όπως η ξυλογλυπτική, η ζωγραφική στη Σύρο παραδείγματος χάριν, η υφαντική πολύ συχνά σε κάποιες περιοχές συνεχίζονταν σε όλο το χρόνο. Το γιατί... ίσως δεν επηρεάζονταν τα συγκεκριμένα προγράμματα από τις ... από την εποχή των διακοπών. Ίσως έπαιξε ρόλο και ο επιμορφωτής ο οποίος την καλοκαιρινή περίοδο εξακολουθούσε να έχει την άνεση χρόνου και δυνατοτήτων που είχε το υπόλοιπο χρονικό διάστημα». Η υπεύθυνη του ΚΛΕ Τήνου (Υ3) προσθέτει άλλον έναν παράγοντα που καθόριζε τον χρονικό προγραμματισμό: «υπεισέρχονταν και τεχνικές δυσκολίες που καθόριζαν ως παράγοντας τον προγραμματισμό, όπως είναι οι συγκοινωνίες».

### 2.1.7. Αποκέντρωση

Από τα 417 τμήματα μάθησης του νομού Κυκλάδων για τα οποία εντοπίστηκαν στοιχεία, γνωστός είναι ο τόπος υλοποίησης για τα 266. Τα υπόλοιπα 151 τμήματα μάθησης συμπεριλαμβάνονται στα Απολογιστικά στοιχεία στα οποία δεν αναγράφεται το ΚΛΕ υλοποίησης. Από αυτά τα 266 τμήματα μάθησης παρατηρούμε ότι υπάρχει μεγάλος βαθμός αποκέντρωσης και τα περισσότερα τμήματα δεν γίνονται κατ' ανάγκη στο νησί με τον περισσότερο πληθυσμό. Ιδιαίτερα παρουσιάζονται η Μήλος, η Σαντορίνη και η Τήνος με περισσότερα προγράμματα ακόμα και από της Σύρου.

Πίνακας 2.9									
Τμήματα Μάθησης ανά Κέντρο Λαϊκής Επιμόρφωσης									
ΚΛΕ	ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΜΗΜΑΤΩΝ	Α	Β	Γ	Δ	Ε	ξένες γλώσσες	μουσική, θέατρο, χορός	άλλα θέματα
ΑΜΟΡΓΟΥ	14	7	2	0	0	1	3	1	0
ΑΝΔΡΟΥ	25	10	9	0	0	2	2	2	0
ΚΕΑΣ	10	7	0	1	0	0	2	0	0
ΜΗΛΟΥ	59	23	7	0	0	17	2	5	5
ΝΑΞΟΥ	19	13	2	0	0	2	0	0	2
ΠΑΡΟΥ	12	4	1	0	0	0	4	2	1
ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ	50	17	13	0	0	4	8	4	4
ΣΥΡΟΥ	31	11	9	0	0	0	3	1	7
ΤΗΝΟΥ	46	17	6	2	0	5	4	8	4

Η αποκέντρωση ως τρόπος κατανομής των τμημάτων μάθησης δεν υλοποιείται μόνο σε επίπεδο νομού αλλά και μέσα σε κάθε νησί. Ενδεικτικά παραθέτουμε μέρος του Προγράμματος Δράσης του ΚΛΕ Σαντορίνης της περιόδου από 01-01-1987 έως 30-06-1987 και αντίστοιχου Προγράμματος Δράσης του ΚΛΕ Νάξου.

<b>Πίνακας 2.10</b>	
<b>Τμήματα Μάθησης ΚΛΕ Σαντορίνης</b>	
<b>ΚΛΕ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ</b>	
<b>ΤΟΠΟΣ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΜΑΘΗΣΗΣ</b>	<b>ΤΙΤΛΟΣ ΤΜΗΜΑΤΟΣ</b>
Φηρά	Πιάνο
Φηρά	Κιθάρα
Φολέγανδρος	Αγγλικά
Φολέγανδρος	Ζωγραφική
Εμπορείο	Αγγλικά
Φηρά	Γραφομηχανή
Καμάρι	Υφαντική
Εμπορείο	Κοπτική-ραπτική
Ακρωτήρι	Κοπτική-ραπτική
Φολέγανδρος	Προληπτική ιατρική
Πύργος	Διατροφή κατοικίδιων ζώων

<b>Πίνακας 2.11</b>	
<b>Τμήματα Μάθησης ΚΛΕ Νάξου</b>	
<b>ΚΛΕ ΝΑΞΟΥ</b>	
<b>ΤΟΠΟΣ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΜΑΘΗΣΗΣ</b>	<b>ΤΙΤΛΟΣ ΤΜΗΜΑΤΟΣ</b>
Χώρα Νάξου	Χαλκογραφία
Χώρα Νάξου	Κιθάρα
Χώρα Νάξου	Κιθάρα
Χώρα Νάξου	Ζωγραφική
Γλυνάδο	Μακραμέ
Αγερσάνι	Μακραμέ
Χαλκί	Αργαλειός
Μονή	Αργαλειός
Κυνίδαρος	Αργαλειός
Φιλότι	Αργαλειός
Φιλότι	γραφομηχανή

Με βάση τα στοιχεία που παρατέθηκαν, παρατηρούμε ότι στο Νομό Κυκλάδων, το νομό με το μεγαλύτερο ποσοστό διασποράς στη χώρα, υλοποιήθηκε σε σημαντικό βαθμό, αλλά και σε σύντομο χρονικό διάστημα ένας από τους βασικούς στόχους της Λαϊκής Επιμόρφωσης – εκείνος της αποκέντρωσης των δραστηριοτήτων της (στόχος που αποτυπωνόταν και στους ισχύοντες Κανονισμούς της Λαϊκής Επιμόρφωσης). Συγκεκριμένα, οι δραστηριότητες της Λαϊκής Επιμόρφωσης δεν περιορίστηκαν στην πρωτεύουσα του νομού: αφενός επεκτάθηκαν σε μεγάλο αριθμό νησιών και αφετέρου αποκεντρώθηκαν και στο επίπεδο αυτών των νησιών, με τη λειτουργία τμημάτων μάθησης και τη διοργάνωση μεμονωμένων εκδηλώσεων ακόμη και σε μικρά χωριά.

### 2.1.8. Οι χώροι επιμόρφωσης

Οι χρησιμοποιούμενοι χώροι από τη Λαϊκή Επιμόρφωση στις Κυκλάδες ποικίλουν, με κυριότερους χώρους τα σχολεία, τις αίθουσες της ίδιας της Λαϊκής Επιμόρφωσης και της αίθουσες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Εμφανίζονται όμως σε μικρότερη αναλογία και άλλοι χώροι: η αίθουσα κινηματογράφου στην Τήνο για το θεατρικό τμήμα, το ισόγειο του Εργατικού Κέντρου στη Σύρο για το τμήμα των παιδιών με ειδικές ανάγκες, μερικές φορές μεγάλα υπόγεια σπιτιών στη Νάξο για το τμήμα μάθησης ζωγραφικής σε διάφορα υλικά ή ακόμα και το σπίτι του επιμορφωτή στην Άνδρο για την εκμάθηση βιολιού και λαούτου.

Οι χώροι δεν ήταν πάντα οι πλέον κατάλληλοι ακόμα κι όταν επρόκειτο για χώρους της ΝΕΛΕ και σε αρκετές περιπτώσεις δεν κάλυπταν τις προδιαγραφές των χώρων για εκπαίδευση ενηλίκων (Καραλής, 2002: 194). Η επιμορφώτρια του τμήματος κεραμικής στη Σύρο (Ε14) αναφέρει: «Ο χώρος ήταν πίσω από το Θέατρο Απόλλων, πάνω από ένα νηπιαγωγείο- χώρος της ΝΕΛΕ. Πιστεύω ότι θα ήταν πολύ, πολύ καλύτερα τα πράγματα αν από την αρχή είχαμε έναν καλύτερο χώρο, καινούριο, που να έχει κάποιες προδιαγραφές. Δηλαδή, να αναφέρω ότι δεν είχαμε βρύση, έπρεπε λοιπόν να ανεβοκατεβαίνουμε και να γεμίζουμε με κουβάδες νερό κι όπως ξέρετε στην αγγειοπλαστική είναι κάτι βασικό- για να πλύνεις τα χέρια σου, για να ξεπλύνεις πινέλα, εργαλεία. Κι επίσης έπρεπε να υπάρχουν ράφια τα οποία να είναι κενά και να γεμίζουν κατά τη διάρκεια του χρόνου..., με τα -ας πούμε- τα έργα των επιμορφωνόμενων. Νομίζω λοιπόν, αν υπήρχε ένα εργαστήριο ας πούμε, έτσι ολοκληρωμένο..., γιατί, είχαμε φούρνο, είχαμε γυαλώματα, γι αυτό δεν έχουμε κανένα μείον, ε, τα πράγματα θα πήγαιναν καλύτερα κι ο κόσμος θα το αντιμετώπιζε διαφορετικά».

Το Κέντρο Επιμόρφωσης Μήλου (68/30-06-1984) στον Απολογισμό λειτουργίας του συμπεραίνει ότι η στέγαση των Γραφείων και μερικών Τμημάτων του Κέντρου σε δικό τους χώρο (κεντρικό) συνέβαλε στη μεγαλύτερη συμμετοχή σπουδαστών. Τώρα πλέον ήξερε το κοινό πού να πάει για να απευθυνθεί και να «μεταφέρει τους προβληματισμούς του και τις προτάσεις του».

Η ΝΕΛΕ χρησιμοποιεί διάφορες αίθουσες αν δεν διαθέτει δικές της. Ένα σεμινάριο για την Τοπική Αυτοδιοίκηση (228/18-08-1986) έγινε σε αίθουσα του Αρχαιολογικού μουσείου και το αντίστοιχο στη Μήλο έγινε στο Εργατικό Κέντρο Μήλου. Στο Πρόγραμμα Δράσης του ΚΛΕ Τήνου (1<sup>η</sup> Ιούνη έως 31 Δεκέμβρη 1987) στο τμήμα μάθησης με θέμα «Εκπαίδευση ξενοδοχοϋπαλλήλων» αναφέρεται ότι, ενώ η θεωρία γίνεται σε αίθουσα του Κέντρου Επιμόρφωσης, η εξάσκηση γίνεται στο ξενοδοχείο.

Σε Πίνακα Δραστηριοτήτων ΚΛΕ από αρχή της Επιμορφωτικής χρονιάς – μέχρι 30-06-1987 αναφέρονται τα τμήματα που λειτούργησαν σε κτίρια της Λαϊκής Επιμόρφωσης, σε σχολεία, σε ΟΤΑ και σε άλλους χώρους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.12				
ΧΩΡΟΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ ΚΛΕ ΑΠΟ ΑΡΧΗ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΗΣ ΧΡΟΝΙΑΣ				
ΜΕΧΡΙ 30-6-1987				
ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΚΛΕ	Σύνολο τμημάτων που λειτούργησαν σε			
	κτίρια της ΔΕ	Σχολεία	ΟΤΑ	άλλους χώρους
Άνδρου	0	5	2	3
Θήρας	2	6	3	2
Κέα	0	1	0	3
Μήλου	5	1	0	2
Νάξου	3	1	1	8
Πάρου	1	2	0	3
Σύρου	9	0	0	4
Τήνου	6	1	0	3
Μυκόνου	0	0	0	0

Παρατηρούμε ότι η Σύρος που είναι το πολυπληθέστερο νησί και πρωτεύουσα του νομού διαθέτει ως Λαϊκή Επιμόρφωση τις δικές της αίθουσες, δεν χρησιμοποιεί καθόλου αίθουσες των σχολείων και των ΟΤΑ και τέσσερις αίθουσες άλλων χώρων. Στην αντίθετη θέση βρίσκεται η Άνδρος με καθόλου δικές της αίθουσες και η Πάρος μόνον με μία. Η Άνδρος κατά συνέπεια χρησιμοποιεί αρκετά τις αίθουσες των σχολείων και λιγότερο των ΟΤΑ και άλλους χώρους. Εκτός από τη Σύρο δεν χρησιμοποιούν καθόλου αίθουσες των ΟΤΑ και η Κέα, η Μήλος, η Πάρος και η Τήνος. Η Νάξος είναι το μόνο νησί που δηλώνει ότι χρησιμοποιεί τόσο αρκετά άλλους χώρους. Για τη Μύκονο δεν υπάρχουν στοιχεία.

Για το 1988 διαθέτουμε κάποια στοιχεία από βεβαιώσεις ωρών διδασκαλίας επιμορφωτών στα έντυπα των οποίων συμπεριλαμβάνεται και ο χώρος πραγματοποίησης του μαθήματος: η κιθάρα, η βυζαντινή μουσική, το σχέδιο- χρώμα και τα λογιστικά γίνονται σε αίθουσα του ΚΛΕ Τήνου, τα δύο Φροντιστήρια της Ελληνικής γλώσσας και Μαθηματικών καθώς και τα γαλλικά γίνονται στο Δημοτικό σχολείο, το μάθημα του βιτρώ στο Εκκλησιαστικό Λύκειο Τήνου, η κοπτική- ραπτική σε ενοριακή αίθουσα και η υφαντική σε ενοικιαζόμενο κατάστημα του χωριού Πύργου.

Εξ αιτίας του μεγάλου βαθμού αποκέντρωσης γίνονταν μεμονωμένες εκδηλώσεις όχι μόνο στις πρωτεύουσες των νησιών αλλά και στα χωριά τους, οπότε χρησιμοποιούνταν ακόμα και πλατείες, όπως αναφέρει ο γεωπόνος της Νάξου (E11) για μεμονωμένη εκδήλωση στην Αμοργό. Επίσης, από τον ίδιο μαθαίνουμε ότι γίνονταν ανακοινώσεις από τη ΝΕΛΕ και «μαζεύοταν ο κόσμος στα καφεενία τις βραδινές ώρες. Τα καφεενία ήταν φίσκα».

### **2.1.9. Αξιολόγηση δραστηριοτήτων**

Αν και από το 1982, στο πλαίσιο της χρηματοδότησης των προγραμμάτων της υπηρεσίας Λαϊκής Επιμόρφωσης από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ), το ΕΚΤ πρότεινε την εκπόνηση μελέτης αξιολόγησης των επιμορφωτικών δραστηριοτήτων, με τη συμμετοχή εξωτερικού αξιολογητή (πρόκειται για τη μελέτη των Ντεμουντέρ, Βαρνάβα-Σκούρα και Βεργίδη, στην οποία αναφερθήκαμε στην ενότητα 1.1.3) δεν φαίνεται να εφαρμόζεται κάποια διαδικασία στις δραστηριότητες του Νομού Κυκλάδων προς αυτήν την κατεύθυνση, τουλάχιστον όπως προκύπτει από τα δεδομένα της έρευνας.

Δεν γινόταν επομένως κάποια συγκεκριμένη αξιολόγηση των προγραμμάτων τουλάχιστον όπως είναι γνωστή σήμερα. Αρκετοί από τους επιμορφωτές αναφέρουν απαντώντας στη σχετική ερώτηση ότι ερχόταν ένας υπεύθυνος κάποιες φορές και μερικοί ή «Δεν γινόταν κάτι ιδιαίτερο» (E9) ή ακόμη «Δεν είχα ακούσει τίποτα για αξιολόγηση. Η υπεύθυνη του ΚΛΕ Τήνου (Y3) ήταν πανταχού παρούσα αλλά εκείνη από τη μεριά της το παράκανε γιατί δεν ευχαριστήθηκε οικογένεια με το να δίνει όλο της τον εαυτό στα προγράμματα» (E18). Η επιμορφώτρια κεραμικής στη Σύρο (E14) προχωρά λίγο παραπέρα: «...Τώρα, καλό είναι που είναι πιο σφικτά τα προγράμματα



(στο θέμα της αξιολόγησης) και είναι πιο συγκεκριμένα τα πράγματα. Πρέπει να είναι πιο συγκεκριμένα και η αξιολόγηση να υπάρχει- αυτό βοηθάει και τους εκπαιδευόμενους. Να ξέρουν ότι αυτό που κάνουν είναι κάτι σοβαρό, ότι δεν περνάνε το χρόνο τους, ότι υπάρχουν κάποιοι κανόνες. Πρώτα υπάρχουν οι κανόνες και μετά τους ξεπερνάμε».

Ακριβώς επειδή δεν υπήρχαν συγκεκριμένες και τυποποιημένες διαδικασίες αξιολόγησης των προγραμμάτων (έντυπα, ερωτηματολόγια κ.λ.π: «... αυτή η μεθοδολογία άρχισε να λειτουργεί μετά το '94-'95 ... σε όλα τα προγράμματα κατάρτισης που γίνονται από διάφορους φορείς», όπως ανέφερε ο σύμβουλος ΛΕ-Σ1) χρησιμοποιούσαν ως κριτήριο, άτυπα, την προσέλευση του κόσμου. «Υπήρχαν κάποιες εποχές, όπως περίοδος '85-'89, στις οποίες υπήρχε μεγάλη χρηματοδοτική ικανότητα από πλευράς Υπουργείου και τότε τα προγράμματα που γίνονταν ...ήσαν πάρα πολλά σε σχέση με την επόμενη δεκαετία...Ε, ...ορισμένα από αυτά τα προγράμματα ...άφησαν εποχή, μπορώ να πω,... κι αυτά άλλωστε είναι που θυμάται ο κόσμος σαν Λαϊκή Επιμόρφωση σε όλα τα νησιά. Γιατί η επιτυχία τότε ήταν ότι μπορούσαμε να είχαμε τμήματα μάθησης σε κάθε νησί ...και μεμονωμένες εκδηλώσεις σε πολλά από τα νησιά, δηλαδή προληπτική ιατρική, παραδείγματος χάριν, ήταν κάτι που γινόταν αρκετά συχνά και σε αρκετά νησιά από τα μικρά γιατί, κακά τα ψέματα, τα μικρότερα νησιά έχουν... είναι αυξημένο το ενδιαφέρον για τέτοια θέματα». (Σ1) ή «Από τις εγγραφές καταλάβαιναν πώς θα πάει ένα πρόγραμμα κατ' αρχήν» (Υ4) και «Συνήθως αξιολογούσαμε από τη συμμετοχή του κόσμου. Θέλοντας και μη γίνεσαι αξιολογητής. Μέσα από την εμπειρία μαθαίνεις» (Υ1). Ο υπεύθυνος του ΚΛΕ Πάρου (Υ2) επισκεπτόταν τα τμήματα και συζητούσε τα προβλήματα που τυχόν υπήρχαν ενώ η υπεύθυνη του ΚΛΕ Τήνου (Υ3), με δική της πρωτοβουλία, μέσω των επιμορφωνόμενων μοίραζε ερωτηματολόγια που αφορούσαν την απόδοση των επιμορφωτών. Αναγνωρίζει βέβαια ότι έτσι διακινδύνευε τη θέση της αλλά το θεωρούσε σωστό.

Από τους επιμορφωνόμενους, μόνο μία (Π10) θυμάται να έδωσε μάλιστα εξετάσεις στο πρόγραμμα της λογιστικής κι έχει και βεβαίωση από τη Νομαρχία. Κανείς άλλος επιμορφωνόμενος δε θυμάται κάτι που να παρέπεμπε σε αξιολόγηση του ίδιου, του προγράμματος, ή του επιμορφωτή.

Ο σύμβουλος Λ.Ε. (Σ1) θεωρεί ότι «η ΝΕΛΕ δεν είχε ποτέ...(συγκεκριμένη αξιολόγηση), επειδή λειτουργούσε πολύ πρωτοβουλιακά, δηλαδή ...οι υπεύθυνοι

κέντρων είχαν μια μεγάλη άνεση κινήσεων, δεν υπήρχε, ας πούμε, ένας σχεδιασμός... από τα πάνω, αλλά σχεδιαζόταν επιτόπου, ο χαρακτήρας της ΝΕΛΕ ήταν πιο πολύ πρωτοβουλιακός παρά κατευθύνσεων...».

#### **2.1.10. Η κάμψη των δραστηριοτήτων της ΝΕΛΕ Κυκλάδων**

Η κάμψη των δραστηριοτήτων της ΝΕΛΕ εντοπίζεται μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1980 (μετά το 1986) και όλοι οι υπεύθυνοι ΚΛΕ υποστηρίζουν ότι οφείλεται κυρίως στη μείωση της χρηματοδότησης. Εξετάζοντας τα στοιχεία για τη δραστηριότητα της Λαϊκής Επιμόρφωσης σε πανελλαδικό επίπεδο, πράγματι παρατηρούμε ότι μετά το 1987 σημειώνεται μείωση, αφενός στη δραστηριότητα του δικτύου και αφετέρου στους ετήσιους προϋπολογισμούς (Καραλής, 2002: 180 και 205). Μάλιστα θα πρέπει να αναφερθεί πως παρά το γεγονός ότι η ΝΕΛΕ Κυκλάδων λειτουργεί ακόμη και σήμερα, υλοποιώντας εξαιρετικά μικρό αριθμό προγραμμάτων, η δραστηριότητά της μετά το 1989 ακολούθησε τις γενικές τάσεις του δικτύου της Λαϊκής Επιμόρφωσης, παρουσιάζοντας δραματική μείωση (Καραλής, ο.π.). Θεωρούμε ότι η μείωση αυτή θα πρέπει να αποδοθεί και σε άλλα, πέραν της χρηματοδότησης αίτια, ορισμένα από τα οποία διαφαίνονται στις παραγράφους που ακολουθούν (απώλεια της σύνδεσης με την κεντρική υπηρεσία, αλλαγή προσανατολισμού σε εθνική κλίμακα για την εκπαίδευση ενηλίκων, έμφαση στη επαγγελματική κατάρτιση, δημιουργία νέων φορέων).

Η υπεύθυνη ΚΛΕ Μήλου (Υ1) εντοπίζει ως αίτιο τη μείωση της χρηματοδότησης και επισημαίνει ότι οι κάτοικοι εξακολουθούσαν να εκδηλώνουν ενδιαφέρον («Θα κάνουμε τμήμα;»), ενώ οι πιστώσεις ήταν για ένα τμήμα το χρόνο. Στην ίδια λογική κινείται και η υπεύθυνη του ΚΛΕ Τήνου (Υ3) αλλά προσθέτει και την ανάγκη σύνδεσης των αντικειμένων μεταξύ τους- π.χ. ο τουρισμός με την αγροτική ανάπτυξη- και διατυπώνει και μία υπόθεση ή/και ευχή: «Αν συνεχιζόταν να λειτουργεί μ' αυτήν τη συχνότητα που ξεκίνησε, θα λειτουργούσε και τώρα». Με τον ίδιο τρόπο αντιμετωπίζει το θέμα και ο υπεύθυνος ΚΛΕ Νάξου (Υ4) («Ήταν θέμα χρηματοδοτήσεων και κεντρικής βούλησης. Δεν αφορούσε τους πολίτες, γιατί «ζήτηση υπήρχε και υπάρχει». Έχει μειωθεί στο ελάχιστο η χρηματοδότηση. Αν έρχονταν χρήματα θα ανέκαμπτε η δραστηριότητα») αλλά προσθέτει ότι τώρα πια υπάρχουν και τα ΚΕΚ τα οποία συναγωνίζονται τη ΝΕΛΕ καθώς «αυτά πληρώνουν

τους επιμορφωνόμενους». Παράλληλα με τη μείωση των κονδυλίων, ο υπεύθυνος του ΚΛΕ Πάρου (Υ2) επισημαίνει και μία γραφειοκρατικοποίηση του θεσμού η οποία είχε αρνητικά αποτελέσματα. Οπότε στην Πάρο «από το 1987 δεν υπήρχε ΝΕΛΕ στο νησί, ούτε ως σφραγίδα, χάθηκε τελείως».

Ιδιαίτερα για τις Κυκλάδες, ο σύμβουλος Λ.Ε. (Σ1) ήταν σαφής: «Νομίζω ότι σε πανελλαδικό επίπεδο υπήρξε μία περίοδος υπερβολών στη δημιουργία ορισμένων δραστηριοτήτων...Ε, κάποιοι θεώρησαν από πλευράς, ας πούμε, πολιτικών ηγεσιών ότι η ΝΕΛΕ δεν δικαιολογούσε την παρουσία της σε μεγάλο βαθμό ή τουλάχιστον ότι η παρουσία της ήταν δυσανάλογη με τα όσα χρήματα δίνονταν, για τις δραστηριότητές της και κάποια στιγμή άρχισε να δημιουργείται μία ... μία απαξίωση από έναν μεγάλο αριθμό εκπροσώπων, ας πούμε, της πολιτικής εξουσίας απέναντι στη ΝΕΛΕ. Αυτό βεβαίως φάνηκε έντονα στην περίοδο της πολιτικής αλλαγής 1990-92 ...». Είχαν γίνει κάποιες υπηρεσιακές παραβάσεις και η τότε Νομαρχία οδήγησε την υπηρεσία «συλλήβδην» σε δικαστικές διαδικασίες και όχι μόνο τους δακτυλοδεικτούμενους παραβαίνοντες οπότε «μειώθηκε το κύρος της υπηρεσίας, αδίκως όμως».

Η κάμψη των δραστηριοτήτων της ΝΕΛΕ είναι εμφανής, ωστόσο συνοδεύεται έντονα από την εκφρασμένη ανάγκη για συνέχιση των προγραμμάτων – και αυτό θεωρούμε ότι είναι μια σαφής ένδειξη της εμβέλειας και της αποδοχής της δραστηριότητας της ΝΕΛΕ Κυκλάδων κατά την περίοδο που εξετάζουμε. Οι περισσότεροι επιμορφωνόμενοι θεωρούν ότι λείπει η Λαϊκή Επιμόρφωση: «Ο κόσμος ζητάει να πηγαίνει σε προγράμματα. Το βλέπεις από την προσέλευση σε προγράμματα που γίνονται» (Π2) ή «Υπάρχει αγωνία για να ξαναγίνουν. Υπάρχει εξοπλισμός: φούρνος, καμίνι, αποθηκευμένα στο σχολείο. Κάνει κάποια μαθήματα η κυρία που έκανε κεραμική- σε εθελοντική βάση, που και που» (Π3). Μπορεί οι συνθήκες να έχουν αλλάξει προς το καλύτερο, καθώς τώρα πλέον υπάρχουν δρόμοι και στα απομακρυσμένα χωριά, οι ανάγκες της επιμόρφωσης είναι διαφορετικές, τα άτομα έχουν περισσότερα πράγματα με τα οποία μπορούν να ασχοληθούν και ακόμη υπάρχουν και ιδιωτικοί φορείς που προσφέρουν σεμινάρια. Όμως η κάμψη δεν δικαιολογείται γιατί η ΝΕΛΕ θα μπορούσε να καλύψει αυτές τις καινούργιες επιμορφωτικές ανάγκες αλλά και τις «παλιές» που αμελήθηκαν, ακόμη ορισμένα χωριά παραμένουν απομονωμένα, ακόμη δεν υπάρχουν ωδεία σε ορισμένα νησιά «θα είχαν ζήτηση και τα προγράμματα μουσικής που έκανε παλιά γιατί ακόμα δεν έχει

ένα ωδείο η Τήνος. Η ‘Παναγία Τήνου’ έχει τμήμα βυζαντινής μουσικής με πολύ κόσμο» (Π10) και μπορεί πια να έχουν ανοίξει φροντιστήρια ξένων γλωσσών και για ηλεκτρονικούς υπολογιστές, αλλά «Υπάρχουν πολλές κατηγορίες ανθρώπων κι έδινες ένα βήμα και σε ανθρώπους που δεν έχουν τη δυνατότητα να πληρώσουν, να μάθουν κάτι χρήσιμο» (Π10). Οι περισσότεροι επιμορφωνόμενοι κάνουν την εκτίμηση ότι θα έρχονταν πολλοί στα προγράμματα της ΝΕΛΕ αν χρηματοδοτούνταν («Απαράδεκτοι που δεν δίνουν χρήματα. Κάποιος πρέπει να αναλάβει αυτά τα θέματα» (Π7)) και γίνονταν και πάλι σε ικανοποιητικό βαθμό και με σωστή ενημέρωση.

## 2.2. ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΝΕΛΕ ΚΥΚΛΑΔΩΝ

---

### 2.2.1. Σχέση της ΝΕΛΕ με την τυπική εκπαίδευση

Σε οργανωτικό επίπεδο, στα τέλη της δεκαετίας του 1970 η ΝΕΛΕ ήταν συνδεδεμένη με την Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, καθώς αρκετά από τα στελέχη της προέρχονταν από το χώρο της τυπικής εκπαίδευσης:

- Με απόφαση της ΝΕΛΕ Κυκλάδων (170/11-10-1979) διορίζονται δύο δάσκαλοι στην Βαρδάκειο Σχολή Απόρων Παιδών Ερμούπολεως για να διδάξουν στο Νυκτερινό Σχολείο Ερμούπολεως που συντηρεί αυτή η Σχολή, σε μαθητές άνω των 14 ετών. Το σχολείο λειτουργεί όλη τη διάρκεια του σχολικού έτους. Η απόφαση αυτή ανακοινώνεται στην Επιθεώρηση ΔΕ Περιφέρειας Σύρου και κοινοποιείται στο ΠΥΣΔΕ του Νομού και στο ΥΠΕΠΘ (στη Δ/ση Επιμορφώσεως Ενηλίκων).
- Για το επιμορφωτικό έτος 1979-1980 (από 1-11-1979 έως 31-05-1980), με απόφαση της ΝΕΛΕ (175/15-10-1979), ιδρύονται τέσσερα Κέντρα Επιμορφώσεως στο Νομό: στην Άνδρο, στη Νάξο, στην Πάρο και στη Σύρο και διορίζονται διευθυντές σ' αυτά άτομα τα οποία είναι είτε δάσκαλοι είτε καθηγητές. Πιο συγκεκριμένα ο διευθυντής του Κέντρου Επιμόρφωσης Άνδρου είναι δάσκαλος, του Χαλκείου Νάξου είναι καθηγήτρια φιλόλογος, της Παροικιάς Πάρου είναι δάσκαλος και της Ερμούπολης Σύρου είναι καθηγητής θεολόγος.

Στις 27-01-1982 (Α.Π.23) αποφασίζεται η παράταση λειτουργίας των ΚΕ. Ερμούπολεως, Άνδρου, Πάρου και Φιλοτίου Νάξου. Το Κ.Ε. Φιλοτίου Νάξου προέκυψε από τη μετονομασία του ΚΕ Χαλκείου Νάξου.

Παράλληλα, επεκτείνεται ο θεσμός με την ίδρυση νέων ΚΕ τα οποία ακόμα στηρίζουν οργανωτικά εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας και της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Ιδρύονται Κέντρα Εκπαίδευσης:

- στην Τήνο, ημιαστικού τύπου με διευθυντή τον διευθυντή του 1<sup>ου</sup> Δημ. Σχολείου Τήνου.

- στη Νάξο με έδρα το Δήμο Νάξου, ημιαστικού τύπου με διευθυντή καθηγητή του Γυμνασίου.
- στη Μήλο αγροτικού τύπου με διευθύντρια τη διευθύντρια του Δημοτικού Σχολείου Πλάκας Μήλου.

Επίσης, διορίζονται οργανωτές προγραμμάτων στη Θήρα, στην Αμοργό, στην Ίο οι οποίοι είναι καθηγητές και στην Απειράθου Νάξου και στην Φολέγανδρο οι οποίοι είναι δάσκαλοι.

Αργότερα, στο πλαίσιο των ενεργειών αναδιοργάνωσης της Λαϊκής Επιμόρφωσης που ενεργοποιήθηκαν μετά το 1982, επιχειρείται αργά και σταδιακά η αποκόλληση του θεσμού από την τυπική εκπαίδευση και η ευρύτερη σύνδεσή του με την κοινωνία. Μετά το 1982 καταγράφονται απόπειρες να εμπλακούν σε διοικητικές θέσεις και άτομα τα οποία δεν έχουν άμεση σχέση με την εκπαιδευτική κοινότητα. Στις 22-12-1982 (Α.Π..192) η Νομάρχης Κυκλάδων, ως Πρόεδρος της ΝΕΛΕ, αποστέλλει επιστολή προς τον τύπο («Λαϊκός Αγώνας» στην Ερμούπολη, «Κυκλαδικά ΝΕΑ» στην Αθήνα και «Κυκλαδικόν ΦΩΣ» στον Πειραιά) με την οποία καλούνται ενδιαφερόμενοι προς στελέχωση των 5μελών επιτροπών των κέντρων επιμόρφωσης του Νομού. Καλούνται πλέον ενδιαφερόμενοι οι οποίοι μπορεί να μην είναι εκπαιδευτικοί αλλά να ανήκουν στην τοπική αυτοδιοίκηση, συνεταιρισμούς, εργατικές και επαγγελματικές οργανώσεις και πολιτιστικούς φορείς. Επίσης καλούνται επιστήμονες, τεχνικοί ή εκπαιδευτικοί οι οποίοι δεν ανήκουν σε κάποιο φορέα, να κάνουν αίτηση απ' ευθείας στη ΝΕΛΕ. Κατά την ίδια περίοδο αναφέρονται ως λειτουργούντα και τα ΚΛΕ Φηρών Θήρας, Μυκόνου, Χώρας Αμοργού και Απολλωνίας Σίφνου.

Σε απαντητικό κείμενο της ΝΕΛΕ προς το ΥΠΕΠΘ (Δ/ση Επιμόρφωσης Ενηλίκων) (54/28-03-1985) αναφέρεται ότι μέλη του Συμβουλίου Λαϊκής Επιμόρφωσης (ΣΛΕ) είναι δύο οικονομολόγοι. Από τους υπευθύνους ΚΛΕ: δύο είναι καθηγητές (κοινωνιολόγος, μαθηματικός), ένας φιλόλογος (αδιόριστος), μία οικονομολόγος, μία νομικών επιστημών, τρεις απόφοιτοι Λυκείου και ένας ασυρματιστής του Εμπορικού Ναυτικού. Παράλληλα, δίνεται και ο συνολικός αριθμός ιδιωτών επιμορφωτών (96), Δ.Υ. επιμορφωτών (30), όπου ιδιώτες επιμορφωτές είναι πολύ περισσότεροι των δημοσίων υπαλλήλων.

Στις 03/04/1985 (Α.Π.65) δημοσιεύεται προκήρυξη- πρόσκληση για όσους ενδιαφέρονται για θέσεις Υπευθύνων Κέντρων Επιμόρφωσης Άνδρου, Τήνου, Μήλου, Πάρου και Κέας. Ζητούνται αίτηση- βιογραφικό σημείωμα, υπεύθυνη δήλωση των γραμματικών τους γνώσεων και της οικογενειακής κατάστασης. Συνεκτιμώνται επίσης, εκτός από τις γραμματικές γνώσεις (πτυχίο Ανώτατης σχολής ή Ανώτερης ή απολυτήριο Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης) η εμπειρία και η γνώση θεμάτων Λαϊκής επιμόρφωσης, οι κοινωνικές εμπειρίες και η εντοπιότητα. Επισημαίνεται ότι η θέση αυτή είναι αποκλειστικής απασχόλησης. Στις 22-02-1986 (Α.Π.169) δημοσιεύεται επίσης περίληψη προκήρυξης πρόσληψης Υπευθύνων Κέντρων Λαϊκής Επιμόρφωσης Άνδρου, Πάρου και Κέας, όμοια με εκείνη της 13-04-1985.

Σε απαντητικό έγγραφο προς το Υπουργείο Πολιτισμού (93/9-7-1987) παρατίθενται πίνακες, όπου φαίνεται ότι ο Σύμβουλος Λαϊκής Επιμόρφωσης ασκεί και καθήκοντα Γραμματέα. Επίσης, το Συμβούλιο Λαϊκής Επιμόρφωσης απαρτίζονται τρία άτομα με αυξημένα τυπικά προσόντα:

<b>Πίνακας 2.13</b>			
<b>Προσόντα και αρμοδιότητες μελών Συμβουλίου Λαϊκής Επιμόρφωσης</b>			
<b>ΤΥΠΙΚΑ ΠΡΟΣΟΝΤΑ</b>	<b>ΗΜΕΡΟΜ. ΔΙΟΡΙΣΜΟΥ</b>	<b>ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑ</b>	
Πτυχιούχος ΑΒΣΠ (Τμήμα Οικονομικό)	1-6-1983	Θέματα Περιφερειακής Ανάπτυξης (Δημοτικές- Κοινοτικές Επιχειρ.) – Μέριμα ΚΛΕ Μήλου- Πάρου- Τήνου	
Πτυχιούχος Νομικής (Τμήμα Νομικό)	9-8-1985	Θέματα Περιφερειακής Ανάπτυξης (Τοπικές αναπτυξιακές πρωτοβουλίες κατά νησί)- Μέριμα ΚΛΕ Νάξου και Κέας	
Πτυχιούχος ΠΑΣΠΕ – Μεταπτυχιακό DEA Διεθνούς Δικαίου	9-8-1985	Γραμματέας ΝΕΛΕ- Μέριμα ΚΛΕ Άνδρου και Σαντορίνης	

Οι υπεύθυνοι των Κέντρων Λαϊκής Επιμόρφωσης είναι οι περισσότεροι, πέντε από τους οκτώ, απόφοιτοι Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, ένας απόφοιτος ΤΕΙ Ναυπηγών,

μία πτυχιούχος Νομικής και ένας ο οποίος είναι και μέλος του ΣΛΕ (πτυχιούχος ΑΒΣΠ).

<b>Πίνακας 2.14</b>		
<b>Τυπικά προσόντα υπευθύνων ΚΛΕ Νομού Κυκλάδων</b>		
<b>Τυπικά προσόντα</b>	<b>ΚΛΕ που είναι υπεύθυνος</b>	<b>Ημερομηνία διορισμού</b>
Απόφοιτος ΤΕΙ Ναυπηγών	Άνδρου	15/4/1986
Απόφοιτη Μέσης Τεχνικής Σχολής Εργοδηγών- Σχεδιαστών	Θήρας	1/1/1985
Απολυτήριο Λυκείου	Κέας	15/4/1986
Απολυτήριο Λυκείου	Μήλου	1/1/1986
Απολυτήριο Εξατάξιου Γυμνασίου	Νάξου	1/1/1984
Πτυχιούχος ΑΒΣΠ	Πάρου	
Συλλογικά ΣΛΕ	Σύρου	
Απολυτήριο Ιδιωτικού Γυμνασίου	Τήνου	1/1/1986
Πτυχιούχος Νομικής	Μυκόνου	1/1/1984

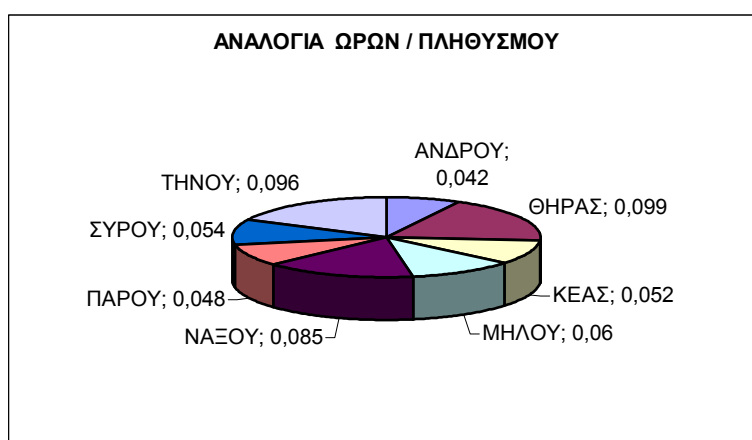
### **2.2.2. Αποκέντρωση δομών**

Τα πρώτα Κέντρα Επιμόρφωσης είχαν ιδρυθεί στις 15-10-1979 (Α.Π.170) και ήταν στην Άνδρο, στο Χαλκείο Νάξου (που αργότερα μετονομάστηκε σε Φιλοτίου Νάξου), στην Πάρο και στη Σύρο. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένα, ιδρύθηκαν επίσης Κέντρα Επιμόρφωσης σε: Τήνο, Χώρα Νάξου, Μήλο, Φηρά Θήρας, Μύκονο, Χώρα Αμοργού και Απολλωνία Σίφνου. Σε έγγραφο της ΝΕΛΕ στις 13/02/1985 (Α.Π.29) αναφέρονται και δραστηριότητες (τιμήματα μάθησης και μεμονωμένες εκδηλώσεις) και του ΚΛΕ Κέας. Αν συνυπολογίσουμε τη μικρή έκταση, αλλά και τον πληθυσμό των αυτών των νησιών, καθίσταται ακόμη περισσότερο εμφανής η επίτευξη του στόχου της αποκέντρωσης, στον οποίο αναφερθήκαμε και στην ενότητα 2.1.7.

Αργότερα, σε έγγραφο της ΝΕΛΕ (93/9-7-1987) έχουμε τον πλήρη κατάλογο των Κέντρων Λαϊκής Επιμόρφωσης του Νομού. Το Κέντρο Επιμόρφωσης Απολλωνίας Σίφνου απορροφήθηκε από το αντίστοιχο Κέντρο της Μήλου καθώς με τη δημιουργία των Επαρχείων η έδρα του Επαρχείου ήταν και έδρα του Κέντρου Επιμόρφωσης.



Πίνακας 2.15			
Κατάλογος ΚΛΕ του Νομού Κυκλάδων			
ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΚΛΕ	Σύνολο πληθυσμού (απογραφή 1981)	Σύνολο τμημάτων	Σύνολο ωρών
ΑΝΔΡΟΥ	9.020	10	381
ΘΗΡΑΣ	9.928	13	978
ΚΕΑΣ	3.154	4	164
ΜΗΛΟΥ	8.563	8	518
ΝΑΞΟΥ	16.347	13	1386
ΠΑΡΟΥ	8.516	6	407
ΣΥΡΟΥ	19.669	13	1071
ΤΗΝΟΥ	7.731	11	740
ΜΥΚΟΝΟΥ	5.530	-	-



Με βάση τα στοιχεία του 1987, αν παρατηρήσουμε την αναλογία ωρών/πληθυσμού βλέπουμε ότι η Σύρος με το μεγαλύτερο πληθυσμό δεν είναι τόσο ενεργοποιημένη όσο η Θήρα, η οποία παρουσιάζει τη μεγαλύτερη αναλογία ωρών τμημάτων μάθησης ανά κάτοικο. Η παρατήρηση αυτή ενισχύει τη λογική της αποκέντρωσης, διότι σε αντίθετη περίπτωση (αν δίδονταν τα τμήματα μάθησης κεντρικά) η Σύρος με το μεγαλύτερο πληθυσμό θα απορροφούσε την περισσότερη χρηματοδότηση για περισσότερα τμήματα. Η Νάξος με τη σειρά της, παρότι έχει

αρκετά λιγότερο πληθυσμό, πραγματοποίησε τμήματα μάθησης με περισσότερες ώρες. Συνυπολογίζοντας τα στοιχεία που προέκυψαν από την έρευνα του αρχείου της Σύρου, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η περίοδος μετά την αναδιοργάνωση της Λαϊκής Επιμόρφωσης, υπήρξε ιστορικά η περίοδος με τη μεγαλύτερη διασπορά δομών και δραστηριοτήτων επιμόρφωσης στο Νομό Κυκλάδων.

### **2.2.3. Οικονομική και διοικητική κατάσταση**

Με βάση τα τεκμήρια που αναλύθηκαν και τα στοιχεία των συνεντεύξεων, παρατηρούμε πως μετά το 1986 αναφέρονται προβλήματα διοικητικής, οργανωτικής και οικονομικής φύσεως στη ΝΕΛΕ Κυκλάδων. Στις αρχές του 1986 (176/12-3-1986) παρουσιάζονται κάποια οικονομικά προβλήματα λόγω περικοπών, που αντανακλώνται σε θέματα οργάνωσης. Γίνονται αυστηρότεροι όσον αφορά τη λειτουργία των τμημάτων:

- Τα τμήματα των ξένων γλωσσών εκτός των Αγγλικών καταργούνται. Τα τμήματα Αγγλικής γλώσσας που παραμένουν θα είναι αυστηρά για επαγγελματική χρήση και ορίζεται να τα παρακολουθούν άτομα ηλικίας άνω των 15 ετών. (σ' αυτό το θέμα της επιμόρφωσης ατόμων κάτω των 15 ετών θα επανέλθουμε αργότερα όταν εξετάσουμε τους επιμορφωνόμενους).
- Σε περίπτωση που σε ένα τμήμα εγγραφούν οκτώ μαθητές και στην πορεία των μαθημάτων απουσιάζουν συστηματικά περισσότεροι των δύο τριών μαθητών, το τμήμα παύει να λειτουργεί.
- Οι ώρες διδασκαλίας είναι δυνατόν να υπερβούν το προβλεπόμενο όριο των δεκαέξι ωρών μόνον κατά περίπτωση και κατόπιν συνεννοήσεως με τον Γραμματέα της ΝΕΛΕ.

Επίσης, στο πλαίσιο της πολιτικής περικοπών συνιστάται να γίνονται τηλεφωνικές συνδιαλέξεις μόνο για επικοινωνία με τη ΝΕΛΕ.

Στην κατάσταση των Σύμβουλων Λαϊκής Επιμόρφωσης και Υπεύθυνων Κέντρων Επιμόρφωσης του Νομού Κυκλάδων από το 1983 έως 1986 (31/27-02-1987) παρουσιάζεται η διάρθρωση της υπηρεσίας, όπου τη θέση του Γραμματέα κατέχει συμβασιούχος ιδιωτικού δικαίου καθώς επίσης ασκεί ο ίδιος και καθήκοντα

Γραμματείας. Επισημαίνεται στις παρατηρήσεις του σχετικού πίνακα ότι είναι δυνατή με απόφαση Νομάρχη (απόσπαση) η κάλυψη των θέσεων της Γραμματείας. Το Συμβούλιο ΛΕ του Νομού καλύπτουν τρεις συμβασιούχοι αν και προβλέπεται το Συμβούλιο να είναι πενταμελές. Για το ΚΛΕ Σύρου προβλέπεται μία οργανική θέση Υπευθύνου η οποία έμεινε κενή μετά την αποχώρηση της Υπεύθυνης την 31-01-1987. Για την παραπάνω θέση δεν προβλέπεται κάλυψή της μέχρι 30-06-1987 κατόπιν σχετικού TELEX της Γενικής Γραμματείας Λ.Ε.

Το Υπουργείο Πολιτισμού προγραμματίζει συνάντηση όλων των Νομαρχών της χώρας με τον Υφυπουργό Πολιτισμού και τις Γενικές Γραμματείες Λαϊκής Επιμόρφωσης, Νέας Γενιάς και Απόδημου Ελληνισμού με τη συνεργασία του Υπ. Εσωτερικών. Με έγγραφό του (761/6-10-1986) ζητά τις απόψεις και της ΝΕΛΕ για τη διαμόρφωση του θεματολογίου.

Η απάντηση της ΝΕΛΕ Κυκλάδων (262/19-11-1986) αφορά σε θέματα δομής και οργάνωσης και προτείνει:

- Τη σύσταση Νομαρχιακού Τμήματος ΛΕ κατά Νομό με Υπηρεσιακά Στελέχη τα μέλη του ΣΛΕ και με Γραμματεία και Προσωπικό υλοποίησης των αποφάσεων σε τοπικό επίπεδο τους Υπεύθυνους Κέντρων ΛΕ του Νομού.
- Τη συνεργασία του Τμήματος αυτού με τους συναφείς κρατικούς και μαζικούς φορείς του Νομού.
- Τη συμμετοχή στα Επαρχιακά Συμβούλια των Επαρχείων εκπροσώπων της Λ.Ε. με δικαίωμα λόγου.
- Την εμμονή στην εφαρμογή του αρ.13 του Κανονισμού<sup>5</sup>. Να αναλάβει το ΣΛΕ τη γενικότερη ευθύνη της πολιτιστικής δραστηριότητας της Νομαρχίας.
- Την εμμονή στην πιστή εφαρμογή του αρ.16 του Κανονισμού, που αφορά τους Υπεύθυνους Κέντρων ΛΕ.

Στη συνέχεια του ίδιου εγγράφου και επειδή «η ΛΕ κινδυνεύει να χάσει τη φερεγγυότητά της τόσο προς τους υπαλλήλους της όσο και προς τους επιμορφωτές

---

<sup>5</sup> Το άρθρο 13 του Κανονισμού καθορίζει τις αρμοδιότητες του Συμβουλίου Λαϊκής Επιμόρφωσης.

και επιμορφωνόμενους, λόγω μη έγκαιρης και τακτικής χρηματοδότησης» προτείνονται:

- Η έγκαιρη καταβολή της ετήσιας χρηματοδότησης σε τέσσερις ισόποσες δόσεις ή με όποιον άλλο τρόπο κριθεί αποτελεσματικότερος.
- Η πιστή τήρηση του αρ.17 του Κανονισμού<sup>6</sup>.

Επίσης, προτείνεται η ενεργός συμμετοχή της ΛΕ κατά περιοχή στα στάδια επεξεργασίας και εφαρμογής των προτάσεων ανάπτυξης.

Σύμφωνα με την Έκθεση Δραστηριότητας κέντρου Λαϊκής επιμόρφωσης Σύρου 1987 – 1988 – 1989 (143/16-10-1989), παραιτήθηκε στο τέλος Ιανουαρίου 1987 ο Υπεύθυνος Κέντρου και δεν ακολούθησε μέχρι και την επόμενη τριετία προσπάθεια κάλυψης αυτής της θέσης. Η εποπτεία του έργου ανατέθηκε στο διμελές ΣΛΕ το οποίο όμως δεν μπορούσε να ανταποκριθεί ουσιαστικά στις ανάγκες του Νομού, συνυπολογίζοντας ότι οι Κυκλάδες αποτελούν ένα Νομό με ιδιαίτερες δυσκολίες και σε άλλους Νομούς μπορούν να συσταθούν και ΣΛΕ μέχρι επτά θέσεις. Η κατάσταση επιδεινώθηκε από 14-4-1987 καθώς «χήρευε» και δεύτερη θέση Υπεύθυνου Κέντρου στο Νομό. Από τη πλευρά των υπευθύνων των Κέντρων Επιμόρφωσης του Νομού αναφέρονται ως προβλήματα: οι διαθέσιμοι χώροι, οι μετακινήσεις, η γενική επίβλεψη και τέλος, αλλά όχι λιγότερο σημαντικό, το οικονομικό πρόβλημα.

Όσον αφορά τις μετακινήσεις, αυτές έχουν να κάνουν με το διάσπαρτο των νησιών και την επακόλουθα δύσκολη επικοινωνία μεταξύ τους. Το ΚΛΕ της Νάξου το οποίο συμπεριλάμβανε και νησιά της άγονης γραμμής (Δονούσα, Σχοινούσα, Αμοργό, Ηρακλεία, Κουφονήσι) είναι μία χαρακτηριστικά δύσκολη περίπτωση για τις μετακινήσεις των επιμορφωτών. Ο υπεύθυνος ΚΛΕ Νάξου (Υ4) αναφέρει: «Αν πήγαινε ένας επιμορφωτής σε ένα από αυτά τα νησιά έχοντας έγκριση για δύο ημέρες και αποκλειόταν λόγω κακοκαιρίας αναγκαζόταν να μείνει στο νησί περισσότερο καιρό: συνεπακόλουθα, ξόδευε χρήματα τα οποία δεν εισέπραττε. Ιδιαίτερα στο Κουφονήσι τότε δεν υπήρχε και ρεύμα κι αν αποκλειόντουσαν εκεί δεν είχαν να φάνε παρά ξηρά τροφή».

Η υπεύθυνη ΚΛΕ Τήνου (Υ3) ήθελε να προλαβαίνει προβλήματα και ιδιαίτερα, αν κάποιος επιμορφωτής έλειπε φρόντιζε αμέσως να αντικατασταθεί από κάποιον άλλο,

---

<sup>6</sup> Το άρθρο 17 του Κανονισμού αναφέρεται στη λειτουργία των Κέντρων Επιμόρφωσης και τις προδιαγραφές οργάνωσης προγραμμάτων.

όσο το δυνατόν ειδικότητας σχετικής με τον απόντα ώστε να μην δημιουργηθεί κενό και δυσανασχετήσουν οι επιμορφωζόμενοι.

Οι υπεύθυνοι που έδρασαν και την περίοδο που άρχισαν οι περικοπές, αναφέρονται στο οικονομικό πρόβλημα, δηλαδή στις μειωμένες πιστώσεις τη στιγμή μάλιστα που οι κάτοικοι των νησιών συνέχισαν να ενδιαφέρονται και ήταν πλέον δύσκολο «να λειτουργήσουν με αξιοπρέπεια» (Υ1).

#### **2.2.4. Ανίχνευση επιμορφωζικών αναγκών**

Όπως έχει αναφερθεί ο Νομός Κυκλάδων, ιδιαίτερα κατά την περίοδο που αφορά η εργασία, διακρίνεται από ορισμένα ειδικά χαρακτηριστικά, όπως η γεωγραφική διασπορά, το χαμηλό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης και η σταδιακή απαξίωση και εγκατάλειψη παραδοσιακών οικονομικών δραστηριοτήτων. Σύμφωνα με τον Κανονισμό της Λαϊκής Επιμόρφωσης (κυρίως: άρθρα 2 και 3) οι δραστηριότητες της Λαϊκής Επιμόρφωσης θα πρέπει να συνδέονται με τις τοπικές ανάγκες. Στη συνέχεια παρουσιάζονται στοιχεία που αναδείχθηκαν από την έρευνα και που σχετίζονται με την ανίχνευση των επιμορφωζικών αναγκών και τη σύνδεση του περιεχομένου των προγραμμάτων με τις ιδιαίτερες τοπικές ανάγκες των περιοχών στις οποίες οργανώνονταν τμήματα μάθησης και μεμονωμένες εκδηλώσεις.

Η ΝΕΛΕ Κυκλάδων αποστέλλει προς την κεντρική υπηρεσία (33/01-03-1985) έγγραφο με θέμα «Προτάσεις για τις δραστηριότητες της Λαϊκής Επιμόρφωσης στο Νομό Κυκλάδων για την επόμενη πενταετία (συνοδευτικά μέτρα των ΜΟΠ)». Οι προτάσεις που υπογράφονται από το ΣΛΕ αφορούν αναλυτικά τον πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή τομέα:

- Πρωτογενής τομέας: ενημέρωση σε θέματα κτηνοτροφίας, καλλιέργειας αμπελιών και οπωροκηπευτικών, οινοποιείας, αλιείας, μελισσοκομείας.
- Δευτερογενής τομέας: προώθηση παραδοσιακών επαγγελμάτων (κεραμική, υφαντουργία, καλαθοπλεκτική, κέντημα, ξυλογλυπτική, κατασκευή καϊκιών, βαρκών). Ενημέρωση για δημιουργία κοινοπραξιών για παραγωγή, μεταφορά και εμπορία προϊόντων. Ενημέρωση σε θέματα ενέργειας (θερμική, ηλιακή, αιολική).

- Τριτογενής τομέας: τουρισμός, ξένες γλώσσες (με επαγγελματική ορολογία), θέματα υγείας, προστασία του περιβάλλοντος, παραδοσιακά υλικά και διατηρητέα κτίρια, ενημέρωση σε θέματα καταναλωτή.

Σε ανάλογο πλαίσιο κινείται και η πρόσκληση σε συνεδρίαση των μελών της ΝΕΛΕ (129/29-08-1985) όπου ανάμεσα στα άλλα θέματα πρόκειται να συζητηθεί και ο Προγραμματισμός του Β' εξαμήνου 1985. Το ΣΛΕ προτείνει τη μείωση των τμημάτων κοπτικής, ραπτικής και ξένων γλωσσών. Όπως και στο έγγραφο της 01-03-1985 (Α.Π.33) προτείνονται τμήματα παραδοσιακών κυκλαδίτικων επαγγελμάτων (υφαντουργία, παραδοσιακό κέντημα, κεραμική, ξυλογλυπτική), αγροτοκτηνοτροφικών επαγγελμάτων (βελτίωση καλλιεργειών, οινοποιεία, κτηνιατρική, μελισσοκομία), κοινωνικού περιεχομένου (προληπτική ιατρική, σχέσεις γονιών- παιδιών, υγιεινή διατροφή, οικογενειακό δίκαιο, υγιεινή των δοντιών). Με δεδομένο την έλλειψη επιμορφωτών σε πολλά νησιά (κι εδώ υπεισέρχεται η ιδιομορφία του Νομού, η οποία δυσχεραίνει τις μετακινήσεις και επιμορφωτών και επιμορφωνόμενων) συνιστώνται τα σεμινάρια. Ειδικότερα προτείνονται:

- Άνδρος: θερμοκήπια
- Θήρα: αμπέλια – οινοποιεία
- Κέα: συνεταιριστικά θέματα, υγιεινή και διατροφή ζώων
- Πάρος: αμπέλια – οινοποιεία, αλιευτικός σταθμός στην Αντίπαρο
- Κύθνος: συνεταιριστική υφαντουργία
- Σύρος: συμβουλευτική γονέων

Σε συνέχεια της παραπάνω λογικής το ΣΛΕ με έγγραφό του προς την κεντρική υπηρεσία (146/18-10-1985) έρχεται πιο εξειδικευμένα πλέον στο θέμα του θερμοκηπίου της Άνδρου: «Μέσα στα πλαίσια του θεσμού της ΛΕ επιδιώκεται μεταξύ των άλλων- και στο βαθμό που δεν υπάρχει αλληλοεπικάλυψη με άλλους φορείς- η επαγγελματική κατάρτιση και ο προσανατολισμός των κατοίκων της κάθε περιοχής σύμφωνα με τις ανάγκες των κατοίκων της κάθε περιοχής σύμφωνα με τις ανάγκες και τις προτεραιότητες που προκύπτουν από την ανίχνευσή των». Με βάση τα παραπάνω η ΝΕΛΕ Κυκλάδων και μετά από την καταγραφή αιτήματος πολλών κατοίκων της Άνδρου προτείνει την κατασκευή θερμοκηπίων για την καλλιέργεια οπωροκηπευτικών, με επιπλέον επιχείρημα την ανάπτυξη στον πρωτογενή τομέα από

τη στιγμή που στο συγκεκριμένο νησί επικρατούν άσχημες εδαφοκλιματολογικές συνθήκες. Οι κάτοικοι προθυμοποιούνται να παρέχουν όλες τις απαραίτητες προϋποθέσεις (χώρο, νερό, φως κ.λ.π.) και ζητείται από τη ΓΓΛΕ η χρηματοδότηση για την κατασκευή θερμοκηπίου και η εξεύρεση κατάλληλων ειδικών επιμορφωτών.

Η ανίχνευση των αναγκών που διαφάνηκε στην περίπτωση του θερμοκηπίου της Άνδρου, εντοπίζεται και σε μία άλλη περίπτωση (151/07-11-1985): «Το Συμβούλιο Λαϊκής Επιμόρφωσης Κυκλάδων παίρνοντας υπ όψη την εκφρασμένη ανάγκη για ενημέρωση των μαθητών σε θέματα Προληπτικής Ιατρικής, οργανώνει εκδηλώσεις στα σχολεία του Νομού, σε συνεργασία με το Τμήμα Υγιεινής». Τα μαθήματα-εκδηλώσεις πραγματοποιούνται στη συνέχεια με τη συνεργασία των ιατρών και της εκπαιδευτικής κοινότητας.

Στις 26/11/1986 (Α.Π.266) το ΣΛΕ επανέρχεται στο θέμα των χαρακτηριστικών του Νομού απαντώντας σε ερωτηματολόγιο της ΓΓΛΕ και για να ενισχύσει την ανάγκη ύπαρξης και λειτουργίας συνεταιριστικών μονάδων και επομένως και στην ανάγκη πραγματοποίησης των αντίστοιχων σεμιναρίων. Όσον αφορά τα βασικά χαρακτηριστικά της κοινωνικής και οικονομικής ζωής των Κυκλάδων αναφέρονται τα ακόλουθα: κατακερματισμός του γεωργικού κλήρου, πολυδιάσπαση των γεωργικών καλλιεργειών, κτηνοτροφική παραγωγή προσανατολισμένη στην κάλυψη τοπικών αναγκών, μικρές πληθυσμιακές ενότητες, μη επαρκής σύνδεση των νησιών μεταξύ τους, έλλειψη καταναλωτικών αγορών οικονομίας μεγέθους (πλην Ερμούπολης), προσανατολισμός του πληθυσμού στα τουριστικά επαγγέλματα κατά τους θερινούς μήνες και στη γεωργοκτηνοτροφία κατά τους χειμερινούς μήνες, έλλειψη ουσιαστικά άνεργου παραγωγικού δυναμικού, η μέχρι τώρα μη ενθαρρυντική εικόνα της λειτουργίας και απόδοσης των συνεταιριστικών μονάδων και Ενώσεων αυτών εξαιτίας της ανεπάρκειας οργάνωσης και διαχείρισής τους και από την εγγενή αδυναμία αξιοποίησης των στελεχών σε νέους ρυθμούς παραγωγής, τυποποίησης και διάθεσης των προϊόντων. Με βάση τα παραπάνω, κρίνεται απαραίτητο να προωθηθεί η δημιουργία και λειτουργία συνεταιρισμών και προτείνεται η επιμόρφωση σχετικά με το αντικείμενο (σε συνεργασία με άλλους φορείς ώστε να αποφευχθούν τυχόν αλληλοεπικαλύψεις).

Αναγνωρίζοντας τις τοπικές ανάγκες και ιδιαίτερα την ανάγκη ενημέρωσης των νέων ατόμων για τα ναρκωτικά, το ΣΛΕ, στο έγγραφό του (79/22-06-1987) όπου προτείνει σειρά διαλέξεων- συζητήσεων για παιδαγωγικά θέματα για τη Νάξο,

εντάσσει και το θέμα «Ναρκωτικά και Νέοι», «που μπορεί να αναπτυχθεί στους οικισμούς με ιδιαίτερο το πρόβλημα των ναρκωτικών (τουριστικές περιοχές)...».

Ανάμεσα στα άλλα τμήματα μάθησης που πραγματοποιούνται για το 1987 και καταδεικνύουν τις τοπικές ανάγκες των κατοίκων ενός νησιού αξίζει να αναφερθούμε σε εκείνο των ξεναγών στη Σύρο (92/09-07-1987) που συμπίπτει με τις πρώτες προσπάθειες των κατοίκων του νησιού να στραφούν στον τουρισμό, καθώς μέχρι τα προηγούμενα χρόνια ήταν το μόνο νησί που στηριζόταν αρκετά στις δραστηριότητες του ναυπηγείου «Νεώριον Σύρου» (το οποίο όμως από ένα σημείο και μετά υπολειτουργούσε με αποτέλεσμα αρκετοί κάτοικοι να στραφούν σε οικονομικές δραστηριότητες που σχετίζονται με τον τουρισμό). Το τμήμα ξεναγών, το οποίο αφορά ιδιαίτερα τη Σύρο, η οποία αρχίζει να αναπτύσσεται τουριστικά με έντονους ρυθμούς, επανεμφανίζεται συστηματικά πλέον και με αρκετές διαθέσιμες ώρες διδασκαλίας.

Τα προγράμματα επομένως προγραμματίζονταν μέσα από ανίχνευση των αναγκών, η οποία ήταν αρμοδιότητα και ευθύνη του υπεύθυνου Κέντρου. Όπως συγκεκριμένα περιγράφει ο σύμβουλος ΛΕ (Σ1): «η πρώτη δουλειά του υπεύθυνου Κέντρου ήταν να ανιχνεύει στο χώρο τις ανάγκες τις οποίες είχε από πλευράς επιμορφωτικής η τοπική κοινωνία, οπότε όταν... όσο έβλεπε κανείς κάποιες ιδιαιτερότητες και κάποιες κοινωνικές ομάδες οι οποίες ενδιαφέρονταν για συγκεκριμένα πράγματα, προσανατολιζόταν στη δημιουργία τμήματος...». Η ΝΕΛΕ διέθετε ένα ευρύ θεματολόγιο και ο υπεύθυνος του Κέντρου καθόριζε τις δραστηριότητες με βάση το θεματολόγιο, τις τοπικές ανάγκες και σε συνεργασία με τους συμβούλους ΛΕ. Οι σύμβουλοι ΛΕ «τότε είχαν έναν επιτελικό χαρακτήρα σε σχέση με τους υπεύθυνους, δηλαδή ένας σύμβουλος Λαϊκής Επιμόρφωσης είχε έδρα τη Σύρο αλλά είχε στην ευθύνη του μια σειρά νησιών. Αυτός συνεργαζόταν με τους υπευθύνους εκείνων των νησιών, κάνανε από κοινού μία ανίχνευση αναγκών ή γινόταν μόνο από τον υπεύθυνο η ανίχνευση και επιβεβαιωνόταν από το σύμβουλο. Κι έτσι προχωρούσε το στήσιμο του προγράμματος» (Σ1).

Αναφερόμενοι στις ανάγκες των επιμορφωνόμενων, εννοούμε τις συνειδητές και ρητές ανάγκες (Βεργίδης, 1999: 29), οι οποίες ανιχνεύονται αξιοποιώντας το διαθέσιμο δείγμα, δηλαδή τα άτομα που δέχονται να συμμετάσχουν στην έρευνα. Οι περισσότεροι υπεύθυνοι Κέντρων Επιμόρφωσης επιλέγουν τις προσωπικές επαφές με τους κατοίκους σε διάφορους χώρους. Πιο συγκεκριμένα η ανίχνευση αναγκών



γινόταν όπως περιγράφουν οι υπεύθυνοι των Κέντρων. Η υπεύθυνη του ΚΛΕ Τήνου (Υ3) έκανε «εξουχιστική ανίχνευση του κόσμου, όλου του λαού, ανεξάρτητα από την κοινωνική κατάσταση και ηλικία». Διενεργούσε ανίχνευση της εντοπιότητας και κατανομής των επαγγελματιών καθώς και του μορφωτικού επιπέδου και ιδιαίτερα των αναλφάβητων ή ημιαλφάβητων- όπου βρίσκονταν κάποια άτομα κυρίως μεγάλης ηλικίας. Η συλλογή στοιχείων γινόταν από τα σχολεία και τους ΟΤΑ και με μοίρασμα φυλλαδίων με ερωτηματολόγια σε ΟΤΑ, καφενεία, εκκλησίες, σχολεία κι όπως παραστατικά λέει: «Χρειάζεται να αγγίξεις το ταμπεραμέντο, τις ανάγκες, τις εμπειρίες των ατόμων». Η υπεύθυνη ΚΛΕ Μήλου (Υ1) πήγαινε στα χωριά, στους πολιτιστικούς συλλόγους και έστελναν φυλλάδια στην εκκλησία για ενημέρωση, στο ραδιοφωνικό σταθμό, στο φαρμακείο, στο supermarket. Επιπλέον, «έπαιρνε τηλέφωνο κι ο ίδιος ο κόσμος». Ο υπεύθυνος του ΚΛΕ Πάρου (Υ2) συμπληρώνει ότι συζητούσε αρκετά με τον κόσμο και απευθυνόταν και σε επαγγελματίες που γνώριζαν το αντικείμενό τους, για να δουλέψουν ως επιμορφωτές. «Για παράδειγμα, βρέθηκε ο καλύτερος χρυσοχόος για να κάνει μαθήματα αργυροχοΐας και δέχθηκε παρ' ότι διατηρούσε δύο πολύ καλά μαγαζιά». Αυτό το τελευταίο δηλώνει και το γεγονός ότι επίσης η διαθεσιμότητα του επιμορφωτή καθόριζε εν μέρει και τη δημιουργία τμήματος. Ο υπεύθυνος ΚΛΕ Νάξου (Υ4), εκτός των άλλων που ανέφεραν και οι άλλοι υπεύθυνοι, ερχόταν σε επαφή και με τους διευθυντές των σχολείων και ακόμη και με τους μαθητές των Λυκείων, όταν σκέπτονταν τα θέματα των ξένων γλωσσών.

Από τους ερωτώμενους επιμορφωνόμενους, μαθαίνουμε ότι κανείς δεν ερωτήθηκε ιδιαίτερα για το ποιο αντικείμενο θα ήθελε να ακολουθήσει, αλλά ήξεραν για την ύπαρξη των προγραμμάτων και διάλεγαν από αυτά ή δήλωναν το πρόγραμμα που ήθελαν μέσα από ερωτηματολόγιο με συγκεκριμένα προγράμματα (Π5, Π10).

Το θέμα της κάλυψης των τοπικών αναγκών διαφαίνεται αναλυτικά όταν εξετάζουμε το Εκπαιδευτικό Περιεχόμενο με τα τμήματα μάθησης, τις μεμονωμένες εκδηλώσεις και την επαγγελματική κατάρτιση (πρβλ. και στοιχεία ενοτήτων 2.1.1 και 2.1.2) Μέσα από τα προγράμματα γίνεται σαφές ότι δεν υπαγορεύονται από μία κεντρική διοίκηση, μακράν των Κυκλάδων, αλλά από τις ίδιες τις Κυκλάδες και πολλές φορές από τις ανάγκες κάθε νησιού ξεχωριστά.

**2.3.1. Η συνεργασία ως στοιχείο της πολιτικής της Λαϊκής Επιμόρφωσης**

Η συνεργασία της Λαϊκής Επιμόρφωσης με άλλους φορείς, υπήρξε πάγιο στοιχείο πολιτικής της (πρβλ. και άρθρα 2 και 3 του Κανονισμού Λαϊκής Επιμόρφωσης). Στον Κανονισμό της Λαϊκής Επιμόρφωσης ρυθμίζονται και τα θέματα συνεργασίας της κεντρικής υπηρεσίας με τις ΝΕΛΕ. Όπως αναφέρεται στο άρθρο 8 του Κανονισμού «Η ΝΕΛΕ έχει την ευθύνη για την πραγματοποίηση των στόχων της Λαϊκής Επιμόρφωσης στην περιοχή του νομού παίρνοντας υπόψη την εισήγηση του Συμβουλίου Λαϊκής Επιμόρφωσης και σύμφωνα με τις κατευθύνσεις που δίνονται από τη Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης». Σύμφωνα με το Σύμβουλο ΛΕ της ΝΕΛΕ Κυκλάδων πράγματι η Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης έδινε τις γενικές κατευθύνσεις, τις οποίες ήταν υποχρεωμένη η ΝΕΛΕ να ακολουθεί, όμως με μεγάλη δυνατότητα αυτενέργειας (Σ1). Επιπλέον, η ΓΓΛΕ διέθετε μια σειρά από δραστηριότητες, όπως σεμινάρια θεάτρου, ραδιοφωνίας και οπτικοακουστικών μέσων οι οποίες υλοποιούνταν σε συνεργασία με τη ΝΕΛΕ με ειδικούς όρους εφαρμογής. Ένας βασικός τομέας συνεργασίας της ΓΓΛΕ με τη ΝΕΛΕ ήταν ο χρηματοδοτικός, «το οποίο είναι πολύ σημαντικό διότι ο προϋπολογισμός ήταν πάντα ανεξάρτητος από το Νομαρχιακό προϋπολογισμό και υπήρχε ειδικός λογαριασμός στην Τράπεζα της Ελλάδος και με βάση αυτόν τον προϋπολογισμό υλοποιούσαμε τα προγράμματα και υλοποιούμε τα προγράμματα...» (Σ1).

Από τη μεριά των υπευθύνων ΚΛΕ μαθαίνουμε ότι συνεργάζονταν αρμονικά με τη ΝΕΛΕ, είχαν την οικονομική υποστήριξή της, έδινε τη σύμφωνη γνώμη της στα προγράμματα, έστελνε ομιλητές, οργανώνονταν κοινές συνεδριάσεις. Το Κέντρο Επιμόρφωσης Μήλου στο έγγραφό του προς τη ΝΕΛΕ Κυκλάδων (68/30-06-1984) σημειώνει ότι «η ενημέρωση και η παροχή συμβουλών από τον Γραμματέα της ΝΕΛΕ και το ΣΛΕ υπήρξε συνεχής».

Η ΝΕΛΕ συνεργαζόταν συχνά με ένα ευρύ φάσμα φορέων, οι οποίοι εμπλέκονταν με ποικίλους τρόπους: είτε διέθεταν τα στελέχη τους, είτε τους χώρους τους είτε συνεισέφεραν σε οργανωτικό επίπεδο στις ενέργειες της ΝΕΛΕ. Ενδεικτικά:

- Στα Φηρά της Σαντορίνης διοργανώθηκε από τη ΝΕΛΕ (ΔΥ/06-09-1984) σεμινάριο από 7 έως και 8 Μαΐου 1984 με θέμα «Τουρισμός- τουριστική

πολιτική και περιβάλλον». Γι' αυτό το σεμινάριο υπήρξε συνεργασία με τον ΕΟΤ και το παρακολούθησαν 31 άτομα για τα οποία αξίζει να αναφέρουμε εδώ την ειδικότητά τους: στελέχη της Διεύθυνσης Προγραμματισμού και Ανάπτυξης του ΕΟΤ, ειδικός σύμβουλος του Γ.Γ. ΕΟΤ, αρχιτέκτονες, μηχανικοί, ειδικοί σύμβουλοι παραδοσιακών οικισμών του ΕΟΤ και επαγγελματίες με απασχόληση στα τουριστικά επαγγέλματα. Θα αναφερθούμε παρακάτω ιδιαίτερα για το προφίλ των επιμορφωμένων στα σεμινάρια και στα τμήματα μάθησης, αλλά σ' αυτό το σημείο το προφίλ τους τονίζει την μεγάλη εμπλοκή και συνεργασία της ΝΕΛΕ με τον ΕΟΤ για το συγκεκριμένο σεμινάριο.

- Σε έγγραφό της η ΝΕΛΕ προς το ΥΠΕΠΘ (29/13-02-1985) ενημερώνει ότι πραγματοποιήθηκαν σεμινάρια κοινωνικού περιεχομένου στη Σύρο και συνεργάστηκε με την Δ/ση Πρόνοιας και με το ΠΙΚΠΑ. Το έντυπο υλικό το προμηθεύτηκε από το Υπουργείο Υγείας, από το ΠΙΚΠΑ και από το ειδικό σχολείο για καθυστερημένα παιδιά που λειτουργεί στη Σύρο.
- Με έγγραφό της (129/29-08-1985) η ΝΕΛΕ προσκαλεί σε συνεδρίαση όλα τα μέλη της και αναφερόμενη στα θέματα που θα συζητηθούν αναφέρει τον προγραμματισμό για το Β' εξάμηνο του 1985. Ιδιαίτερα για την Κέα, προτείνει ως ένα θέμα επιμόρφωσης τη διατροφή ζώων, την υγιεινή τους και την υγιεινή των προϊόντων γάλακτος. Για να ενισχύσει την πρόταση αναφέρει ότι ήδη είχε γίνει ένα σεμινάριο με σχετικό θέμα και υπήρξε συνεργασία με το Υπουργείο Γεωργίας, αλλά υπάρχει ανάγκη για περισσότερη ενημέρωση.

Ιδιαίτερα σημαντική από την άποψη του όγκου των δραστηριοτήτων και του βαθμού εμπλοκής, ήταν η συνεργασία της ΝΕΛΕ Κυκλάδων με την ιατρική κοινότητα, με την εκπαιδευτική κοινότητα και με την τοπική αυτοδιοίκηση, σύμφωνα με τα στοιχεία που παραθέτουμε στις επόμενες ενότητες.

### **2.3.2. Συνεργασία με την Ιατρική κοινότητα**

Ιδιαίτερη συνεργασία είχε η ΝΕΛΕ κατά καιρούς με τους ιατρούς των Κυκλάδων, είτε του Νοσοκομείου Σύρου είτε τους αγροτικούς ιατρούς των μικρότερων νησιών.

Από τα στοιχεία για τα τμήματα μάθησης και τις μεμονωμένες εκδηλώσεις διαπιστώσαμε ότι πολύ συχνά οι ιατροί συνέβαλαν σ' αυτήν την προσπάθεια ως εισηγητές σε θέματα ιατρικής. Η ΝΕΛΕ συνεργαζόταν με τη Διεύθυνση Υγιεινής του Νομού και τις κατά τόπους Επιτροπές Υγείας του Νομού. Από τη συνεργασία αυτή προέκυπτε ένα μεγάλο θεματολόγιο που αφορούσε ζητήματα υγείας, από την ατομική καθαριότητα και τη γρίπη έως τα κακοήθη νεοπλάσματα και τη μεσογειακή αναιμία ή τον οικογενειακό προγραμματισμό, τα οποία καλούνταν οι ιατροί να αναπτύξουν (151 και 152/07-11-1985).

Η ΝΕΛΕ συνεργάζεται με τους οδοντίατρους των Κέντρων Υγείας του Νομού και του Νοσοκομείου Σύρου (82/26-04-1989). Στα πλαίσια της προληπτικής Κοινωνικής Οδοντιατρικής προγραμματίζονται επισκέψεις στα σχολεία της Νάξου και της Θήρας.

Η υπόθεση του AIDS κινητοποιεί τη ΝΕΛΕ η οποία συνεργάζεται με τους ΟΤΑ, την εκπαιδευτική κοινότητα και κυρίως την ιατρική κοινότητα για να φέρει θετικά αποτελέσματα η ενημέρωση στο ζήτημα αυτό: με έγγραφό της (64/30-03-1989) γνωστοποιεί τη ΓΓΛΕ ότι στις 8-4-1989 πραγματοποιείται στην Ερμούπολη της Σύρου συναυλία στα πλαίσια της καμπάνιας για το AIDS, με πρωτοβουλία της ΝΕΛΕ, της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς και των Δήμων του νησιού. Τη συναυλία προλογίζει εκπρόσωπος του ιατρικού προσωπικού του Νοσοκομείου Σύρου με το σχετικό θέμα, ο οποίος είχε πάρει μέρος σε σεμινάριο του Νοεμβρίου 1988. Επίσης, πραγματοποιούνται διαλέξεις- συζητήσεις

- Στη Σύρο: σε δύο χωριά, στα δύο Λύκεια και στον τοπικό ραδιοφωνικό σταθμό.
- Στην Τήνο: σε οκτώ χωριά και δύο φορές στη Χώρα.
- Στη Μύκονο: στη Χώρα και στο Λύκειο.
- Στην Άνδρο: στη Χώρα, σε τρία χωριά και στα δύο Λύκεια.
- Στη Νάξο: Στη Χώρα, σε τρία χωριά, σε τέσσερα Λύκεια και σε δύο Γυμνάσια.
- Στη Σαντορίνη: Στα Φηρά, σε τέσσερα χωριά, στο Λύκειο Θήρας καθώς και στη Χώρα Φολεγάνδρου (δύο φορές) και στην αεροπορική μονάδα της Σαντορίνης.
- Στη Μήλο: Στην Πλάκα της Μήλου, σε τέσσερα χωριά και στο Λύκειο.

- Στην Αμοργό: Στη Χώρα, σε ένα χωριό και στο Λύκειο (δύο φορές).
- Στην Κέα: Στη Χώρα, σε ένα χωριό και στο Λύκειο (δύο φορές).

Παράλληλα, φαίνεται ότι οι ιατροί που πραγματοποιούσαν τις διαλέξεις δεν είχαν επιμορφωθεί, καθώς (146/18-10-1989) «Στην πραγματοποίηση του επιμορφωτικού προγράμματος για το AIDS στο Νομό μας, δεν συμμετείχε κανείς γιατρός ως επιμορφωτής από εκείνους που παρακολούθησαν το Πανελλήνιο σεμινάριο με το ίδιο θέμα που έγινε το Δεκέμβριο του 1989». Συνεργάστηκε όμως η ΝΕΛΕ με ιατρούς που εργάζονταν στο Γενικό Νοσοκομείο Σύρου, στα Κέντρα Υγείας του Νομού, στα Αγροτικά Ιατρεία του Νομού και στην Πολεμική Αεροπορία της Σαντορίνης (συνολικά: εννέα άτομα).

### **2.3.3. Συνεργασία με την Εκπαιδευτική κοινότητα**

Πολλές φορές η ΝΕΛΕ συνεργαζόταν ταυτόχρονα και με τις Διευθύνσεις Δημοτικής και Μέσης Εκπαίδευσης, ώστε τα θέματα προληπτικής ιατρικής να οργανωθούν σε σχολεία και να ενημερωθούν και οι ίδιοι οι μαθητές άμεσα.

Η συνεργασία της ΝΕΛΕ με την Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση δεν σταματούσε σε θέματα προληπτικής ιατρικής, αλλά επεκτεινόταν και σε άλλα πιο εξειδικευμένα ζητήματα: στις 16-03-1987 (Α.Π.40) ζητείται από το Διευθυντή του Α' Λυκείου Σύρου να διαθέσει στη ΝΕΛΕ τους χάρτες ιστορικού περιεχομένου που αναφέρονται στη Σύρο. Οι χάρτες αυτοί θα χρησιμοποιηθούν στα πλαίσια της λειτουργίας του τμήματος ξεναγών στη Σύρο, «γεγονός που θα συμβάλλει στην τουριστική αξιοποίηση και ανάπτυξη του νησιού». Η χρήση του παραπάνω υλικού κρίνεται αναγκαία και επισημαίνεται ότι αυτό θα επιστραφεί στο τέλος Μαΐου μετά το τέλος της λειτουργίας του τμήματος.

Επίσης, στο ίδιο πλαίσιο συνεργασίας με πρωτοβουλία της ΝΕΛΕ Κυκλάδων και του ΚΛΕ Νάξου, διοργανώνεται σειρά διαλέξεων- συζητήσεων με παιδαγωγικά θέματα. Η πρωτοβουλία αυτή έτυχε της πλήρους αποδοχής από την Επαρχιακή Επιτροπή Παιδείας Νάξου. Η ΝΕΛΕ Κυκλάδων με έγγραφό της (79/22-06-1987) καλεί τους εκπαιδευτικούς (καθηγητές, δασκάλους και νηπιαγωγούς) να επεξεργαστούν και να παρουσιάσουν σχετικά θέματα χρησιμοποιώντας τη

βιβλιογραφία τους αλλά και όποιο παιδαγωγικό υλικό θα παρασχεθεί από τη Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης.

Η στενή συνεργασία της ΝΕΛΕ με την Εκπαιδευτική κοινότητα φαίνεται και από το γεγονός ότι συχνά χρησιμοποιούνται αίθουσες των σχολείων, εφ' όσον δεν έχουν τα Κέντρα Επιμόρφωσης δικές τους αίθουσες

«Σε όσες εκδηλώσεις πραγματοποιήθηκαν με πρωτοβουλία της Λ.Ε. κατά το 1987 για θέματα Παιδαγωγικής, δεν υπήρξε από κοινού διεξαγωγή ή συνεργασία με άλλους φορείς, παρά μόνο με μεμονωμένα πρόσωπα (εκπαιδευτικούς)» (απάντηση της ΝΕΛΕ Κυκλάδων (28/20-04-1988) προς το Υπουργείο Πολιτισμού- ΓΓΛΕ). Κι ενώ το 1987 η συνεργασία ΝΕΛΕ με φορείς των εκπαιδευτικών δεν ήταν η αναμενόμενη, το 1988 τα πράγματα κύλησαν πολύ καλύτερα. Πραγματοποιήθηκαν στα νησιά Τήνο, Νάξο, Αμοργό και Κύθνο διαλέξεις – ομιλίες με θέματα «Σχέσεις Γονέων- Παιδιών» και «Ο ρόλος της οικογένειας στη διαπαιδαγώγηση του παιδιού». Οι επιμορφωτές ήταν δάσκαλοι και νηπιαγωγοί. Επίσης, προγραμματίστηκαν σεμινάρια Συμβουλευτικής Γονέων στα νησιά Τήνο και Πάρο για το Α' εξάμηνο του 1988 και στα νησιά Αμοργό και Σίφνο για το Β' εξάμηνο του 1988. Για τα σεμινάρια αυτά η ΝΕΛΕ συνεργάζεται με την Ελληνική Εταιρία Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού και το Γραφείο Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού Κυκλάδων.

#### **2.3.4. Συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση**

Η βασικότερη ίσως συμβολή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στις δραστηριότητες της ΝΕΛΕ ήταν η παραχώρηση κτηρίων της για τη διενέργεια των μαθημάτων ή μεμονωμένων εκδηλώσεων, εφ' όσον βέβαια διέθεταν χώρους, «στο μέτρο που μπορούσαν, βοηθούσαν» (Υ1).

Στο ΚΛΕ Τήνου γίνονταν συνεργασίες μέσω του Επαρχείου και του Γραφείου του Πολιτισμού, οπότε οι δραστηριότητες της Λαϊκής Επιμόρφωσης συνδυάζονταν και με τα τμήματα Αθλητισμού και Νέας Γενιάς. Υλοποιούνταν κοινά προγράμματα και βοηθούσαν οι φορείς με υλικό.

Σε συνεργασία με το Υπουργείο Εσωτερικών και τα Επαρχεία Άνδρου και Μήλου η ΝΕΛΕ Κυκλάδων πραγματοποίησε αντίστοιχα σεμινάρια με θέματα Τοπικής Αυτοδιοίκησης στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Άνδρου και στο Εργατικό Κέντρο

Μήλου (228/18-08-1986). Μάλιστα, «κατά την διάρκεια των εργασιών των σεμιναρίων δόθηκε η δυνατότητα στους συμμετέχοντες εκτός από το να ενημερωθούν για τα παραπάνω θέματα να εκφράσουν θέσεις και απορίες σχετικά με την πρακτική της δουλειάς τους».

Παράλληλα, στο παραπάνω έγγραφό της προς την κεντρική υπηρεσία αναφέρεται ότι η ΝΕΛΕ συνέβαλε στη διοργάνωση και πραγματοποίηση ενός ανάλογου σεμιναρίου το οποίο διοργάνωσε το Επαρχείο Νάξου και έγινε στην αίθουσα εκδηλώσεων του ΚΕΓΕ Νάξου. Επιμορφωτές στα παραπάνω σεμινάρια ήταν στελέχη του Υπουργείου Εσωτερικών και επιμορφωνόμενοι οι Πρόεδροι και οι Γραμματείς των περιοχών αρμοδιότητας των αντίστοιχων Επαρχείων.

Επίσης (262/19-11-1986), θεωρείται ότι χρειάζεται να αξιοποιείται «το δυναμικό της Λαϊκής Επιμόρφωσης για τη διαμόρφωση και εφαρμογή ερευνητικών προγραμμάτων και στη συνέχεια στην επεξεργασία ολοκληρωμένων προτάσεων ανάπτυξης για τις προβληματικές περιοχές». Στο παραπάνω πλαίσιο απαραίτητη κρίνεται η συνεργασία της ΛΕ με τα ασχολούμενα με αναπτυξιακό σχεδιασμό Νομαρχιακά Τμήματα. Τέλος, προτείνεται να δίνεται η δυνατότητα συμμετοχής και εξωυπηρεσιακού επιστημονικοτεχνικού δυναμικού (όπως μελετητικά γραφεία).

Με αφορμή μία αναπτυξιακή μελέτη που εκπονήθηκε από το ΥΧΟΠ το 1979 για την Κύθνο («Μελέτη Οικιστικής Ανάπτυξης της νήσου Κύθνου») καθώς και τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα και τον Ενεργειακό Περιφερειακό Σχεδιασμό των Κυκλάδων το 1986, η ΝΕΛΕ Κυκλάδων (34/03-03-1987) θεωρεί σημαντική τη συμβολή της Λαϊκής Επιμόρφωσης στην αναπτυξιακή προσπάθεια των νησιών και ιδιαίτερα νησιών όπως η Κέα, η Κύθνος, η Αμοργός κλπ., που είναι μη «τουριστικοποιημένα» και στηριζόμενα οικονομικά στην πρωτογενή κύρια παραγωγή. Η συμβολή της Λαϊκής Επιμόρφωσης μπορεί να περιλαμβάνει «τον σχεδιασμό και την εφαρμογή της αναγκαίας παιδευτικής- εκπαιδευτικής διαδικασίας στον ντόπιο πληθυσμό των νησιών και την ενίσχυση του έργου επεξεργασίας των προτάσεων ανάπτυξης των προβληματικών περιοχών», που θα επιτευχθεί με τη συνεργασία της Λ.Ε. με τα ασχολούμενα με αναπτυξιακό σχεδιασμό Νομαρχιακά Τμήματα- π.χ. η Επιχείρηση Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης (ΕΠΑ) του Νομού.

### **2.3.5. Συνεργασία με τον EOMMEX**

Στην αναφορά της ΝΕΛΕ για τα προγράμματα Επαγγελματικής Κατάρτισης (47/28-06-1988) μεταξύ άλλων επισημαίνονται οι σχέσεις των επιμορφωμένων με τον EOMMEX:

- Για το ΚΛΕ Νάξου: Τα τμήματα χειροτεχνίας και παραδοσιακής υφαντικής ανανεώνονται συνεχώς με άτομα που συνεργάζονται με τον Ελληνικό Οργανισμό Μικρομεσαίων Μεταποιητικών Επιχειρήσεων (EOMMEX) και υπάρχει άμεση προοπτική ίδρυσης προμηθευτικού γυναικείου συνεταιρισμού και υφαντουργικού συνεταιρισμού αντίστοιχα.
- Για το ΚΛΕ Τήνου: Από το τμήμα υφαντικής ήδη οι επιμορφωμένες συνεργάζονται με τον EOMMEX είτε μεμονωμένα είτε σε συνεταιριστική βάση.
- Για το ΚΛΕ Πάρου: Δύο άτομα που επιμορφώθηκαν σε τμήμα αργυροχρυσοχοΐας διατηρούν καταστήματα – εργαστήρια και συνεργάζονται με τον EOMMEX.
- Για το ΚΛΕ Θήρας: Το τμήμα υφαντικής είναι στη φάση της ίδρυσης και οι επιμορφωμένες βρίσκονται σε συνεργασία ήδη με τον EOMMEX.

Στην Τήνο η συνεργασία με τον EOMMEX αφορούσε στην οργάνωση κτηρίου που θα χρησιμοποιούνταν για μαθήματα μαρμαροτεχνίας. Αρχικά η συνεργασία ξεκίνησε με μαθήματα που διοργάνωσε η ΛΕ (στα οποία προσκλήθηκε και στέλεχος του EOMMEX), αλλά δεν συνεχίστηκε πιο μόνιμα αυτή η προσπάθεια. Επίσης, σε συνεργασία με τον EOMMEX, προωθήθηκε γυναικείος συνεταιρισμός στην Κοινότητα Πανόρμου, με αντικείμενο δραστηριότητας το παραδοσιακό κέντημα και τα παραδοσιακά είδη διατροφής.

### **2.3.6. Συνεργασία με άλλους φορείς**

Στα τεκμήρια του αρχείου της ΝΕΛΕ Κυκλάδων εντοπίστηκαν, εκτός των όσων αναφέρθηκαν, και συνεργασίες της ΝΕΛΕ με αρκετούς άλλους τοπικούς φορείς. Συγκεκριμένα:



- Στη Μήλο και στη Σίφνο το 1988 πραγματοποιήθηκαν σεμινάρια μελισσοκομίας για τα οποία το ΚΛΕ Μήλου συνεργάστηκε με το Μελισσοκομικό Σύλλογο Σίφνου.
- Στην εκτέλεση του 6/μηνου προγράμματος του Κέντρου Επιμόρφωσης Τήνου (1/7/86 – 31/12/86), στις μεμονωμένες εκδηλώσεις αναφέρεται ότι στην ώρα της λειτουργίας του τμήματος της Βυζαντινής χορωδίας πραγματοποιήθηκε ηχογράφιση από απεσταλμένους Ιταλούς μελετητές των μεσογειακών παραδοσιακών θρησκευτικών ασμάτων. Ως αποτέλεσμα αυτής της συνεργασίας το συγκεκριμένο τμήμα μάθησης προσκλήθηκε να συμμετάσχει στο Φεστιβάλ Μεσογειακών Παραδοσιακών Θρησκευτικών. Ασμάτων της Σαρδηνίας.
- Στο Πρόγραμμα Δράσης του ΚΛΕ Τήνου (1<sup>η</sup> Μάη έως 30 Σεπτέμβρη 1987), στα πλαίσια των μεμονωμένων εκδηλώσεων και με θέμα τη «Διατήρηση της παραδοσιακής Αρχιτεκτονικής και την Προστασία του περιβάλλοντος», το ΚΛΕ Τήνου συνεργάζεται με το Σύλλογο Προστασίας του Περιβάλλοντος και την Επιτροπή Αναστηλώσεως. Σε θέματα ανάπτυξης αγροτικού τουρισμού συνεργάζεται με το Γραφείο Γεωργικής Ανάπτυξης και τοπικούς φορείς και σε συνεταιριστικά θέματα με τον ΕΟΜΜΕΧ.
- Η ΓΓΛΕ σε συνεργασία με την Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης (ΕΕΤΑΑ) προτίθεται να διοργανώσει το 1988 σεμινάρια μεγάλης διάρκειας (20 περίπου ημερών) με σκοπό την επιμόρφωση στελεχών ραδιοφωνίας στις περιοχές που υπάρχει ενδιαφέρον για τη δημιουργία τοπικών σταθμών (από την Τοπική Αυτοδιοίκηση ή από ιδιώτες). Στη σχετική πρόσκληση ενδιαφέροντος προς τις ΝΕΛΕ, η ΝΕΛΕ Κυκλάδων απαντά (22/30-03-1988) ότι πράγματι υπάρχει ενδιαφέρον στο Νομό καθώς ήδη ορισμένοι τοπικοί ραδιοφωνικοί σταθμοί ετοιμάζονται να λειτουργήσουν και έχει τη δυνατότητα να αναλάβει τη διοργάνωση Σεμιναρίου Ραδιοφωνίας. Και πάλι όμως επισημαίνεται η ιδιομορφία του Νομού, όπου εξαιτίας της χρειάζεται να υπολογισθεί το ιδιαίτερο κόστος των σεμιναρίων.

- Το ΚΛΕ Αμοργού πραγματοποίησε αναλυτική καταγραφή των επιμορφωτικών αναγκών οικισμών Χώρας και Καταπόλων σε συνεργασία με τους ΟΤΑ, υπόλοιπους μαζικούς φορείς και εκπαιδευτικούς (15-06-1988). Επίσης, στις δραστηριότητες του ΚΛΕ Αμοργού συμπεριλαμβάνεται «η συλλογή λεπτομερών στοιχείων πληθυσμού [ενεργός πληθυσμός, απασχόληση, ηλικίες, φύλο], σαν πρώτη φάση του ερευνητικού σταδίου πραγματικής κατάστασης της Νοτιοδυτικής Αμοργού (Χώρα, Κατάπολα, Κάτω Μεριά). Η φάση αυτή θα συνεχιστεί άμεσα στο υπόλοιπο νησί.» Τα παραπάνω γίνονται ώστε να στηριχθούν παράλληλα τοπικές αναπτυξιακές πρωτοβουλίες. Και αυτή η καταγραφή έγινε σε συνεργασία με τους τοπικούς φορείς και το επιστημονικό δυναμικό του νησιού.
- Ο υπεύθυνος ΚΛΕ Πάρου (Υ2) αναφέρεται στη συνεργασία που αναπτύχθηκε με τους συλλόγους γονέων, την εκκλησία και τους πολιτιστικούς συλλόγους. «Οι τελευταίοι έδιναν επιμορφωτές αφιλοκερδώς». Στο ΚΛΕ Νάξου (Υ4) συνεργάζονταν με την αστυνομία για θέματα οδικής αγωγής, ενώ χρησιμοποιούσαν την αίθουσα του γηροκομείου της Μητρόπολης (στην περίπτωση αυτή η Μητρόπολη κάλυπτε επίσης και τις μετακινήσεις των επιμορφωτών).

### 2.3.7. Συντονισμός – αλληλοεπικαλύψεις

Στο έγγραφο της ΝΕΛΕ Κυκλάδων (262/19-11-1986) προς το Υπουργείο Πολιτισμού επισημαίνεται ότι πλέον παρατηρείται αλληλοεπικάλυψη δραστηριοτήτων με το ίδιο αντικείμενο από διαφορετικούς φορείς και προτείνεται συγκεκριμένη θεσμοθέτηση του συντονισμού των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων επαγγελματικής κατάρτισης.

Στο ίδιο θέμα των αλληλοεπικαλύψεων επανέρχεται η ΝΕΛΕ και με έγγραφο προς τη ΓΓΛΕ λίγο αργότερα που αφορά τους συνεταιρισμούς (266/26-11-1986). Όπως αναφέρεται, παρατηρείται αλληλοεπικάλυψη επιμορφωτικών δραστηριοτήτων από τα Γραφεία Γεωργικών Εκμεταλλεύσεων, τον ΕΟΜΜΕΧ κ.λ.π., η οποία εντέλει δυσχεραίνει τη λειτουργία των συνεταιριστικών τμημάτων. Οι μεμονωμένες εκδηλώσεις και συζητήσεις είχαν εξ άλλου ως αντικείμενο τη βελτίωση των

παρεχόμενων υπηρεσιών από τους υφιστάμενους συνεταιρισμούς και ενώσεις. Βέβαια, παράλληλα η ΝΕΛΕ Κυκλάδων κατέγραψε τους επαγγελματίες και βιοτέχνες ανά νησί και ανά είδος βιοτεχνίας με τη συνεργασία του Γραφείου ΕΟΜΜΕΧ Κυκλάδων.

Προτείνεται ο συντονισμός των συναφούς αντικειμένου φορέων (ΓΓΛΕ, ΠΑΣΕΓΕΣ, ΕΛΚΕΠΑ κλπ), για την κατάρτιση κοινού προγράμματος επιμόρφωσης επιμορφωτών κατά περιοχή με τη συνεργασία των τοπικών εκπροσώπων (ΣΛΕ, Γραφεία ΕΟΜΜΕΧ κλπ).

## 2.4. ΟΙ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΕΣ

---

### 2.4.1. Προέλευση και εκπαίδευση των επιμορφωτών

Όπως αναφέραμε στις ενότητες 2.2.1 και 2.3.3, η ΝΕΛΕ στηρίχθηκε αρκετά στην εκπαιδευτική κοινότητα, όχι μόνον για να στελεχώσει τις δομές της, αλλά για να αξιοποιήσει τους εκπαιδευτικούς ως επιμορφωτές, ιδιαίτερα στα αντικείμενα με θεματολογία κοινωνικού ή παιδαγωγικού προβληματισμού. Ωστόσο, από το 1982 και εντεύθεν η ΝΕΛΕ Κυκλάδων αντλεί επιμορφωτές από πολλούς και διαφορετικούς φορείς, ενώ στα εξειδικευμένα τμήματα μάθησης αναζητούνται και αξιοποιούνται έμπειροι επαγγελματίες.

Σε έγγραφό της ΝΕΛΕ Κυκλάδων προς το ΥΠΕΠΘ (29/13-02-1985) αναφέρεται σε τμήματα κοινωνικού περιεχομένου, όπου ως επιμορφωτές καλούνται:

- Στο ΚΛΕ Πάρου: επιμορφωτής καθηγητής θεολόγος, κοινωνιολόγος
- Στο ΚΛΕ Κέας: επιμορφωτές: καθηγητής φιλόλογος και καθηγητής θεολόγος
- Στο ΚΛΕ Μήλου: επιμορφωτής: δάσκαλος

Από το ίδιο έγγραφο προκύπτει ότι λειτουργεί από τον Ιούνιο του 1984 τμήμα απασχόλησης παιδιών με νοητική υστέρηση, καθημερινά επί τέσσερις ώρες. Ως επιμορφώτριες χρησιμοποιούνται μία κοινωνική λειτουργός και μία επισκέπτρια.

Στην Άνδρο (19-21 Μαΐου 1986) και στη Μήλο (2-4 Ιουνίου 1986) πραγματοποιήθηκαν σεμινάρια για τα στελέχη της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, στα οποία επιμορφωτές ήταν στελέχη του Υπουργείου Εσωτερικών τα οποία «με το αναλυτικό και εξειδικευμένο κατά θέμα υλικό που διέθεσαν αλλά κύρια με τη συζήτηση που επακολούθησε μετά από κάθε εισήγηση ανταποκρίθηκαν απόλυτα στην ανάγκη ενημέρωσης των συμμετεχόντων στα σεμινάρια».

Σε έγγραφο της ΝΕΛΕ Κυκλάδων προς την κεντρική υπηρεσία (47/20-03-1987) εντοπίζονται ορισμένα στοιχεία για τους επιμορφωτές των τμημάτων μάθησης ξένων γλωσσών:

<b>Πίνακας 2.16</b>			
<b>Προσόντα επιμορφωτών ξένων γλωσσών</b>			
<b>ΔΙΔΑΣΚΟΜΕΝΗ ΞΕΝΗ ΓΛΩΣΣΑ</b>	<b>ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΜΗΜΑΤΩΝ</b>	<b>ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΩΝ</b>	<b>ΤΥΠΙΚΑ ΠΡΟΣΟΝΤΑ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΩΝ</b>
Για το 1986			
Αγγλικά	5	5	Απόφοιτοι Πανεπιστημίου 3 Ιδιωτικών Σχολών 2
Γαλλικά	1	1	Απόφοιτος Πανεπιστημίου
Γερμανικά	1	1	Απόφοιτος Πανεπιστημίου
Ιταλικά	1	1	Απόφοιτος Πανεπιστημίου
Για το 1987			
Αγγλικά	4	4	Απόφοιτοι Πανεπιστημίου 3 Ιδιωτικών Σχολών 1
Ιταλικά	1	1	Ιταλός υπήκοος
Ελληνικά για αλλοδαπούς	1	1	Απόφοιτος Πανεπιστημίου

Παρατηρούμε ότι από τους 8 επιμορφωτές του 1986, οι 6 είναι απόφοιτοι Πανεπιστημίου και μόνον 2 ιδιωτικών σχολών. Για το 1987, από τους 6 επιμορφωτές, οι 4 είναι απόφοιτοι Πανεπιστημίου, ο ένας απόφοιτος ιδιωτικής σχολής και ένας Ιταλός υπήκοος.

Η ΓΓΛΕ, σε έγγραφό της (1662/18-03-1988) αναφέρει ότι προτίθεται να διενεργήσει σεμινάρια σε συνεργασία με τις ΝΕΛΕ που θα παρακολουθήσουν τα στελέχη της ΛΕ (ΣΛΕ, ΥΚ, Επιμορφωτές) με θέμα την «παιδαγωγική ενηλίκων». Επιμέρους θέματα των σεμιναρίων:

- Στόχοι σχετικά με την επιμόρφωση ενηλίκων
- Προβλήματα σε κάθε περιφέρεια
- Βασικές αρχές παιδαγωγικής ενηλίκων
- Ευαισθητοποίηση ενηλίκων
- Ο ρόλος του επιμορφωτή και οι σχέσεις του με τους επιμορφωνόμενους
- Στοιχεία δυναμικής της ομάδας

- Διαμόρφωση διδακτικού υλικού
- Ανίχνευση αναγκών – συμμετοχική έρευνα σαν απαραίτητο στοιχείο για την υλοποίηση πειραματικών προγραμμάτων

Από μέρος της ΝΕΛΕ (28/20-04-1988) επισημαίνεται ότι τέτοιου είδους σεμινάρια κρίνονται απαραίτητα, ιδιαίτερα καθώς ήδη πραγματοποιούνται και θα διεξαχθούν και εκ νέου προγράμματα Παιδαγωγικής και Συμβουλευτικής Γονέων και μάλιστα «θεωρεί κατάλληλη χρονική περίοδο για τη διεξαγωγή τους, το αργότερο το καλοκαίρι του 1988». Μετά το καλοκαίρι, ξεκινούν καινούρια προγράμματα και θα έπρεπε τα στελέχη και οι επιμορφωτές να είναι ήδη με τη σειρά τους ενημερωμένοι.

Αν το «βάρος» των κοινωνικών και παιδαγωγικών θεμάτων το επιφορτίστηκαν οι εκπαιδευτικοί, τα θέματα της προληπτικής ιατρικής και κυρίως του AIDS (από το 1989) το επιφορτίστηκαν οι ιατροί του Νοσοκομείου Σύρου και οι αγροτικοί ιατροί των άλλων νησιών. Στην ενότητα 2.3.2. διαπιστώσαμε ότι οι ομιλίες δεν γίνονταν στις πρωτεύουσες των νησιών αλλά στα περισσότερα χωριά τους και στα Λύκεία τους από τους ιατρούς των νησιών. Από τη μεριά τους, οι οδοντίατροι (82/26-04-1989) έκαναν προγραμματισμένες επισκέψεις σε σχολεία.

#### **2.4.2. Οι επιμορφωτές των τμημάτων μάθησης**

Με βάση τα τεκμήρια του αρχείου της ΝΕΛΕ Κυκλάδων διαθέτουμε στοιχεία είναι για τα 124 από τα 417 τμήματα μάθησης που λειτούργησαν, όσον αφορά την ιδιότητα ή/και την ειδικότητα των επιμορφωτών. Τα στοιχεία αυτά παρατίθενται στη συνέχεια.

<b>Πίνακας 2.17 (α)</b> <b>Επιμορφωτές Τμημάτων Μάθησης</b>	
<b>ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΩΝ</b>	<b>ΤΜΗΜΑΤΑ</b>
αγγειοπλάστες – κεραμιστής	11
αργυροχρυσοκόος	1
αρχαιολόγος	2
γεωπόνος	1
γραφομηχανή – δακτυλογράφος	4
γυμνάστρια	1
δ/ση τουριστικών επιχ/σεων	1
δάσκαλος	7
εκπαιδευτής παραδοσιακών χωρών	3
ζωγράφος	8
θέατρο	1
ιατρός	2
καθηγητής	3
καθηγήτρια ξένων γλωσσών	11
καλ/χνης φωτογράφος	1
καλλιτεχνικών	5
κεντίστρα- πλεκτρα	3
κοινωνική λειτουργός, επισκέπτρια	2

<b>Πίνακας 2.17 (β)</b> <b>Επιμορφωτές Τμημάτων Μάθησης</b>	
<b>ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΩΝ</b>	<b>ΤΜΗΜΑΤΑ</b>
λογιστής	1
μοδίστρα	6
μουσικός	19
ναυτικός πράκτορας	1
ξενοδόχος (απόφοιτος Σχολής Ρόδου)	1
ξυλογλύπτης	5
οικιακά	1
οικοδόμος- αγγειοπλάστης	1
τεχνικός – τεχνολόγος	3
υπάλληλος Κέντρου υγείας	2
υπεύθυνη Κ.Ε. Τήνου	1
υφάντρα	14
υφάντρα ή χειροτέχνης ή σιδηρουργός	1
χειροτέχνης	1
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	<b>124</b>

Από τα 124 Τμήματα Μάθησης, παρατηρούμε ότι πρώτος ο μουσικός έχει 19 τμήματα, δεύτερη η υφάντρα με 14 τμήματα, τρίτη η καθηγήτρια ξένων γλωσσών και αγγειοπλάστες- κεραμιστές με 11 τμήματα και τέταρτος ο ζωγράφος που έχει 8 τμήματα. Ακολουθεί ο δάσκαλος με 7 τμήματα, η μοδίστρα με 6, ο καλλιτεχνικών και ο ξυλογλύπτης που έχουν από 5 τμήματα. Σύμφωνα με στοιχεία που μας δόθηκαν από τον Σύμβουλο ΛΕ στα τμήματα μουσικής περιλαμβάνονται αφενός τα τμήματα εκμάθησης παραδοσιακών οργάνων των νησιών (για παράδειγμα λαούτο) και αφετέρου τα κλασικά μουσικά όργανα (για παράδειγμα πιάνο). Ο μουσικός και η καθηγήτρια ξένων γλωσσών φαίνεται ότι υποκαθιστούν σε πρώτη φάση άτομα και λειτουργίες που δεν είχαν αναπτυχθεί ακόμα στα νησιά, δηλαδή Ωδεία και Φροντιστήρια ξένων γλωσσών αντίστοιχα. Τα 14 τμήματα με επιμορφωτές υφάντρες δηλώνουν και την προσήλωση της Λαϊκής Επιμόρφωσης στις παραδοσιακές

ενασχολήσεις. Οι ιδιότητες των επιμορφωτών μάλλον παραπέμπουν σε άτομα που κυρίως μπορούν να βρεθούν στα νησιά ως μόνιμοι κάτοικοι (είτε μόνιμοι κάτοικοι γεννημένοι στα νησιά είτε μόνιμοι κάτοικοι που έχουν βρεθεί στα νησιά από διορισμό σε Δημόσια υπηρεσία, π.χ. καθηγήτριες Αγγλικών, δάσκαλοι). Δύσκολα θα καλούνταν ένας επιμορφωτής για παράδειγμα από την Αθήνα για να επιμορφώσει σε Τμήματα Μάθησης, ενώ κάτι τέτοιο θα μπορούσε να συμβεί σε μεμονωμένες εκδηλώσεις ή σεμινάρια τα οποία είναι μικρής διάρκειας.

#### 2.4.3. Οι επιμορφωτές των μεμονωμένων εκδηλώσεων

Από τις 1.263 ώρες Μεμονωμένων Εκδηλώσεων για τις οποίες εντοπίσαμε στοιχεία στο αρχείο της ΝΕΛΕ Κυκλάδων, διαθέτουμε πληροφορίες για την ιδιότητα των επιμορφωτών για τις 928 ώρες. Όπως παρατηρούμε με βάση τα στοιχεία του πίνακα, οι επιμορφωτές μεμονωμένων εκδηλώσεων με τη μεγαλύτερη συμμετοχή (304 ώρες) ήταν οι ιατροί. Με αρκετή διαφορά ωρών ακολουθούν οι γεωπόνοι (140 ώρες επιμόρφωσης), οι οποίοι είχαν μεγάλο πεδίο θεματικό και όπως ειπώθηκε σε μία συνέντευξη, ακολουθούσαν τους αγρότες στα μέρη που σύχναζαν για να κάνουν τις ομιλίες τους, δηλαδή σε καφενεία και πλατείες. Ακολουθούν επιμορφωτές με την ιδιότητα του καθηγητή θεολόγου και κοινωνιολόγου. Αυτοί αναλάμβαναν επιμορφώσεις με θέματα κοινωνικού και παιδαγωγικού περιεχομένου. Μία ομάδα ατόμων, (αρχιτέκτονες, μηχανικοί, ιστορικοί, ζωγράφοι, λαϊκοί τεχνίτες- Σύλλογος Προστασίας Περιβάλλοντος- Επιτροπή Αναστηλώσεως) που παρουσιάζεται με πολλές ώρες επιμόρφωσης (108 ώρες) είναι από ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα στην Τήνο (1987: 1/5-30/9 Πρόγρ. Δράσης και θέμα: «διατήρηση παραδοσιακής αρχιτεκτονικής- προστασία του περιβάλλοντος»).

<b>Πίνακας 2.18</b>	
<b>Επιμορφωτές Μεμονωμένων Εκδηλώσεων</b>	
<b>ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΩΝ</b>	<b>ΔΙΑΡΚΕΙΑ (ΣΕ ΩΡΕΣ)</b>
αρχιτέκτονες, μηχανικοί, ιστορικοί, ζωγράφοι, λαϊκοί τεχνίτες- Σύλλογος Προστ. περιβάλλοντος- Επιτροπή Αναστηλώσεως	108
αρχιτέκτων	12
γεωπόνος	140



Γραφείο Γεωργικής Ανάπτυξης- Τοπικοί φορείς	40
δάσκαλος	36
ΕΟΜΜΕΧ	12
ιατρός	304
καθηγητής θεολόγος- κοινωνιολόγος	130
οδοντίατρος	26
υπάλληλος Γραφ. Γεωργικής Ανάπτυξης Τήνου	20
υπεύθυνη του ΚΛΕ Τήνου	20
υπηρεσίες, ιδιώτες επιστήμονες και φορείς	30
φιλόλογος, θεολόγος	50
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	<b>928</b>

Στο Πρόγραμμα Δράσης του ΚΛΕ Νάξου για το χρονικό διάστημα από 01-01-1987 έως 30-06-1987 αναφέρονται μεμονωμένες εκδηλώσεις σε τρία διαφορετικά χωριά από γεωπόνους με γεωργικά θέματα και τρεις από τον αγροτικό ιατρό με θέματα προληπτικής ιατρικής (χωρίς να αναφέρονται ώρες).

Στο Πρόγραμμα Δράσης του ΚΛΕ Τήνου για το χρονικό διάστημα από 01-06-1987 έως 31-12-1987 αναφέρονται μεμονωμένες εκδηλώσεις και ιδιαίτερα μία σειρά εκδηλώσεων με θέμα «Διατήρηση παραδοσιακής αρχιτεκτονικής» που υλοποιούνταν στο Επαρχείο Τήνου με επιμορφωτές μία ομάδα εργασίας αποτελούμενη από επιστήμονες και καλλιτέχνες που είχαν αρχίσει ήδη να πραγματοποιούν τις επιμορφώσεις με «εθελοντική εργασία».

Στο Πρόγραμμα Δράσης του ΚΛΕ Σαντορίνης για το χρονικό διάστημα από 01-01-1988 έως 30-06-1988 αναφέρονται διαλέξεις προληπτικής ιατρικής που θα διενεργηθούν από τους αγροτικούς ιατρούς.

Στην Έκθεση Δραστηριότητας του Κέντρου Λαϊκής Επιμόρφωσης Αμοργού, την οποία συντάσσει η ΝΕΛΕ (15-06-1988) για ενημέρωση του Νομάρχη, αναφέρονται μεμονωμένες εκδηλώσεις που και πάλι διενεργούνται από τους ιατρούς του νησιού με ιατρικά θέματα, προληπτικής ιατρικής και AIDS. Με τα παραπάνω ενισχύεται συνεχώς η άποψη της τεράστιας συμβολής των ιατρών στις μεμονωμένες εκδηλώσεις.

Στην ίδια έκθεση αναφέρεται και μία επιμορφώτρια δασκάλα σε διαλέξεις με θέμα «Επαγγελματικός Προσανατολισμός- εφηβεία, σχέσεις γονέων και παιδιών».

#### **2.4.4. Προβλήματα και προτάσεις**

Σε έγγραφο της ΝΕΛΕ Κυκλάδων προς την κεντρική υπηρεσία (262/19-11-1986) διατυπώνονται προτάσεις σχετικές με τη συνεργασία της Λαϊκής Επιμόρφωσης με τους επιμορφωτές, οι οποίες περιλαμβάνουν:

- Την πλήρη εφαρμογή του άρ.20 του Κανονισμού, που αφορά τους επιμορφωτές.
- Την εξασφάλιση ειδικών οικονομικών κινήτρων για επιμορφωτική δραστηριότητα του επιστημονικοτεχνικού δυναμικού που ζει και εργάζεται στο Νομό.
- Την εξασφάλιση ειδικών οικονομικών κινήτρων για το επιστημονικοτεχνικό δυναμικό που κατάγεται από προβληματικές υποβαθμισμένες περιοχές, ζει και εργάζεται στα αστικά κέντρα, επιθυμεί όμως να επιστρέψει και να εργαστεί στον τόπο καταγωγής του.
- Την αξιοποίηση του άνεργου επιστημονικοτεχνικού δυναμικού των μεγάλων αστικών κέντρων για ειδική επιμορφωτική δραστηριότητα με προγραμματική σύμβαση ή σύμβαση έργου.

Για τα προγράμματα αντιμετώπισης αναλφαβητισμού και συμπλήρωσης βασικής παιδείας, προτείνεται η πρόσληψη από τη ΓΓΛΕ ειδικών επιστημονικών συνεργατών (επιμορφωτών), που θα δραστηριοποιούνται για το απαιτούμενο χρονικό διάστημα σε περιοχές με ανάλογες ανάγκες. Ως πιθανοί επιμορφωτές προτείνονται υπό διορισμό δάσκαλοι ή καθηγητές ή γενικότερα επιστημονικοτεχνικό δυναμικό.

Η ΝΕΛΕ Κυκλάδων, αφού αναπτύσσει σε έγγραφό της προς τη ΓΓΛΕ (266/26-11-1986) τα βασικά χαρακτηριστικά της κοινωνικής και οικονομικής ζωής των Κυκλάδων, επικεντρώνεται στη λειτουργία των σεμιναρίων για Συνεταιρισμούς και ιδιαίτερα για τους επιμορφωτές: «το θέμα των επιμορφωτικών αναγκών των συνεταιρισμών σχετίζεται με τη στελέχωσή τους με κατάλληλα εκπαιδευμένα και

ειδικευμένα άτομα. Τέτοιο ειδικευμένο προσωπικό δεν υπάρχει στο Νομό και επομένως το ζήτημα πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο γενικότερου σχεδιασμού (ΓΓΛΕ, ΠΑΣΕΓΕΣ κλπ)». Επιπλέον, «οι Γεωπόνοι και οι Κτηνίατροι καλύπτουν δύσκολα τις ανάγκες του αντικειμένου δραστηριοτήτων τους, με συνέπεια η Λ.Ε. στο Νομό να αντιμετωπίζει μεγάλη δυσχέρεια στη χρησιμοποίησή τους για επιμορφωτικές ανάγκες (μεμονωμένες εκδηλώσεις σε θέματα όπως υγιεινή ζώων, βελτίωση καλλιεργειών, δανειοδοτήσεις, επιδοτήσεις κλπ)».

Οι απαντήσεις των επιμορφωτών που συμμετείχαν στην έρευνα σε δυσκολίες που συνάντησαν θα μπορούσαν να κατανεμηθούν σε τρεις κατηγορίες: οικονομικά θέματα, θέματα διδακτικής παρέμβασης και η ασυνεπής προσέλευση των επιμορφωμένων.

- *Οικονομικά θέματα:* Μία μόνον επιμορφώτρια, από τους είκοσι επιμορφωτές, αναφέρθηκε στο οικονομικό ζήτημα με πικρία και απόλυτα: Δεν είχε δυσκολίες όσον αφορά τη διδασκαλία της υφαντικής αλλά στη συνεργασία της με τη ΝΕΛΕ, και ιδιαίτερα όσον αφορά την πληρωμή της (αφού όπως ανέφερε δεν αμείβθηκε για ορισμένες ώρες διδασκαλίας). Επίσης, ο αργαλειός στην αρχή ήταν στο σχολείο όπου και γινόταν το μάθημα, αλλά στη συνέχεια δεν μπορούσε να παραμείνει εκεί και την παρακάλεσαν να τον φέρει σπίτι της και να της πληρώνουν ενοίκιο, το οποίο τελικά δεν πληρώθηκε (E3). Άλλοι δύο επιμορφωτές αναφέρθηκαν στο μικρό χρηματικό ποσό με το οποίο αμείβονταν, αλλά επισήμαναν ότι δεν τους ένοιαζε: «Από οικονομική άποψη κάλυπταν ίσα-ίσα τα έξοδα μετακίνησης, αλλά αυτό δεν ήταν σημαντικό γιατί μου άρεσε η διδασκαλία» (E20), και ακόμη: «Δούλευα το πρωί στους αργαλειούς στα διάφορα χωριά (μια μέρα στο ένα- μια μέρα στο άλλο) και συμπλήρωνα το εισόδημά μου ως καθαρίστρια σε σχολείο για να έχω και ασφάλιση. ...Αν βλέπεις ότι βοηθάς κάποιο κόσμο, ευχαριστιέσαι» (E13).

- *Θέματα διδακτικής παρέμβασης:* Οι επιμορφωτές αντιμετώπιζαν προβλήματα καθόσον είχαν να κάνουν με ενήλικους. Μια επιμορφώτρια ήταν σαφής: «Ήμουν και μικρή και δεν είχα εμπειρία σε διδασκαλία σε ενήλικες» (E16). Μερικοί αναφέρουν την υπομονή και την επιμονή ως τα ατομικά τους χαρακτηριστικά που τους βοήθησαν κατά τη διδασκαλία. Όπως ανέφερε μία επιμορφώτρια υφαντικής (E13) αντιμετώπιζε και ατίθασα κορίτσια, αλλά είχε

υπομονή και τα κατάφερε και μία επιμορφώτρια ζωγραφικής (E12) και πάλι επικαλέστηκε την υπομονή της και την επιμονή της για την αντιμετώπιση των προβλημάτων αλλά και ακόμη ότι είχε μερικά προβλήματα με τις μεγάλες οι οποίες ήταν και μορφωμένες και δεν παραδέχονταν εύκολα ότι έκαναν λάθος. Μία εκπαιδευτρια κεραμικής στη Μήλο (E8) δίδασκε τα καλοκαίρια στα χωριά, μαζεύονταν για τον πηλό πολλά παιδιά- σπάνια και μερικοί μεγάλοι τα οποία έπαιρναν το όλο θέμα σαν ψυχαγωγία, σαν παιχνίδι (με βάση τον πηλό πάντα). Αλλά κατ' αυτόν τον τρόπο δεν μπορούσε να προχωρήσει η διδασκαλία.

- *Η ασυνεπής προσέλευση των επιμορφωμένων*: Οι επιμορφωμένοι ξεκινούν να παρακολουθούν και αργότερα είτε σταματούν οριστικά ή σταματούν για λίγο και επανέρχονται ή και ακόμη έρχονται επιλεκτικά σε μαθήματα. Αυτή ήταν μία κατάσταση που δυσκόλευε πραγματικά το συνολικό προγραμματισμό των τμημάτων και την ίδια την επιμορφωτική τους λειτουργία. Ο επιμορφωτής θεατρικού στην Τήνο (E20) αναφέρει: «...το βασικό όμως ήταν ότι δεν υπήρχε ενδιαφέρον από τους μεγάλους. Οι μεγάλοι έρχονταν για λίγο και έφευγαν. Έτσι έμεινε το θεατρικό τμήμα μόνο με μικρά παιδιά, οπότε και σταμάτησε γιατί δεν δικαιολογούσε η ΝΕΛΕ λειτουργία τμήματος με άτομα μικρής ηλικίας». Η επιμορφώτρια του τμήματος τοπικής ιστορίας στη Σύρο (E16) θεωρεί αυτό το πρόβλημα μάλλον δεδομένο: «...Συνέβαινε όμως αυτό που είναι κλασικό σε ενήλικες: πολύς κόσμος στην αρχή και λιγοστεύει στην πορεία». Η συνομιλία για το θέμα των προβλημάτων με την επιμορφώτρια του τμήματος κεραμικής στη Σύρο (E14) έχει ως εξής:

«Αυτό που κατάλαβα είναι ότι είχαμε πάρα πολύ μεγάλη προσέλευση και τα κίνητρα ήταν «να περάσω το χρόνο μου» από τους ενδιαφερόμενους, από αρκετούς. Και μετά ενώ αρχίζανε 30 άτομα, ουσιαστικά μέναμε με 10-15. Άρα πιστεύω ότι θα έπρεπε να υπάρχει ένα ποσοστό συμμετοχής για να σέβονται το χρόνο και την όλη διαδικασία περισσότερο, ένα κόστος, ένα μικρό κόστος... αυτό. –Κόστος, όχι χρηματικό μάλλον, αλλά κάπως οι απουσίες να καταχωρούνται. Κόστος... Θα μπορούσε να... Βεβαίως εννοώ και χρηματικό γιατί το χρηματικό κόστος είναι... σημαίνει χρόνο, καταθέτω το χρόνο μου και αμείβομαι για κάτι, άρα τα σημεία που επιλέγω να δώσω αυτό το χρήμα πρέπει να είναι σημεία που

με ενδιαφέρουν ουσιαστικά. Ένα συμβολικό, έστω. Και επίσης να είναι λίγο πιο αυστηρά με τις απουσίες ούτως ώστε να ξέρει κάποιος ότι δεν μπορεί να λείψει δέκα φορές, γιατί αντιμετωπίζαμε πολύ μεγάλα προβλήματα στα κενά που είχε ο καθένας που έλειπε. Όταν ξαναρχότανε διέκοπτε τη ροή της ομάδας».

Αυτό το πρόβλημα αντιμετώπιζε και μία επιμορφώτρια τμήματος ζωγραφικής (E12). Η επιμορφώτρια έθετε το ρώτημα: «Θα μείνεις; Δεν μπορώ να ασχολούμαι με μία που θέλει να κάνει λίγες ώρες και θα φύγει».

Από τους είκοσι επιμορφωτές, οι εννέα απάντησαν ότι δεν συνάντησαν δυσκολίες, γιατί «είχαν όλοι όρεξη», «ήταν πολύ ωραία, δεν είχε γίνει καμιά παρεξήγηση», «έλεγαν για μια ώρα κι έκανα δύο ώρες», «Αυτοί που έρχονταν, διψούσαν να μάθουν. Και οι περισσότερες γυναίκες που ήταν γύρω στην ηλικία των 40 χρονών είχαν ελευθερωθεί από τις υποχρεώσεις των πολύ μικρών παιδιών και μπορούσαν να παρακολουθούν», «Στα κορίτσια άρεσε πολύ».

#### **2.4.5. Η εκπαίδευση των επιμορφωτών**

Όσον αφορά την εκπαίδευση των επιμορφωτών, δεν εντοπίσαμε και από το αρχείο της ΝΕΛΕ αλλά και από τις συνεντεύξεις των επιμορφωτών να υπάρχει συστηματική προσπάθεια προς αυτήν την κατεύθυνση. Θα πρέπει στο σημείο αυτό να αναφέρουμε πως καθώς στο Νομό Κυκλάδων παρατηρείται έντονη κινητικότητα του επιστημονικού δυναμικού (για παράδειγμα: ιατροί ή εκπαιδευτικοί που διορίζονται για μικρό χρονικό διάστημα), πιθανές ενέργειες εκπαίδευσης των επιμορφωτών να μην είχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με έγγραφο του αρχείου της ΝΕΛΕ Κυκλάδων μετά την αναδιοργάνωση της Λαϊκής Επιμόρφωσης διεξάγονται ενέργειες εκπαίδευσης των στελεχών της ΝΕΛΕ στην Ερμούπολη της Σύρου. Σύμφωνα με το έγγραφο (Δ.Υ./06-09-1984) της ΝΕΛΕ Κυκλάδων τα δύο αυτά σεμινάρια στελεχών, με τίτλο αντίστοιχα «Περιφερειακό Σεμινάριο για τη Λαϊκή Επιμόρφωση – Νέοι Στόχοι και Προοπτικές» και «Αλληλοενημερωτική συνάντηση Στελεχών Λαϊκής Επιμόρφωσης», διεξήχθησαν το 1983.

Όπως έχουμε αναφέρει στην ενότητα 2.3.2., οι ιατροί που πραγματοποιούσαν τις διαλέξεις για το AIDS δεν είχαν επιμορφωθεί. Αξίζει να σημειώσουμε βέβαια εδώ, ότι είχε προηγηθεί πανελλήνιο σεμινάριο για το θέμα στο οποίο όμως οι ιατροί-

επιμορφωτές των Κυκλάδων δεν είχαν λάβει μέρος. Οι δυσκολίες του Νομού παρουσιάζονται ενδεικτικά και από την παρακάτω περίπτωση, την οποία περιγράφει μία επιμορφώτρια στην Αμοργό (Ε3): τους προτάθηκε από τη ΝΕΛΕ, και εκείνης και των επιμορφωμένων να μετακινηθούν μήνα Μάιο για να παρακολουθήσουν σεμινάρια στη Νάξο. «Όμως, οι κοπέλες που παρακολουθούσαν ήταν κυρίως μαθήτριες των σχολείων- και υπήρχαν τότε και δυο καθηγήτριες που παρακολουθούσαν, και τελικά δεν πήγαν γιατί είχαν εξετάσεις στο σχολείο». Αν η μετακίνηση ήταν οδική, θα μπορούσαν να συνδυαστούν και οι υποχρεώσεις στο πρωινό ωράριο και η παρακολούθηση απογευματινών σεμιναρίων.

Ανάλογη περίπτωση είναι και η παρακάτω: Η ΝΕΛΕ Λέσβου διοργανώνει σεμινάριο Θεατρικής Παιδείας τον Ιούλιο και καλεί και επιμορφωτές από το Νομό Κυκλάδων για να το παρακολουθήσουν. Η ΝΕΛΕ απαντά (26/27-06-1988) ότι υπάρχουν μόνο επιμορφωτές- καθηγητές Γυμνασίων- Λυκείων που δεν επιθυμούν να παρακολουθήσουν το σεμινάριο για διάφορους λόγους. Τα σεμινάρια θεάτρου ήταν πάρα πολλά, όπου συμμετέχοντες ήταν εκπαιδευτές, «...δηλαδή εκπαιδευτικοί μάλλον που ήρθαν για μετάδοση θεατρικών γνώσεων στα παιδιά. ...Ε, μ' αυτήν την έννοια λοιπόν μπορούμε να μιλήσουμε εδώ για επιμόρφωση επιμορφωτών» (Σ1). Τέτοια σεμινάρια τα διοργάνωνε η Γενική Γραμματεία και ήταν κυρίως, εκτός του θεάτρου, ραδιοφωνίας κινηματογράφου και φωτογραφίας. Απευθύνονταν σε κάποιους οι οποίοι ήταν ήδη ειδικευμένοι και στη συνέχεια θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως επιμορφωτές.

Από τους είκοσι επιμορφωτές, μόνον οι τρεις είχαν επιμορφωθεί από τη ΝΕΛΕ. Η επιμορφώτρια του τμήματος των παιδιών με ειδικές ανάγκες στη Σύρο (Ε15) είχε παρακολουθήσει ένα σεμινάριο τεσσάρων ημερών στο Ηράκλειο της Κρήτης, όπου είχαν μαζευτεί από όλη την Ελλάδα και τους παρουσίασαν από τη ΝΕΛΕ θέματα γύρω από τα προβλήματα των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Όπως ανέφερε η ίδια: «Δεν μου πρόσφερε το σεμινάριο τίποτα το ιδιαίτερο γιατί τα ήξερα αυτά τα θέματα από τη Γαλλία, όπου ζούσα πριν για πολλά χρόνια. Απλά ίσως μου προσέφερε κάποιες γνωριμίες». Η ίδια ήθελε να ενημερώνεται και είχε πάει στην Αθήνα σε ένα ίδρυμα για παιδιά με νοητική υστέρηση. Αντίστοιχα, η κεραμίστρια του προγράμματος στη Σύρο (Ε14) είχε επιμορφωθεί σε πρόγραμμα της ΝΕΛΕ για έναν χρόνο στην Αθήνα από κάποια κεραμίστρια Αγγλίδα. Διοργανώνονταν εντατικά μαθήματα μαζί με ανθρώπους απ' όλη την Ελλάδα. «...εκτός από τεχνικές που μπορεί να μάθεις, έτσι

κάποιες ιδιαιτερότητες...ε, και εκτός από τη βάση του πράγματος, δίνουνε και μία εμπύχωση και μία... και λίγο από την...-επειδή αυτή η κυρία ήταν καλλιτέχνης- έδινε μία πολύ ωραία ώθηση, λίγο από τον αέρα το δικό της. Ναι, ήταν πολύ καλή, πολύ καλή κατάσταση». Μία επιμορφώτρια της Μήλου (E7) ασχολούνταν με τη ζωγραφική όταν της προτάθηκε να επιμορφωθεί. Τα μαθήματα γίνονταν στη Μήλο και ασχολήθηκαν κυρίως με τεχνικές ζωγραφικής και όχι με θέματα παιδαγωγικά ή διδακτικά. Η διάρκεια των μαθημάτων ήταν 3 χρόνια- εκτός από τα καλοκαίρια. Στο τέλος, δόθηκε και στην συνεντευξιαζόμενη εκπαιδεύτρια, που τότε εκπαιδευόταν, και ένα πιστοποιητικό που βεβαίωνε ότι παρακολούθησε αυτά τα μαθήματα.

Μία επιμορφώτρια στη Νάξο (E12) περιγράφει μία πορεία: Στη Θεσσαλονίκη γράφτηκε στη ΧΕΝ, κατόπιν δούλεψε για χρόνια σε μια βιοτεχνία ρούχων για ηθοποιούς, όπου κάποιος της μίλησε για τη ΝΕΛΕ. Ακολούθησε ένα πρόγραμμά της, έλαβε μέρος σε μία έκθεσή της, πήρε ένα βραβείο και στη συνέχεια, πήγε στη Νομαρχία, ζήτησε δουλειά και να πάει στη Νάξο απ' όπου κατάγεται. Έτσι κατέληξε να διδάσκει στη Νάξο.

Οι περισσότεροι επιμορφωτές αναφέρουν ότι δεν επιμορφώθηκαν από τη ΝΕΛΕ και αρκετοί από αυτούς συμπληρώνουν ότι έμαθαν την τέχνη τους (υφαντική, κέντημα, μουσικό όργανο) από άτομο της οικογένειάς τους, σε ωδείο (ένας επιμορφωτής), στον ΟΑΕΔ ή στοιχειωδώς μόνοι τους.

Μερικοί μιλούν μάλλον απαξιωτικά για την ανάγκη εκπαίδευσής τους σε μεθόδους και τεχνικές εκπαίδευσης ενηλίκων: «Είπα τα δικά μου και θεωρήθηκε αυτόματα επιμόρφωση. –Μπορώ να κάνω μερικούς Συριανούς ξεναγούς;» (E15), «Τελικά, είναι θέμα προσωπικό η διδασκαλία. Να ξέρεις το αντικείμενο, να προδιατίθεται το ακροατήριο θετικά και να έχεις καλή σχέση με τους μαθητές σου. Η κυρίως μόρφωση γίνεται στο αναλόγιο της εκκλησίας, όπου μαθαίνεις όχι μόνον απλές γνώσεις, αλλά και να αναλύεις και να εκτιμάς σωστά» (E18).

Μία επιμορφώτρια (E13) είχε παρακολουθήσει ως επιμορφωνόμενη προγράμματα χαλκογραφίας και μελισσοκομίας, πριν η ίδια αρχίσει να διδάσκει αντικείμενο άσχετο με τα προηγούμενα, τον αργαλειό, σε προγράμματα της ΝΕΛΕ.

#### **2.4.6. Συμμετοχή των επιμορφωτών σε άλλα προγράμματα εκτός της ΝΕΛΕ**

Από τους είκοσι επιμορφωτές, οι δέκα δεν δίδαξαν σε άλλα προγράμματα, είτε πριν τη συμμετοχή τους στα προγράμματα της ΝΕΛΕ είτε μετά.

Μία επιμορφώτρια και ένας επιμορφωτής της Νάξου (E11 και E12) είχαν διδάξει στα πλαίσια του ΚΕΓΕ. Η επιμορφώτρια ανέφερε ότι δίδασκε τα καλοκαίρια σε κάποια προγράμματα του ΚΕΓΕ για αγροτονεάνιδες, αλλά όχι την ποικιλία που δίδασκε στη ΝΕΛΕ και ο επιμορφωτής (γεωπόνος) συμμετείχε και σε επιμορφώσεις αγροτών όπου το ΚΕΓΕ διέθετε δικές του αίθουσες και είχε συγκεκριμένο πρόγραμμα με ορισμένες ώρες. Όπως ανέφερε στα προγράμματα του ΚΕΓΕ κυρίως δίδασκαν ειδικοί από το Υπουργείο Γεωργίας και όταν εκείνοι δεν μπορούσαν, απευθύνονταν σε εκείνον για να παρουσιάσει ορισμένα θέματα.

Ο επιμορφωτής βυζαντινής μουσικής στην Τήνο (E19) ανέφερε ότι «ακόμη και σήμερα διδάσκει αφιλοκερδώς, υπό την σκέπη της Παναγίας». Τώρα πλέον διαθέτει και κάποιο ηλεκτρονικό όργανο, «το οποίο είναι εξαιρετικό και βοηθάει πάρα πολύ. Παλιά δεν υπήρχαν τέτοια μηχανήματα». Αντίστοιχα, η επιμορφώτρια του τμήματος ξεναγών από τη Σύρο (E17) συνεχίζει τώρα κάθε Σάββατο και κάνει εκπαιδευτικό πρόγραμμα, όπου έρχονται και τα παιδιά των σχολείων. Είναι υπό την αιγίδα του Δήμου και με δική της εθελοντική προσφορά. Τώρα πια υπάρχει εκπαιδευτικό υλικό και είναι πιο εύκολα τα πράγματα. Αυτά τα άτομα δηλώνουν τη σημερινή τους ενασχόληση σαν να είναι μία συνέχεια εκείνης της διδασκαλίας υπό τη ΝΕΛΕ.

Η επιμορφώτρια της τοπικής ιστορίας στη Σύρο (E16) έχει διδάξει σε επιμορφώσεις συναδέλφων της, με θέματα πολύ πιο συγκεκριμένα και επομένως το κοινό είναι πιο εξειδικευμένο. Αυτή είναι και η βασική διαφορά του κοινού της ΝΕΛΕ τότε και των σημερινών πιο εξειδικευμένων επιμορφώσεων. Καταγράφεται επίσης η συνεργασία του επιμορφωτή βιολιού στη Μήλο (E6) με έναν τοπικό σύλλογο, ο οποίος, σύμφωνα με τον ερωτώμενο, είχε συνέπεια, ενώ «οι κύριοι από τη Σύρο ήρθαν για λίγο και εξαφανίστηκαν». Με το Σύλλογο αυτόν, έκανε μαθήματα όσο διαρκούσαν και τα μαθήματα στα σχολεία και σταματούσαν μόνο το καλοκαίρι.

#### **2.4.7. Η αποτίμηση της συνεισφοράς της ΝΕΛΕ από τους επιμορφωτές**

Προκειμένου να διερευνήσουμε την επίδραση των δραστηριοτήτων της ΝΕΛΕ και την αίσθηση που σήμερα έχουν οι επιμορφωτές που συμμετείχαν στα προγράμματα



εκείνης της περιόδου, θέσαμε στους επιμορφωτές την ερώτηση: «*Τι σήμαιναν για σας όλα αυτά που κάνατε με τη ΝΕΛΕ;*». Χαρακτηριστικό του «αποτυπώματος» της δράσης της Λαϊκής Επιμόρφωσης εκείνης της περιόδου, είναι πως όλοι οι επιμορφωτές πλην ενός απάντησαν θετικά, είτε γιατί αυτή η διαδικασία τους ευχαριστούσε τους ίδιους και τους «γέμιζε» συναισθηματικά είτε γιατί έβλεπαν να γίνεται κάτι εποικοδομητικό για τις νεότερες γενιές.

Η επιμορφώτρια του τμήματος των παιδιών με ειδικές ανάγκες (E15) θεωρεί ότι ήταν σημαντική δραστηριότητα και ήταν πολύ σημαντικό για τη σχέση της με τα παιδιά εκείνα. «Ένα παιδί έχει πεθάνει αλλά και τώρα που με βλέπουν τα άλλα παιδιά με αναγνωρίζουν και με χαιρετούν. Όλα εκείνα τα παιδιά ήταν πολύ δεμένα μεταξύ τους». Μία επιμορφώτρια τμήματος υφαντικής (E13): «Έκανα ό,τι έκανα γιατί με γέμιζε. Η ευχαρίστηση ήταν που ένιωθες ότι κάνεις κάτι καλό». Μία επιμορφώτρια τμήματος ζωγραφικής (E12) αγάπησε πολύ αυτήν τη δουλειά κι έλεγε μάλιστα (προς τους επιμορφωνόμενους): «Αν δεν μάθετε εσείς, εγώ δεν ξέρω τίποτα». Μία επιμορφώτρια τμήματος κεντήματος (E9) αναφέρθηκε στο ότι δεν ήταν πολλά τα χρήματα, αλλά άξιζε να δείξεις κάτι για να μάθουν οι κοπέλες και να μην ταλαιπωρηθούν κι αυτές όπως και η επιμορφώτρια που δεν της έδειξε κανένας. Ιδιαίτερα άρεσε το γεγονός ότι «γινόταν μια συναναστροφή. Με συναντούσαν στο δρόμο και μου ζήτηγαν συμβουλές αλλά και με ρώταγαν τι κάνω, αν θέλω να με πάνε κάπου... Έφευγες από το σπίτι σου και μετά το μάθημα γινόταν κουβεντούλα και καλαμπούρι». Μία άλλη επιμορφώτρια (E14) αναφέρεται κι αυτή στις σχέσεις που αναπτύχθηκαν: «Σιγά, σιγά, έτσι, εκείνο το χρόνο ερχόμαστε πιο κοντά. Πάντα βέβαια υπήρχε κι έπρεπε να υπάρχει μια σχετική απόσταση. Το κλίμα φυσικά ήταν πάρα πολύ φιλικό, αλλά και πολύ συγκεκριμένο, πολύ συγκεκριμένο, δεν πλατειάζαμε, κάναμε αυτό που έπρεπε να κάνουμε και μέσα από αυτό παίρναμε κι εγώ κι εκείνοι μία ικανοποίηση και αισθανόμουν πάρα πολύ καλά όταν έβλεπα ότι άνθρωποι που πραγματικά είχαν την τάση, προχωρούσαν κι ένιωθαν καλύτερα. Βλέπω ανθρώπους από εκείνη την περίοδο..., αρκετοί από αυτούς έχουν στραφεί..., άλλοι έχουν στραφεί στο θέατρο..., άλλοι μπορεί να φτιάχνουν πράγματα, έτσι μόνοι τους, κατασκευές..., άλλοι μπορεί απλά να έχουν απλά τη δουλειά τους κι αυτό να ήταν ένας τρόπος εκτόνωσης». Ένας επιμορφωτής βιολιού από τη Μήλο (E6) έκανε τη διδασκαλία για να βοηθήσει τα παιδιά γιατί ο ίδιος ήταν μόνος όταν μάθαινε και ο συνάδελφός του από την Άνδρο (E5): «Ήταν ωραία γιατί κι εγώ θυμόμουν πολλά πράγματα. Ο διδασκόμενος διδάσκεται».

Ένας μόνον επιμορφωτής (E19) θυμάται δυσάρεστα εκείνη την περίοδο γιατί τον κούρασε η συνεργασία του με έναν άλλο επιμορφωτή με τον οποίο δεν είχε αρμονική συνεργασία. Κι ο επιμορφωτής του τμήματος φωτογραφίας και κεραμικής από την Αμοργό (E1) συνεχίζει με μία κριτική στάση: «Ήταν σημαντικά όλα αυτά, αλλά δεν είχαν κάποια συνέχεια. Χρειάζεται να δίνεται διέξοδος και μέσω των προγραμμάτων, να είναι πιο οργανωμένα τα συστήματα και να μην σκοντάφουμε στην γραφειοκρατία για επαγγελματικά ζητήματα».

Για τον ίδιο λόγο με την προηγούμενη ερώτηση, θέσαμε στους επιμορφωτές την ερώτηση αν θα επαναλάμβαναν αυτή τη δραστηριότητα. Οι απαντήσεις εδώ ποικίλουν: άλλοι ήταν αρνητικοί εξαιτίας της προχωρημένης ηλικίας, άλλοι ήταν διστακτικοί κι άλλοι ήταν θετικοί.

Από τους είκοσι επιμορφωτές, έξι ήταν θετικοί για μία καινούρια διδασκαλία και ανάμεσά τους ο επιμορφωτής του τμήματος βυζαντινής μουσικής στην Τήνο (E19) που συνεχίζει να το κάνει και τώρα- εκτός ΝΕΛΕ- στο Ίδρυμα της Παναγίας της Τήνου, όπου μαζεύονται αρκετά άτομα συστηματικά κάθε Δευτέρα. «Ό,τι κάναμε το κάναμε με την καρδιά μας». Μία επιμορφώτρια ζωγραφικής (E12) θα ήθελε να ξαναρχίσει όλο αυτό και λυπάται που δεν δούλεψαν πολλά άτομα αυτά που τους μάθαινε. «Φεύγω για να τα πάρω μαζί μου;». Από μία επιμορφώτρια (E10) διατυπώνονται παράπονα: «Καμιά φορά το συζητώ, όταν βλέπω αυτούς που ήταν υπεύθυνοι τότε. Να ξαναρχίσουν τα μαθήματα. Τώρα τελευταία δεν υπάρχει καμιά κίνηση. Γίνονται μάλλον μαθήματα μόνο για κομπιούτερ. Καλά κι αυτά αλλά δεν πρέπει να χάνονται και τα παλιά». Τώρα εργάζεται στον αργαλειό ερασιτεχνικά. Μία επιμορφώτρια ζωγραφικής (E7) θα το ξανάκανε, αλλά είχε τη γνώμη ότι τα σημερινά παιδιά δεν ενδιαφέρονται για θέματα όπως η ζωγραφική, αλλά κυρίως για παιχνίδια με playstation και παιχνίδια στον υπολογιστή. «Ένα πρόγραμμα ζωγραφικής μάλλον δεν θα προσέλκυε ενδιαφερόμενους». Στην ίδια λογική κινείται και ο επιμορφωτής του τμήματος βιολιού στην Άνδρο (E5): Θα το ξανάκανε γιατί πιστεύει ότι θα χαθούν τα παραδοσιακά και είναι κρίμα. «Δεν είναι ότι δεν χωνεύουμε τα πιο σύγχρονα, αλλά τα νέα παιδιά το 'χουν ρίξει στο τσιφτετέλι. Γιατί να χαθούν τα παραδοσιακά; Στα πανηγύρια παλιά έπαιρνα πολλά λεφτά. Τώρα προσπαθεί ο ένας να πολεμήσει τον άλλο. Εμείς δεν είχαμε πολλά όργανα: είχαμε ένα βιολί, ένα λαούτο, ένα σαντούρι».

Τέσσερις από τους ερωτώμενους επιμορφωτές αναφέρθηκαν στη μεγάλη τους ηλικία, η οποία αποτελεί πρόσκομμα στη διδασκαλία. Ο επιμορφωτής του βιολιού από τη Μήλο (E6), εκτός από την ηλικία αναφέρεται και στη νοοτροπία των νέων: «Ας αναλάβουν οι νέοι. Εξάλλου, τώρα οι νέοι θέλουν καινούρια πράγματα. Δεν τους αρέσει η παραδοσιακή μουσική και πηγαίνουν σε οργανωμένο ωδείο που υπάρχει στο νησί». Μία επιμορφώτρια υφαντικής (E3) το σκέφτεται να ξαναδιδάξει σε κορίτσια, επειδή της το ζητάνε, έτσι από μόνη της, αφιλοκερδώς, αλλά της είναι δύσκολο λόγω υγείας, ενώ η συνάδελφός της από τη Νάξο (E13) προχωράει ακόμα παραπέρα εκφράζοντας την επιθυμία, εφόσον δεν μπορεί να διδάξει λόγω ηλικίας, τουλάχιστον θα ήθελε να την αφήναν να πάρει μέρος στα προγράμματα ως επιμορφωνόμενη: «Πρέπει κάτι να μαθαίνεις όσο μεγάλος κι αν είσαι. Δεν με δέχονται όμως γιατί είμαι συνταξιούχα».

## 2.5. ΟΙ ΕΠΙΜΟΡΦΩΝΟΜΕΝΟΙ

### 2.5.1. Ηλικία και φύλο

Τα τεκμήρια του αρχείου της ΝΕΛΕ Κυκλάδων εμφανίζουν κενά και ασυνέχειες, όσον αφορά στην καταγραφή των χαρακτηριστικών των επιμορφωμένων. Από τα 4.892 συνολικά άτομα τα οποία αναγράφονται στο αρχείο μας, διαθέτουμε πληροφορίες κατά ηλικία και φύλο για τα 1.280 (ποσοστό 26,2%). Μάλιστα, από αυτά τα 1.280 άτομα τα 446 αφορούν αποκλειστικά και μόνον το πρόγραμμα «Παραγωγή και τυποποίηση κτηνοτροφικών προϊόντων» του ΚΛΕ Κέας. Μετά από επεξεργασία των στοιχείων για το υπόλοιπο του δείγματος (ποσοστό 17,1%) παρατηρούμε ότι το ποσοστό των ανηλικών εκπαιδευόμενων στα τμήματα μάθησης της ΝΕΛΕ Κυκλάδων ήταν αρκετά σημαντικό (31%).

<b>Πίνακας 2.19</b>			
<b>Ανήλικοι και ενήλικες επιμορφωμένοι</b>			
	<b>ΑΝΗΛΙΚΟΙ</b>	<b>ΕΝΗΛΙΚΕΣ</b>	<b>ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΗΛΙΚΩΝ</b>
ΑΝΔΡΕΣ	133	251	
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	237	571	
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	<b>370</b>	<b>822</b>	<b>31%</b>

Αν και τα στοιχεία αναφορικά με την ηλικία παρουσιάζουν ελλείψεις, εκείνα που αφορούν στην κατανομή του φύλου χαρακτηρίζονται από πληρότητα: από τα 4892 άτομα που παρακολούθησαν τμήματα μάθησης, τα 1640 ήταν άνδρες και τα 3252 ήταν γυναίκες.

<b>Πίνακας 2.20</b>		
<b>Κατανομή επιμορφωμένων κατά φύλο</b>		
	<b>ΕΠΙΜΟΡΦΩΝΟΜΕΝΟΙ</b>	
ΑΝΔΡΕΣ	1640	<b>33,5%</b>
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	3252	<b>66,5%</b>
<b>ΣΥΝΟΛΟ</b>	<b>4892</b>	<b>100,0%</b>

Παρατηρούμε λοιπόν ότι το πλήθος των γυναικών ήταν διπλάσιο από εκείνο των ανδρών και ότι στα προγράμματα της ΝΕΛΕ Κυκλάδων συμμετείχαν οι γυναίκες με ιδιαίτερος αυξημένα ποσοστά. Το εύρημα αυτό είναι συμβατό με παρόμοια σχετικά ευρήματα για άλλες περιόδους της Λαϊκής Επιμόρφωσης:

- Οι Ντεμουντέρ, Βαρνάβα-Σκούρα και Βεργίδης (1984: 85) αναφέρουν ότι κατά το έτος 1981 οι γυναίκες επιμορφωνόμενες ανέρχονταν σε ποσοστό 65,4% του συνόλου.
- Ο Κόκκος (1987:7) αναφέρει ότι για τα έτη 1982, 1983, 1984 και 1985 τα ποσοστά ήταν αντίστοιχα: 74,0%, 68,2%, 67,5% και 62,9%.
- Σύμφωνα με τον Καραλή (2002: 247), το έτος 1989 το ποσοστό αυτό ήταν 65,4% (μάλιστα σε ποσοστό 45%, πρόκειται για γυναίκες με ηλικία άνω των 25 ετών, ο.π.: 248).

Επομένως, τα ποσοστά συμμετοχής των γυναικών στα προγράμματα της ΝΕΛΕ Κυκλάδων κυμαίνονται σε παρόμοια επίπεδα με τον εθνικό μέσο όρο για την περίοδο που εξετάζει η εργασία. Αντίστοιχα με τα παραπάνω στοιχεία των τμημάτων μάθησης, δεν υπάρχουν για τις μεμονωμένες εκδηλώσεις, καθώς για αυτή την κατηγορία δραστηριοτήτων δεν τηρούνταν σχετικά στοιχεία (φύλο και ηλικία επιμορφωνομένων).

Οι πιθανοί επιμορφωνόμενοι μάθαιναν για τα προγράμματα της ΝΕΛΕ από το Επαρχείο, από το Δήμο, από ανακοινώσεις στις εφημερίδες, από άλλα άτομα που το συζητούσαν, από τη Νομαρχία. Επίσης, οι ίδιοι οι επιμορφωτές ενημέρωναν τον κόσμο της τοπικής κοινωνίας και αποτελούσαν το δεσμό ανάμεσα στη ΝΕΛΕ και στους επιμορφωνόμενους. Από τους δώδεκα επιμορφωνόμενους, οι μισοί απάντησαν ότι έμαθαν για τα προγράμματα της ΝΕΛΕ από τον επιμορφωτή και τον υπεύθυνο του ΚΛΕ και μερικές φορές ταυτόχρονα και από κάποιον άλλο φορέα. Αν σκεφθούμε ότι «δεν υπήρχαν τότε τοπικοί σταθμοί» (Π5)- μιλώντας για παράδειγμα για την ορεινή Νάξο, αντιλαμβανόμαστε τη μεγάλη αξία των άμεσων, διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ των πολιτών της τοπικής κοινωνίας και των στελεχών και επιμορφωτών της ΝΕΛΕ. Οι επιμορφωνόμενοι δεν επιλέγονταν με κάποια συστηματική και τυποποιημένη διαδικασία, αλλά με βάση τις αιτήσεις τους και την προτίμηση που διατύπωναν για τα προγράμματα που ήθελαν να παρακολουθήσουν. Όπως αναφέρει η υπεύθυνη ΚΛΕ Τήνου (Υ3): «Υπήρχαν πάρα πολλά προγράμματα,

από προγράμματα για αναλφάβητους έως προγράμματα για άτομα ανώτερου μορφωτικού επιπέδου (π.χ. τμήμα φωτογραφίας με επιπλέον συζητήσεις, εκδρομές, εκτυπώσεις, studio)».

Το Κέντρο Επιμόρφωσης Μήλου στο έγγραφό του προς τη ΝΕΛΕ Κυκλάδων (68/30-06-1984) διαπιστώνει ότι κυρίως στα Τμήματα Μάθησης κατάρτισης ή επανακατάρτισης ή στα τμήματα που μπορούν να αξιοποιήσουν τα καλλιτεχνικό τους ταλέντο συμμετέχουν κυρίως νεαρά άτομα, ενώ τα άτομα 2<sup>ης</sup> και 3<sup>ης</sup> ηλικίας συμμετέχουν κυρίως σε Τμήματα κοινωνικού προβληματισμού. Διατυπώνεται επίσης η πρόβλεψη ή/και ελπίδα ότι με την ένταξη νέων προγραμμάτων που αφορούν συνεταιριστικά, εργατικά, γεωργικά θέματα, θα επιτευχθεί και η συμμετοχή των ατόμων μεγάλης ηλικίας.

Ένα θέμα το οποίο τίθεται αρκετές φορές είναι αυτό της ηλικίας των επιμορφωμένων. Στο έγγραφο της ΝΕΛΕ προς την Κοινότητα Βάρης της Σύρου (38/10-03-1987) γίνεται επίκληση του Κανονισμού της Λαϊκής Επιμόρφωσης σύμφωνα με τον οποίο οι επιμορφωνόμενοι είναι ενήλικοι και ...«Κατά συνέπεια, θα πρέπει να δοθεί άμεση προτεραιότητα συμμετοχής στους ενήλικες και στη συνέχεια σε άτομα μικρότερης ηλικίας». Το παραπάνω είναι ενδεικτικό μιας τάσης υπευθύνων των προγραμμάτων να συμπεριλαμβάνουν και άτομα μικρής ηλικίας στα προγράμματά τους.

Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί το τμήμα απασχόλησης παιδιών με νοητική υστέρηση, που λειτούργησε στη Σύρο από τον Ιούνιο του 1984 (175/12-03-1986) και περιελάμβανε παιδιά από 6 έως 14 ετών και τα οποία απασχολούνταν καθημερινά για τέσσερις ώρες.

Στο Πρόγραμμα Δράσης του ΚΛΕ Μήλου για το 1<sup>ο</sup> εξάμηνο του 1988 αναφέρεται ένα τμήμα μάθησης «Μαθήματα Γραμματικής και Αριθμητικής σε μαθητές Δημοτικού», όπου επιμορφωτής είναι ένας δάσκαλος και το τμήμα αποτελείται από 13 παιδιά (8 αγόρια και 5 κορίτσια). Επίσης, η ώρα έναρξης των μαθημάτων είναι στις 14<sup>00</sup>, όπου φαίνεται να ξεκινούν αμέσως μετά από τα μαθήματα του σχολείου και για μία ώρα επιπλέον, κάθε Δευτέρα, Τετάρτη και Παρασκευή. Πρόκειται προφανώς για πρόγραμμα ενισχυτικής διδασκαλίας για τους μαθητές του Δημοτικού Σχολείου.

Όπως έχει αναφερθεί, στο αρχείο της ΝΕΛΕ Κυκλάδων δεν εντοπίστηκαν συστηματικά στοιχεία αναφορικά με τις ηλικίες των επιμορφωμένων. Στοιχεία

σχετικά με τις ηλικίες των επιμορφωμένων εντοπίστηκαν σε δύο περιπτώσεις (ΚΛΕ Τήνου και Κέας – Κύθου, για τα έτη 1988 και 1989) από τη διερεύνηση άλλων εγγράφων και συγκεκριμένα των βεβαιώσεων των επιμορφωτών (στις οποίες και αναγράφονταν οι ηλικίες των επιμορφωμένων των τμημάτων τους). Ένα ενδιαφέρον στοιχείο που προκύπτει από την ανάλυση αυτών των στοιχείων, είναι πως αρκετοί επιμορφωμένοι είχαν ηλικία μικρότερη των 18 ετών.

<b>Πίνακας 2.21</b>				
<b>Ανήλικοι και ενήλικοι επιμορφωμένοι</b>				
<b>κατά το μήνα Μάρτιο του 1988 στο ΚΛΕ Τήνου</b>				
<b>ΤΜΗΜΑ ΜΑΘΗΣΗΣ</b>	<b>ΑΝΔΡΕΣ</b>	<b>ΓΥΝΑΙΚΕΣ</b>	<b>ΑΝΔΡΕΣ</b>	<b>ΓΥΝΑΙΚΕΣ</b>
	κάτω των 18 ετών		άνω των 18 ετών	
Κιθάρα	2	13	1	5
Βυζαντινή μουσική	3	4	7	3
Φροντιστήριο Ελληνικής γλώσσας και Μαθηματικών	8	4	0	0
Φροντιστήριο Ελληνικής γλώσσας και Μαθηματικών	7	12	0	0
Βιτρώ	14	0	0	2
Κοπτική – ραπτική	0	3	1	5
Σχέδιο – χρώμα	4	11	0	1
Γαλλικά	4	4	0	1
Υφαντική	0	0	3	11
Λογιστικά	0	2	3	7

<b>Πίνακας 2.22</b>				
<b>Ανήλικοι και ενήλικοι επιμορφωμένοι σε ορισμένα τμήματα του 1988 και 1989 στο ΚΛΕ Κέας – Κύθου</b>				
<b>ΤΜΗΜΑ ΜΑΘΗΣΗΣ</b>	<b>ΑΝΔΡΕΣ</b>	<b>ΓΥΝΑΙΚΕΣ</b>	<b>ΑΝΔΡΕΣ</b>	<b>ΓΥΝΑΙΚΕΣ</b>
	κάτω των 18 ετών		άνω των 18 ετών	
Αγγλικά	2	8	0	0
Αγγλικά	18	38	1	1
Υφαντική	0	7	0	2
Ύφανση	0	6	0	3

Ο Σύμβουλος ΛΕ (Σ1) αναφέρει ότι συνέβαινε συχνά να συμπεριλαμβάνονται ανήλικα άτομα, ειδικά στα τμήματα ξενόγλωσσων μαθημάτων στα μικρά νησιά αλλά «Αυτό ήταν μια παρέκβαση,... μία, ας την πούμε, παρεκτροπή η οποία θεωρήθηκε ζωογόνος, ας πούμε, και δεν υπήρχε κανένας λόγος να το σταματήσουμε τη στιγμή που είχε μια δυναμική δική της...».

Η Προϊσταμένη του 4<sup>ου</sup> Γραφείου Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Μήλου ζητά να διδάσκονται τα ειδικά μαθήματα (φυσική αγωγή, ξένη γλώσσα, μουσική και καλλιτεχνικά) σε όλα τα Δημοτικά σχολεία της Μήλου, καθώς είχε ξεκινήσει πειραματική εφαρμογή σε ένα μόνον σχολείο. Γι' αυτό το λόγο ζητά να ενταχθούν αυτά τα μαθήματα στα προγράμματα της Λαϊκής Επιμόρφωσης. Το αίτημα αυτό δεν έγινε αποδεκτό από τη ΝΕΛΕ Κυκλάδων, στο απαντητικό έγγραφο της οποίας (81/12-12-1988) τονίζεται ότι σύμφωνα με τον Κανονισμό τα προγράμματα απευθύνονται σε ενηλίκους και μόνον κατ' εξαίρεση σε νέους κάτω των 18 ετών και ότι επιπλέον ο ετήσιος προϋπολογισμός της ΝΕΛΕ Κυκλάδων δεν επαρκεί για την κάλυψη των ίδιων των προγραμμάτων της Λαϊκής Επιμόρφωσης.

Από τις περιγραφές των επιμορφωτών μαθαίνουμε ότι δημιουργούνταν και τμήματα μάθησης στα οποία συμπεριλαμβάνονταν και ενήλικοι και ανήλικοι. Στο τμήμα μάθησης κεραμικής στην Τήνο οι επιμορφωνόμενοι ήταν παιδιά από 10 έως 18 ετών και μερικοί μεγάλης ηλικίας, οι οποίοι όμως «έρχονταν για λίγο και έφευγαν» (E20). Το τμήμα ξεναγών στη Σύρο (E17) το παρακολουθούσαν 70 άτομα, από 10 έως 80 χρονών και στο τμήμα υφαντικής στη Νάξο (E10) οι επιμορφωνόμενες ήταν κορίτσια που είχαν τελειώσει το Δημοτικό και δεν συνέχιζαν το σχολείο. (Κατά την ερωτώμενη, το Γυμνάσιο δεν ήταν υποχρεωτικό). Αρκετά κορίτσια ήταν 15-17 χρονών, αλλά το μεγαλύτερο ποσοστό ήταν μεγάλης ηλικίας άτομα. Επίσης, το τμήμα μάθησης βιολιού και λαούτου στην Άνδρο το παρακολουθούσαν «κυρίως μικρά παιδιά (4-5 άτομα Γυμνασίου και Λυκείου), ένας 30 χρονών και μία νηπιαγωγός» (E5). Όπως αναφέρει ο σύμβουλος ΛΕ (Σ1) και στα τμήματα εκμάθησης μουσικών οργάνων συμπεριλαμβάνονταν ανήλικα άτομα, αλλά εδώ επρόκειτο κυρίως για την παραδοσιακή μουσική, «που δεν μπορείς να τη στερήσεις από ένα παιδί που θέλει να μάθει βιολί ή λαούτο και τη στιγμή που ενδιαφέρεται το κράτος, ας πούμε, για τη διάδοση της παράδοσης, να στερήσεις τη δυνατότητα της συμμετοχής ενός μη ενήλικα». Στην Αμοργό στο τμήμα υφαντικής (αργαλειός) η επιμορφώτρια (E3) αναφέρει: «Η διδασκαλία γινόταν το μεσημέρι (αφού σχολνούσαν τα κορίτσια από το



σχολείο) από τις 2-5 το απόγευμα, 2 φορές την εβδομάδα. Ερχόντουσαν κορίτσια του Γυμνασίου και του Λυκείου και μία μεγάλη κοπέλα».

Υπήρξαν και τμήματα με επιμορφωόμενα άτομα αποκλειστικά ανήλικα. Εκτός ασφαλώς από το τμήμα στη Σύρο των παιδιών με ειδικές ανάγκες, στο τμήμα μάθησης βιολιού που υλοποιήθηκε στη Μήλο (E6) οι επιμορφωόμενοι ήταν μαθητές Δημοτικού και Γυμνασίου καθώς και στο τμήμα κεραμικής και φωτογραφίας στην Αμοργό, όπου επιμορφωτής ήταν ο δάσκαλος (E1). Κάτι αντίστοιχο συνέβαινε και στη Μήλο στο τμήμα κεραμικής, όπου η επιμορφώτρια (E8) πήγαινε στα χωριά και δίδασκε κυρίως σε μικρά παιδιά και κάθε τμήμα μπορεί να έφτανε και τα 40 παιδιά. Τα καλοκαίρια, κατά τα οποία δίδασκε στα χωριά, μαζεύονταν για τον πηλό πολλά παιδιά- σπάνια και μερικοί μεγάλοι- τα οποία έπαιρναν το όλο θέμα σαν ψυχαγωγία, σαν παιχνίδι (με βάση τον πηλό πάντα). Δεν θα λέγαμε ότι αυτό ήταν χαρακτηριστικό της κατηγορίας του τμήματος (κεραμική) καθόσον το τμήμα κεραμικής στη Σύρο το παρακολουθούσαν αποκλειστικά ενήλικοι (E14).

Επίσης, θα πρέπει να αναφερθεί πως στα τμήματα μάθησης συμμετείχαν σε ορισμένες περιπτώσεις και ενήλικοι τρίτης ηλικίας: πέραν του τμήματος των ξεναγών, αναφέρουμε και την περίπτωση των τμημάτων βυζαντινής μουσικής, όπου οι επιμορφωόμενοι ήταν κυρίως συνταξιούχοι (E19).

### **2.5.2. Η πορεία των επιμορφωομένων**

Όπως διαπιστώσαμε (βλ. και ενότητες 2.1.1 και 2.1.2) τα περισσότερα τμήματα μάθησης λειτούργησαν σε αντικείμενα και ειδικότητες που συνδέονταν άμεσα με παραδοσιακές δραστηριότητες των Κυκλάδων. Οι επιμορφωόμενοι θα μπορούσαν συνεπώς να χρησιμοποιήσουν τις γνώσεις και δεξιότητες που απέκτησαν προκειμένου να απασχοληθούν σε σχετικές ειδικότητες. Η διερεύνηση αυτής της παραμέτρου, δηλαδή της πορείας των επιμορφωομένων μετά το τέλος των τμημάτων μάθησης, δεν κατέστη δυνατόν να διερευνηθεί με ποσοτικούς όρους, καθώς τέτοια στοιχεία δεν τηρούνταν στη ΝΕΛΕ Κυκλάδων. Για το λόγο αυτό σχετική ερώτηση τέθηκε τόσο στους επιμορφωτές, όσο και στους επιμορφωόμενους που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις.

Υπάρχουν αρκετές περιπτώσεις επιμορφωομένων της ΝΕΛΕ Κυκλάδων οι οποίοι έγιναν επιμορφωτές οι ίδιοι και ορισμένοι οι οποίοι έγιναν επαγγελματίες με το

αντικείμενο στο οποίο είχαν επιμορφωθεί, παραδείγματος χάριν παραδοσιακό κέντημα, υφαντική και ξυλογλυπτική (Σύμβουλος ΛΕ). Στην Πάρο, από αυτούς που επιμορφώνονταν στην κιθάρα και το μπουζούκι, μερικοί δημιούργησαν τελικά τη Σχολή Μουσικής που υπάρχει στο νησί (Υ2). Επίσης, επισημαίνεται ότι «Μόνο η ΝΕΛΕ ήταν διέξοδος και καλλιτεχνική και για εφόδια. Μερικοί το χρησιμοποίησαν για επάγγελμα» (Υ1). Από τους επιμορφωτές, οι οποίοι δίδαξαν στη δεκαετία του 1980 και παραμένουν ακόμη στα νησιά, μαθαίνουμε ότι: μερικά παιδιά που είχαν παρακολουθήσει θεατρικό τμήμα αποφοίτησαν τελικά από το τμήμα Δραματολογίας του Πανεπιστημίου (Ε20), δύο άτομα από το τμήμα ξεναγών δουλεύουν σε τουριστικό γραφείο (Ε17), μερικές μαθήτριες από το τμήμα υφαντικής δημιούργησαν συνεταιρισμό με υφαντά και διατηρούν και τουριστικά μαγαζιά (Ε13), ένα-δυο άτομα από τα μουσικά τμήματα της Άνδρου και της Μήλου συνεχίζουν ως μουσικοί (Ε5 και Ε6), ένα παιδί από το τμήμα φωτογραφίας της Αμοργού κατέληξε να ασκήσει τη φωτογραφία ως επάγγελμα (Ε1). Επιμορφωνόμενη από την ορεινή Νάξο αναφέρει ότι της χρησίμευσε και το πρόγραμμα της ξένης γλώσσας «γιατί είμαι από χωριό και τότε δεν μπορούσα να μετακινηθώ και να πάω στη Χώρα» (Π5) αλλά και το πρόγραμμα της γραφομηχανής που τη βοήθησε στη συνέχεια στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές. Ανάλογα στοιχεία αναφέρει και επιμορφωνόμενη στα λογιστικά και δακτυλογραφία από τμήματα της Τήνου (Π10). Εξαιρετική παραμένει η περίπτωση επιμορφωνόμενης στη ζωγραφική σε τμήμα στην Τήνο, η οποία το παρακολουθούσε από τη Β' Δημοτικού έως το Γυμνάσιο και τώρα πλέον έχει τελειώσει τη Σχολή Καλών Τεχνών και κάνει τη δεύτερη ατομική της έκθεση (Π12).

Δεν μπορούμε να συμπεράνουμε ότι συνήθως ακολουθούσε την επιμόρφωση η επαγγελματική αποκατάσταση των επιμορφωμένων, αλλά μάλλον περιστασιακά. Μερικοί επιμορφώνονταν, κυρίως στα εικαστικά τμήματα, για δική τους προσωπική ολοκλήρωση: «το βρήκαν σαν διέξοδο έκφρασης, σαν τρόπο έκφρασης, σαν –θα το έλεγα– ισορρόπηση και μέσο για να εκφραστούν... περισσότερο» (Ε14). Αρκετοί από τους επιμορφωμένους χρησιμοποίησαν αυτά που έμαθαν στη ΝΕΛΕ σε προσωπικό επίπεδο, χωρίς κανέναν επαγγελματισμό, αλλά και πάλι αυτό δεν το θεωρούν ανάξιο λόγου αλλά επίσης σημαντικό. «Ήταν χρήσιμη η ραπτική σε προσωπικό επίπεδο. Εξυπηρέτησα δικές μου ανάγκες και φίλων μου» (Π2) ή «Λατρεύω το ξύλο και μετά το γυαλί. Ξύλα πραγματικά. Την ώρα που σκαλίζω δεν σκέφτομαι τίποτα άλλο. Έφτιαξα για την κόρη μου δυο μεγάλες και δυο μικρές κασέλες, .... Κάνω και δώρα»

(Π7). Ακόμα και μία επιμορφωόμενη που δεν χρησιμοποίησε επαγγελματικά την επιμόρφωσή της από τα τρία προγράμματα στα οποία είχε λάβει μέρος (στενογραφία, γραφομηχανή, αγγειοπλαστική) θέλοντας να τονίσει την αξία των προγραμμάτων αναφέρει: «Για εκείνα τα χρόνια, ήταν όλα αυτά πολύ χρήσιμα, σαν πρώτου βαθμού εκπαίδευση» (Π4).

### **2.5.3. Οι σχέσεις των επιμορφωμένων**

Λίγοι επιμορφωόμενοι μίλησαν μάλλον ψυχρά για τις σχέσεις των μελών της ομάδας («όχι ιδιαίτερες σχέσεις» (Π3)). Οι περισσότεροι επιμορφωόμενοι φαίνεται να έχουν ιδιαιτέρως καλή ανάμνηση από τις μεταξύ τους σχέσεις στα τμήματα μάθησης (χαρακτηριστικές είναι οι εκφράσεις και οι λέξεις που χρησιμοποίησαν για να περιγράψουν τις σχέσεις στα τμήματα μάθησης: πολύ όμορφες, πολύ καλές, μια χαρά, φιλικές, πολύ ωραία, φανταστικές, ζεστές, άριστες, πολύ καλή παρέα, κλίμα φοβερό). Για ορισμένους, μάλιστα, η συμμετοχή στα προγράμματα της Λαϊκής Επιμόρφωσης υπήρξε ξεχωριστή εμπειρία: «πάρα πολύ ωραία- φοβερή εμπειρία που ακόμα τη θυμάμαι» (Π6). Μία επιμορφωόμενη, που παρακολουθούσε ένα πρόγραμμα για τρία χρόνια, αναφέρθηκε στο βασικό πυρήνα δέκα ατόμων που δημιουργούσαν τη βάση των καλών σχέσεων και κάθε φορά έρχονταν και μερικοί καινούριοι που ενσωματώνονταν σ' αυτό το φιλικό πλαίσιο (Π2). Στο τμήμα ξυλογλυπτικής στη Σύρο περιγράφεται ένα κλίμα όπου έχουν κεράσματα και τσικουδιές, ακούνε και μουσική, «Σαν μια οικογένεια, μεγάλοι άνθρωποι, γελάμε. Φανταστικές σχέσεις, πολύ αγαπημένοι, καλύτεροι κι από οικογένεια. Δεν έχουμε να διεκδικήσουμε τίποτα» (Π7) και υπήρχε ένα δέσιμο τέτοιο όπου επισκέπτονταν και τον επιμορφωτή στο σπίτι του για να συζητήσουν για άλλα πράγματα (Π8) κι ακόμα και τώρα, μετά από δεκαπέντε χρόνια χαίρονται να συναντώνται οι τότε επιμορφωόμενοι (Π9). Αξίζει να σημειώσουμε ότι στις μικρές κοινωνίες των νησιών, οι επιμορφωόμενοι ήταν ήδη γνωστοί μεταξύ τους (Π5) κι αυτό διευκόλυνε σε πρώτη φάση την ανάπτυξη των μεταξύ τους σχέσεων.

**2.6.1. Η παρουσία της ΝΕΛΕ Κυκλάδων μέσω των προγραμμάτων της**

Η παρουσία της ΝΕΛΕ στις τοπικές κοινωνίες γίνεται αντιληπτή μέσω των ίδιων των προγραμμάτων της (τμημάτων μάθησης και μεμονωμένων εκδηλώσεων), μέσω των εκθέσεων και προβολής των αντικειμένων μάθησης και μέσω των εντύπων (ανακοινώσεις στον τοπικό τύπο και έκδοση ενημερωτικών φυλλαδίων), αλλά κι απ' αυτήν την ίδια την οργανωτική της δομή, καθώς τα στελέχη της ΝΕΛΕ συμμετέχουν και υπό άλλες ιδιότητες στις τοπικές κοινωνίες.

Για παράδειγμα, κατά το έτος 1987 στα τακτικά και αναπληρωματικά μέλη της ΝΕΛΕ Κυκλάδων αναφέρεται ότι (93/09-07-1987):

- από τα τακτικά μέλη τα τρία είναι μέλη της ΤΕΔΚ, και από ένα μέλος του Εργατικού Κέντρου, της Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, του Συλλόγου Δασκάλων και Νηπιαγωγών, της ΕΛΜΕ Β. Κυκλάδων, του ΕΟΤ, της Διεύθυνσης Γεωργίας, του ΕΟΜΜΕΧ, του ΟΑΕΔ και ένα μέλος Πολιτιστικού Συλλόγου.
- Αντίστοιχη είναι και η σύνθεση των αναπληρωματικών μελών.

Από τα στοιχεία του αρχείου της ΝΕΛΕ Κυκλάδων είναι ορατές οι προσπάθειες που καταβάλλονται, μετά την αναδιοργάνωση του θεσμού το 1982, για τη σύνδεση των δραστηριοτήτων της Λαϊκής Επιμόρφωσης με τις τοπικές κοινωνίες και τα προβλήματα που αυτές αντιμετωπίζουν. Είναι ευνόητο να υποθέσουμε ότι κάτι τέτοιο αποτελούσε κεντρικό στοιχείο της πολιτικής της Λαϊκής Επιμόρφωσης αφού η σύνδεση με τις τοπικές ανάγκες και τα προβλήματα των τοπικών κοινωνιών, αλλά και η προώθηση της συμμετοχής των πολιτών αποτελούσε ακρογωνιαίο λίθο της πολιτικής της Λαϊκής Επιμόρφωσης μετά την αναδιοργάνωση του 1982 (Καραλής, 2002: 48-50).

Για παράδειγμα, σε έγγραφο του Κέντρου Επιμόρφωσης Μήλου (68/30-06-1984), αναφέρονται ορισμένες ενέργειες τέτοιου τύπου: «Ο Θεσμός της Λαϊκής Επιμόρφωσης όπως λειτούργησε πριν το 1982 “ξέφτισε” στη συνείδηση των κατοίκων των νησιών μας, επειδή δεν κάλυπτε τις ανάγκες τους και δεν έδινε λύσεις στα προβλήματά τους». Οι ενέργειες που καταγράφονται είναι οι ακόλουθες:

- Εξέδωσαν και μοίρασαν ανακοινώσεις στους κατοίκους της Μήλου, Σίφνου και Κιμώλου με θέμα «Ενημέρωση για τη Λαϊκή επιμόρφωση – Από το παλιό στο καινούριο».
- Διοργάνωσαν ανοικτή συγκέντρωση, ομιλία και συζήτηση με το παραπάνω θέμα.
- Ο Υπεύθυνος Κέντρου, σε συζήτηση στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο Μήλου, ανέπτυξε το θέμα «Μαρασμός της επαρχίας- αιτίες και τρόποι αντιμετώπισης»
- Ήλθαν σε επαφή με τους περισσότερους κατοίκους των νησιών του Κέντρου για αλληλοενημέρωση και συνεργασία.

Ωστόσο, ο κυριότερος τρόπος παρουσίας της ΝΕΛΕ Κυκλάδων ήταν μέσω των προγραμμάτων της. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Προγράμματος Ενημέρωσης για το AIDS, στις αρχές του 1989, όπου σε διάστημα πέντε μηνών διοργανώθηκαν 57 ομιλίες σε όλα τα νησιά του Νομού. Στη Νάξο είχαν δημιουργηθεί και δύο συνεταιρισμοί γυναικών με είδη αργαλειού, που είχαν επιμορφωθεί στα προγράμματα της ΝΕΛΕ- ο ένας είναι στο χωριό Μονή και ο άλλος στην Απείρανθο, οι οποίοι λειτουργούν ακόμη και με βάση και μόνον αυτό το γεγονός «ακούγονταν θετικά σχόλια» (Υ4). Ο υπεύθυνος του ΚΛΕ Πάρου (Υ2) μιλά με ενθουσιασμό για το πνεύμα εκείνων των δραστηριοτήτων και την απήχησή τους στην τοπική κοινωνία: «Τα προγράμματα της ΝΕΛΕ ήταν φυτώριο για πολλά πράγματα. Πάρα πολλοί αγκάλιασαν το θεσμό. Καταπληκτική. Μέχρι τότε υπήρχε μία παντελής έλλειψη τέτοιων προσπαθειών. Αν εξαιρέσουμε τους δύο πολιτιστικούς συλλόγους, δεν υπήρχε τίποτα άλλο. Δεν είναι και λίγο που, ενώ δεν υπήρχε καμία κιθάρα, ξαφνικά αγοράστηκαν 50 κιθάρες κι άρχισαν τα παιδιά να παίζουν». Κατά την υπεύθυνη του ΚΛΕ Τήνου (Υ3) «Υλοποιούνταν και προγράμματα που ξέρανε εκ των προτέρων ότι θα είναι αρεστά για να προσελκύσουν άτομα. Υλοποιώντας τα, έπαιρναν και οι δύσπιστοι μέρος. Δραστηριοποιούνταν και άτομα που βρίσκονταν σε ιδιαίτερους κοινωνικούς πυρήνες, όπως Γερμανοί και Άγγλοι, που είχαν μείνει πλέον στο νησί μόνιμα, και άτομα με ποικίλο θρησκευτικό στοιχείο (είναι γνωστό ότι η Τήνος έχει πολλούς Καθολικούς) καθώς στη συνέχεια και Αλβανοί μετανάστες». Με τα παραπάνω δεδομένα βλέπουμε ότι τα προγράμματα αφορούσαν θετικά την τοπική κοινωνία και μάλιστα αυτή η διαπίστωση ενισχύεται και από το γεγονός ότι στην

Τήνο «είχαμε και τη δημιουργία καινούργιων επαγγελμάτων, όπως εκδόσεις βιβλίων, κολυμβητήριο, γυμναστήριο. Ακόμα, πολλοί καταστηματάρχες που βρίσκονται στον κεντρικό δρόμο της Παναγίας έχουν τελειώσει κάποιο τμήμα της ΝΕΛΕ. Γινόταν και καλή συνεργασία και με επαγγελματίες του νησιού, όπως τον γεωπόνο». Σύμφωνα με το σύμβουλο της ΛΕ (Σ1) η προσέλευση του κοινού ήταν μεγάλη και αντίστοιχα «η εικόνα της ΝΕΛΕ πολύ θετική και ιδιαίτερα στους μικρούς χώρους όπου ερχόταν η ΝΕΛΕ να καλύψει και πολύ ζωτικές ανάγκες, όπως παραδείγματος χάριν τα ξενόγλωσσα τμήματα σε περιοχές και νησιά όπου δεν υπήρχαν άλλες δυνατότητες μάθησης γλωσσών. Έτσι λοιπόν, στα νησιά της άγονης γραμμής που λέμε, δηλαδή Ίο, Σίκινο, Φολέγανδρο, Αμοργό κ.λ.π. η ΝΕΛΕ ουσιαστικά κάλυπτε όλο το κενό της επιμόρφωσης στις ξένες γλώσσες και ειδικά στα Αγγλικά όπου είχαμε πολύ μεγάλη συμμετοχή και δωρεάν βεβαίως..., κάτι το οποίο θεωρείται σαν μεγάλη ευεργεσία για τις τοπικές κοινωνίες».

#### **2.6.2. Ανακοινώσεις στον τοπικό τύπο**

Στις 23 Απριλίου 1986 η εφημερίδα της Τήνου «Τηνιακή Φωνή» αλληλογραφεί με το ΚΛΕ Τήνου έχοντας ως στόχο την προβολή της Λαϊκής Επιμόρφωσης στην Τήνο. Πράγματι, το ΚΛΕ κατά την απάντησή του (192/20-05-1986) ενημερώνει την εφημερίδα όσον αφορά τους άξονες που κινούνται τα τμήματα μάθησης: παραδοσιακά κυκλαδίτικα επαγγέλματα, τουριστικά θέματα, ενασχολήσεις ελεύθερου χρόνου, κοινωνικός προβληματισμός, αγροτικά επαγγέλματα. Επίσης, δέχεται ότι η «Τηνιακή Φωνή» μπορεί να βοηθήσει «με την προβολή των καινούριων στόχων του θεσμού καθώς και των δραστηριοτήτων του Κέντρου Λαϊκής Επιμόρφωσης Τήνου».

Στη Νάξο δημιουργήθηκε πρόβλημα καθώς θεώρησαν άτομα της τοπικής κοινωνίας ότι έπαψε να λειτουργεί το τμήμα χειροτεχνίας (αργαλειός) και κινητοποιήθηκε ο Προοδευτικός Όμιλος Γλινάδου Νάξου για να εκφράσει την ανησυχία των κατοίκων προς τη ΝΕΛΕ. Η ΝΕΛΕ απαντά προς τον Όμιλο και κοινοποιεί το έγγραφό της (64/15-05-1987) προς το Επαρχείο Νάξου, Κ.Συμβούλιο Γλινάδου, Γ.Π.Σ. Γλινάδου, Ο.Ν.Α.Σ. «Ναξιακά» και στο ΚΛΕ Νάξου, όπου αναφέρει ότι «το τμήμα διέκοψε μόνο κατά το μήνα Απρίλιο, μέτρο που ίσχυσε για όλα τα επιμορφωτικά τμήματα του Νομού». Το τμήμα συνέχισε κατόπιν κανονικά και από κοινού με τα ίδιου αντικειμένου τμήματα της Βίβλου και του Άγιου Αρσένιου.

Επιπλέον, επισημαίνεται ότι πράγματι η Λαϊκή Επιμόρφωση προσανατολίζεται σε θέματα που τονώνουν την παράδοση και τη λαϊκή δημιουργία.

Στις 16-09-1987 με Α.Π.113 δημοσιοποιείται επιστολή της ΝΕΛΕ προς τις τοπικές εφημερίδες της Σύρου με την οποία ανακοινώνεται ότι θα ξεκινήσουν από 1<sup>ης</sup> Οκτωβρίου 1987 τμήματα δακτυλογραφίας, ιταλικών, κεραμικής, ζωγραφικής, αγιογραφίας, ξυλογλυπτικής, μηχανικής αυτοκινήτων, φωτογραφίας, κιθάρας, μπουζουκιού και κομμωτικής. Γίνεται ιδιαίτερη μνεία στο γεγονός ότι ήδη λειτουργεί τμήμα ηλεκτρονικών υπολογιστών το οποίο παρακολουθούν υπάλληλοι Δημοσίων Υπηρεσιών του Νομού.

Από την εφημερίδα «Κοινή Γνώμη», η οποία εκδίδεται στη Σύρο, κατηγορείται η ΝΕΛΕ Κυκλάδων ότι δεν στήριξε το πρόγραμμα «Νεολαία για την Ευρώπη». Σε απάντησή της στην ίδια εφημερίδα (98/09-06-1989) η ΝΕΛΕ αναφέρει ότι διακινήθηκαν λανθασμένες πληροφορίες καθώς με αντιπρόσωπό της έλαβε μέρος στην πρωταρχική συνάντηση που έγινε για το θέμα στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Ερμούπολης και μέσω αυτού του αντιπροσώπου πρότεινε να αναλάβει την ευθύνη προώθησης του προγράμματος. Πράγματι, συνέχισε στην υλοποίησή του ενημερώνοντας «εγγράφως και προφορικά τους 117 Δήμους και Κοινότητες του Νομού, τους σημαντικότερους φορείς με αντικείμενο τον με την ευρύτερη έννοια πολιτισμό, καθώς και τα Κέντρα Λαϊκής Επιμόρφωσης» τα οποία άρχισαν να ανταποκρίνονται. Παράλληλα, έγιναν ανακοινώσεις στο τοπικό ραδιόφωνο στα πλαίσια της εκπομπής της ΤΕΔΚ.

### **2.6.3. Εκθέσεις τμημάτων μάθησης και εκδόσεις υλικού**

Στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων της Λαϊκής Επιμόρφωσης, συχνά διοργανώνονταν εκθέσεις με προϊόντα των τμημάτων μάθησης, μάλιστα σε αρκετές περιπτώσεις οι εκθέσεις αυτές καταγράφονταν ως μεμονωμένες εκδηλώσεις (Καραλής, 2002: 202). Ορισμένες χαρακτηριστικές περιπτώσεις τέτοιου τύπου ενεργειών, που εντοπίστηκαν στο αρχείο της ΝΕΛΕ Κυκλάδων, παρατίθενται στη συνέχεια.

Το τμήμα των παιδιών με ειδικές ανάγκες που λειτούργησε στη Σύρο από το 1984 δεν πραγματοποίησε κάποια έκθεση αλλά όπως περιγράφει η επιμορφώτρια, η δουλειά τους φαινόταν κάθε ημέρα όπου τα παιδιά πήγαιναν στο σπίτι και έδειχναν,

για παράδειγμα, μια ζωγραφιά- αλλά «όχι πρόχειρα πράγματα ή κάτι χαζό» αλλά κάτι που να έχει νόημα και ανάλογα με την περίπτωση (π.χ. χριστουγεννιάτικο). Επίσης, διοργάνωναν και γιορτές (όπου έρχονταν και οι μητέρες τους), στις οποίες διακοσμούσαν την αίθουσα και εμφάνιζαν δουλειές τους.

Στην Τήνο (καλοκαίρι του 1987) εκτός από τις ενημερωτικές ομιλίες και τα σεμινάρια στα πλαίσια των μεμονωμένων εκδηλώσεων και με θέμα τη «Διατήρηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και την Προστασία του περιβάλλοντος» εκδίδονται εγχειρίδια, πραγματοποιούνται προβολές, δημιουργούνται αφίσες, εκπονούνται αρχιτεκτονικές μελέτες και λειτουργούν εκθέσεις στο πλαίσιο ενός διήμερου εκδηλώσεων. Την ίδια περίοδο, γεωπόνος του νησιού επιμορφώνει σε μεμονωμένες εκδηλώσεις με θέμα τη «Φυτοπροστασία» και επιπλέον προς προβολή όλων αυτών συντάσσει σχετικό εγχειρίδιο και εκδίδονται αφίσες.

Επίσης, το χειμώνα του 1986 πραγματοποιείται στην Τήνο εκδήλωση από το τμήμα μάθησης της βυζαντινής μουσικής. Ο επιμορφωτής του τμήματος (E19) περιγράφει: «Είχαν θέσει ως στόχο μία εκδήλωση της NEΛΕ στο Πνευματικό Κέντρο με ύμνους (επίκαιρους των Χριστουγέννων). Δεν έδειξαν ότι κουράζονται κατ' αρχήν. Δεν τους ένοιαζε ο παραπάνω χρόνος. Πέτυχαν βέβαια γιατί είχαν θέσει ως στόχο την εκδήλωση (μέσα σε 10 μαθήματα έμαθαν πολλά πράγματα και η εκδήλωση πήγε καλά), αλλά αργότερα δήλωσαν την κούρασή τους- ίσως πλέον λόγω ηλικίας».

Η NEΛΕ ανακοινώνει μέσω των τοπικών εφημερίδων της Σύρου (90/16-05-1989) την λειτουργία έκθεσης ξυλογλυπτικής στα πλαίσια των δραστηριοτήτων του ΚΛΕ Σύρου, που θα πραγματοποιηθεί σε αίθουσα του Πνευματικού Κέντρου του Δήμου Ερμούπολης. Η έκθεση λειτούργησε από τις 23-05 έως 02-06-1989. Η έκθεση αυτή «ήταν το αποκορύφωμα της δραστηριοποίησης αυτού του τμήματος το οποίο θεωρείται από τα επιτυχέστερα της NEΛΕ Κυκλάδων», όπως αναφέρει ο σύμβουλος ΛΕ (Σ1) και ο οποίος προσδίδει μία διπλή διάσταση στη λειτουργία των εκθέσεων: από την μια μεριά αποτελούν την ολοκλήρωση μιας ολόκληρης επιμορφωτικής διαδικασίας και από την άλλη έχουν πολύ σημαντικά αποτελέσματα για ανανέωση συμμετοχής των επιμορφωόμενων. (Το συγκεκριμένο πρόγραμμα συνεχίζεται έως σήμερα με αμείωτο ενδιαφέρον).

Η υπεύθυνη ΚΛΕ Τήνου (Υ3) προσθέτει άλλες δύο λειτουργίες των εκθέσεων: «ήταν μια ευκαιρία για διασκέδαση και ταυτόχρονα μία ευκαιρία για να μάθουν πώς



γίνονται οι εκδηλώσεις, πώς συμμετέχουν, πώς οργανώνουν. Για παράδειγμα: Σε μία εκδήλωση παραμονές Χριστουγέννων, ακούστηκαν παραδοσιακά χριστουγεννιάτικα τραγούδια, παρουσιάστηκε η ιστορία της Τήνου (εμπλουτισμένη από φωτογραφίες), πίνακες του Λύτρα, φτιάχτηκαν παραδοσιακά κεράσματα».

Τα τμήματα μάθησης υφαντικής, κεντήματος, κεραμικής και ζωγραφικής συχνά έκαναν εκθέσεις όπου συμμετείχαν μερικές φορές και άλλα άτομα, εκτός του επιμορφωτικού προγράμματος- μία προσπάθεια και μία τακτική που υποδηλώνει τη μεγάλη σύνδεση με την τοπική κοινωνία: «Γίνονταν εκθέσεις το καλοκαίρι με τις δουλειές και ταυτόχρονα έφερναν και οι γιαγιάδες τα δικά τους» (E10) ή μετά από την έκθεση έπαιρναν τα αντικείμενα στο σπίτι τους: «Οι κοπέλες τη δουλειά τους (ένα εργόχειρο) στο τέλος την έπαιρναν σπίτι τους» (E9). Αντίστοιχα, στην Πάρο έγινε έκθεση φωτογραφίας από το τμήμα μάθησης που λειτουργούσε και συνδυάστηκε με φωτογραφίες ενός παλιού Χιώτη φωτογράφου που είχε δουλέψει στην Πάρο. Παρουσιάστηκαν φωτογραφίες από την ίδια οπτική γωνία με διαφορά 30 χρόνων (Y2).

#### **2.6.4. Το «αποτύπωμα» της ΝΕΛΕ Κυκλάδων**

Ίσως το σημαντικότερο στοιχείο για ένα θεσμό που διήνυσε την ιστορική διαδρομή της ΝΕΛΕ Κυκλάδων, που περιγράψαμε στο πρώτο κεφάλαιο, είναι το «αποτύπωμα» που άφησε στις τοπικές κοινωνίες και κυρίως σε όσους από διάφορες θέσεις συμμετείχαν στις δραστηριότητές της (επιμορφωτές, επιμορφωνόμενοι, στελέχη). Ήδη έχουμε αναφερθεί στο ζήτημα αυτό στην ενότητα 2.5.7., αναλύοντας όψεις του ζητήματος από την πλευρά των επιμορφωτών. Το ζήτημα αυτό επιχειρήσαμε να διερευνήσουμε και μέσω των συνεντεύξεων θέτοντας σχετικές ερωτήσεις («τι σήμαινε για εσάς η συμμετοχή σας στα προγράμματα αυτά») και ερωτήσεις που στόχευαν στη σύγκριση της κατάστασης που επικρατούσε στην εκπαίδευση ενηλίκων κατά την περίοδο 1982-1989 σε σχέση με την παρούσα κατάσταση.

Κατά τη σύγκριση των προγραμμάτων της δεκαετίας του 1980 με τη παρούσα κατάσταση γίνεται σαφής «η αριθμητική υπεροχή των πρώτων» (Σ1) γεγονός που επιβεβαιώνεται από το ότι σήμερα η χρηματοδότηση βρίσκεται στο 20% εκείνης της περιόδου. Όμως η ποσοτική αυτή διαφορά μετουσιώνεται και σε ποιοτική.

«...ακριβώς επειδή τότε τα προγράμματα ήταν πολύ περισσότερα, είχε δημιουργηθεί μία νέα κατάσταση πραγμάτων στην τοπική κοινωνία ενώ σήμερα δεν συμβαίνει αυτό. Η διαφορά δηλαδή είναι αυτή- η ουσιαστική διαφορά είναι ότι τώρα δεν έχουμε μία νέα κατάσταση πραγμάτων αλλά απλώς μία παρουσία η οποία σε ορισμένες πτυχές, ως πούμε της επιμόρφωσης, των πολιτικών πραγμάτων του τόπου κ.λ.π. έχει ιδιαίτερη σημασία». Όπως αναφέρουν επιμορφωμένοι για τη ΝΕΛΕ και τα προγράμματά της ήταν: «Ένας φορέας, το κλειδί για πολλά πράγματα» (Π2) ή «Ακόμα και τώρα διατηρώ φιλίες από εκείνη την εποχή. Στεναχωρέθηκα πολύ όταν σταμάτησαν. Ήταν κάτι...ό,τι καλύτερο, ιδιαίτερα το χειμώνα» (Π3), ή «Πάρα πολύ σημαντικό, που κάποιος άνθρωπος μπορεί να καταρτισθεί ενώ δεν έχει την οικονομική δυνατότητα... και ιδιαίτερα για μας που ζούμε και σε νησί» (Π6) και για κάποιον άλλο: «θα ήταν αδύνατο να επιμορφωθεί κάποιος στην ξυλογλυπτική ή στην φωτογραφία ή ... στην αγγειοπλαστική αν δεν υπήρχαν τα προγράμματα της ΝΕΛΕ» (Π9). Μία επιμορφωμένη βλέποντας ότι σταματούν τα προγράμματα λόγω έλλειψης χρημάτων πρότεινε να χρηματοδοτήσουν το πρόγραμμα που παρακολουθούσε «οι ίδιοι οι επιμορφωμένοι» (Π7).

Επίσης, επισημαίνεται ότι πλέον και οι σημερινοί επιμορφωμένοι ζητούν προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών, τα οποία δεν υπήρχαν παλιότερα –παρά μόνο στο τέλος της δεκαετίας του 1980- και ζητούν μία πιστοποίηση ώστε να τη χρησιμοποιήσουν για εξεύρεση εργασίας (Υ3) αλλά παράλληλα υπάρχουν, για παράδειγμα, και άτομα που ζητούν να μάθουν αργαλειό (Ε3). Οι τοπικές κοινωνίες πλέον έχουν διαφορετικές ανάγκες από αυτές εκείνης της περιόδου, καθώς στην εποχή μας υπάρχουν πολύ μεγαλύτερες δυνατότητες παραστάσεων για τις τοπικές κοινωνίες που τότε ήταν πολύ πιο απομονωμένες από σήμερα (Σ1). Επομένως, διαφοροποιείται πλέον και το περιεχόμενο των προγραμμάτων, κι αυτή η διαφοροποίηση ενισχύεται και από την αντίληψη των υπευθύνων για το περιεχόμενο της δια βίου εκπαίδευσης: τώρα πλέον δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στη δια βίου εκπαίδευση ως κατάρτιση και δεν δίνεται τόση αξία και βαρύτητα στην πολιτιστική συνιστώσα. «Η κεντρική εξουσία, θα έλεγα, τα τελευταία χρόνια έχει μίαν αντίληψη ότι η ΝΕΛΕ ως δια βίου εκπαίδευση θα πρέπει να λειτουργεί κυρίως σαν φορέας κατάρτισης, αποκλειστικά σαν φορέας κατάρτισης. Είναι... απλώς δεν είναι ομολογημένο δημόσια ότι η άποψη αυτή ...είναι σταθερή πλέον στην κεντρική εξουσία. Αντίθετα, όλοι οι εκπρόσωποι των ΝΕΛΕ και οι παλιοί εκπρόσωποι της

Λαϊκής Επιμόρφωσης στη Γενική Γραμματεία έχουν την αντίληψη ότι η επαγγελματική κατάρτιση πρέπει πάντα να συμβαδίζει στη Λαϊκή Επιμόρφωση με την πολιτιστική συνιστώσα...» (Σ1). Σύμφωνα με την άποψη του Συμβούλου ΛΕ, οι εξελίξεις αυτές αιτιολογούν και τη μείωση των προγραμμάτων της ΝΕΛΕ καθώς αυτά μεταφέρονται σε φορείς οι οποίοι είναι αμιγώς φορείς επαγγελματικής κατάρτισης.

## **ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ**

### **ΣΥΝΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ – ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ**

### **3.1. ΣΥΝΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ**

---

Στο Δεύτερο Μέρος της εργασίας παρουσιάστηκαν τα ευρήματα που αφορούν στη δραστηριότητα της Λαϊκής Επιμόρφωσης στο Νομό Κυκλάδων κατά την περίοδο 1982-1989. Όπως έχει αναφερθεί στην ενότητα 1.1.2., τα ευρήματα αυτά προέκυψαν αφενός μέσω της ανάλυσης των τεκμηρίων και αφετέρου από τις συνεντεύξεις με στελέχη, επιμορφωτές και επιμορφωνόμενους της ΝΕΛΕ Κυκλάδων. Η παράθεση των ευρημάτων έγινε, στο μέτρο του δυνατού, με βάση τους άξονες διερεύνησης που παρατέθηκαν στον Πίνακα 1.1. Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται η συνεκτίμηση και αλληλοσυσχέτιση αυτών των ευρημάτων και η διατύπωση συμπερασμάτων αναφορικά με τα επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα (πρβλ. και ενότητα 1.1.1), ενώ στο επόμενο κεφάλαιο διατυπώνονται τα γενικά συμπεράσματα της εργασίας.

#### **3.1.1. Τα ποσοτικά χαρακτηριστικά της δραστηριότητας της ΝΕΛΕ Κυκλάδων**

Σύμφωνα με τα ποσοτικά στοιχεία της δραστηριότητας, που εντοπίστηκαν στο αρχείο της ΝΕΛΕ Κυκλάδων και τα οποία επιβεβαιώθηκαν και από τις συνεντεύξεις των στελεχών (βλ. και κεφάλαια 2.1 και 2.2), τα προγράμματα της Λαϊκής Επιμόρφωσης στο νομό αυξήθηκαν κατακόρυφα μετά το 1982, ως αποτέλεσμα της πολιτικής αναδιάρθρωσης του θεσμού και της αύξησης της χρηματοδότησης. Με βάση τα στοιχεία που εντοπίστηκαν, κατά την περίοδο 1982-1989 διοργανώθηκαν συνολικά 418 τμήματα μάθησης με την ακόλουθη κατανομή:

- 158 σε αντικείμενα βιοτεχνίας, χειροτεχνίας και ελεύθ. επαγγελμάτων·
- 92 σε θέματα διατήρησης και ανάπτυξης παραδοσιακών επαγγελμάτων·
- 72 σε αντικείμενα του τριτογενούς τομέα (υπηρεσίες)·
- 4 σε αντικείμενα αγροτικής παραγωγής.

Όπως διαπιστώνουμε, το περιεχόμενο των προγραμμάτων ήταν εστιασμένο αφενός στην ανάδειξη και διατήρηση παραδοσιακών επαγγελμάτων και δραστηριοτήτων και αφετέρου στην ανάπτυξη νέων, αναδυόμενων ειδικοτήτων, που την περίοδο εκείνη

εμφανίζονταν στις Κυκλάδες. Αντίθετα, υλοποιούνται ελάχιστα προγράμματα που συνδέονται με τον (φθίνοντα από τότε στο νομό) πρωτογενή τομέα, δηλαδή σε αντικείμενα γεωργίας και κτηνοτροφίας. Μάλιστα, τα αντικείμενα των τμημάτων μάθησης του πρωτογενούς τομέα, όπως και τα θέματα των αντίστοιχων μεμονωμένων εκδηλώσεων, είναι εστιασμένα σε θέματα αναδιάρθρωσης καλλιεργειών και λειτουργίας αγροτικών συνεταιρισμών – σε νέες, δηλαδή, κατευθύνσεις για τον πρωτογενή τομέα στο νομό. Επίσης, σημειώνουμε, ότι ήδη από το 1987 είχε διοργανωθεί τμήμα εκμάθησης ηλεκτρονικών υπολογιστών και για το σκοπό αυτό η ΝΕΛΕ εξόπλισε ένα πλήρες εργαστήριο υπολογιστών με οκτώ θέσεις εργασίας. Θα πρέπει, ακόμη, να αναφερθεί η δραστηριοποίηση προς την κατεύθυνση των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, αν και δεν διοργανώθηκε μεγάλος αριθμός τμημάτων μάθησης αυτής της κατηγορίας. Ωστόσο, συσχετίζοντας τα στοιχεία προκύπτει ότι η περίοδος 1982-1989 δεν χαρακτηρίζεται από τους ίδιους ρυθμούς ανάπτυξης. Συγκεκριμένα, μπορούμε να διακρίνουμε δύο υποπεριόδους:

(α) την υποπερίοδο 1982-1985, όπου η δραστηριότητα έχει τα χαρακτηριστικά που μόλις αναφέραμε (κατακόρυφη άνοδος), και

(β) την υποπερίοδο 1986-1989, όπου σημειώνεται κάμψη στη δραστηριότητα της ΝΕΛΕ (βλ. και ενότητα 2.1.10), όχι όμως τέτοιας έντασης ώστε να επανέλθει η δραστηριότητα στα προ του 1982 επίπεδα. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των στελεχών, αυτή η κάμψη θα πρέπει να αποδοθεί στη μείωση της χρηματοδότησης από την κεντρική υπηρεσία (το στοιχείο αυτό επιβεβαιώνεται και από τους προϋπολογισμούς της υποπεριόδου αυτής, πρβλ. και Καραλής, 2002: 180). Πιθανόν, να υπάρχουν και άλλα αίτια (αν και δεν εντοπίστηκαν σχετικά στοιχεία στα τεκμήρια της ΝΕΛΕ Κυκλάδων και κυρίως στην αλληλογραφία της με την κεντρική υπηρεσία), θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι η κάμψη αυτή δεν μπορεί να αποδοθεί σε εσωτερικά αίτια που σχετίζονται με τη δομή, την οργάνωση και τη στελέχωση της ΝΕΛΕ Κυκλάδων, καθώς όλα τα στελέχη την αποδίδουν στην πολιτική χρηματοδότησης ή γενικότερα στην κεντρική υπηρεσία.

Κατά τη διάρκεια της περιόδου 1982-1989 διοργανώθηκε μεγάλος αριθμός ενημερωτικών εκδηλώσεων («μεμονωμένες εκδηλώσεις») σε πολλές περιοχές των Κυκλάδων. Τα αντικείμενα των μεμονωμένων εκδηλώσεων είχαν παρόμοια κατεύθυνση με εκείνα των τμημάτων μάθησης, ωστόσο θα πρέπει να αναφερθεί εδώ ότι η Λαϊκή Επιμόρφωση στις Κυκλάδες επωμίστηκε το έργο της ενημέρωσης του

πληθυσμού σε μια σειρά από θέματα που τότε ήταν επίκαιρα και για τα οποία δεν διοργανώνονταν εκδηλώσεις ενημέρωσης από άλλους φορείς. Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε τα ζητήματα λειτουργίας συνεταιρισμών, τις σχέσεις γονέων – παιδιών, θέματα κοινωνικού περιεχομένου και, κυρίως, το ζήτημα της ενημέρωσης για το AIDS. Για το τελευταίο η ΝΕΛΕ Κυκλάδων συνεργάστηκε με μεγάλο αριθμό φορέων, ενεργοποίησε ειδικούς και πολίτες και έφερε εις πέρας το έργο της ενημέρωσης ακόμη και σε απομακρυσμένα σημεία του νομού (βλ. και ενότητα 2.3.2, όπου αναφέρονται οι περιοχές στις οποίες διοργανώθηκαν ενημερωτικές εκδηλώσεις, κατά τη διάρκεια του 1989).

Στο αρχείο της ΝΕΛΕ Κυκλάδων εντοπίστηκαν στοιχεία για 4.892 άτομα, τα οποία συμμετείχαν στα τμήματα μάθησης, αν και εικάζεται ότι λόγω των ελλείψεων που παρουσιάζει το αρχείο ο αριθμός αυτός είναι ακόμη μεγαλύτερος. Ωστόσο, και μόνον αυτό το στοιχείο είναι αρκετό για να προσδιορίσει την εμβέλεια της Λαϊκής Επιμόρφωσης και το εύρος της παρέμβασής της στον τοπικό πληθυσμό: σύμφωνα με στοιχεία της απογραφής του 1981 ο Νομός Κυκλάδων είχε συνολικά 88.458 κατοίκους. Σημειώνουμε ακόμη, ότι στο αρχείο της υπηρεσίας δεν εντοπίστηκαν στοιχεία για τα άτομα που παρακολουθούσαν τις μεμονωμένες εκδηλώσεις. Σημαντικό θεωρούμε και το εύρημα της σύνθεσης των επιμορφωνομένων ως προς την ηλικία: σε αρκετά τμήματα συμμετείχαν και ανήλικοι εκπαιδευόμενοι, παρά την πολιτική και της κατευθύνσεις της τοπικής ΝΕΛΕ για συμμετοχή μόνον ενηλίκων. Σε δύο περιπτώσεις, μάλιστα, τα ποσοστά συμμετοχής των ανηλίκων είναι ιδιαίτερα αυξημένα (65,1% και 91,8% επί του συνόλου, βλ. και ενότητα 2.5.1.). Τα τμήματα αυτά είχαν ως αντικείμενα κυρίως τη διδασκαλία ξένων γλωσσών, τα φροντιστήρια μαθηματικών και ελληνικής γλώσσας και την εκμάθηση μουσικών οργάνων. Είναι προφανές, ότι μέσω τη δραστηριότητάς της η ΝΕΛΕ κάλυπτε την έλλειψη άλλων εκπαιδευτικών θεσμών ή την αδυναμία των κατοίκων χαμηλών εισοδημάτων να συμμετέχουν σε αυτούς τους θεσμούς (για παράδειγμα: παρακολούθηση φροντιστηρίων). Τέλος, να σημειωθεί ότι σε αρκετά προγράμματα συμμετείχαν και πολίτες τρίτης ηλικίας, στοιχείο που θεωρούμε σημαντικό για την ανάδειξη της εμβέλειας του θεσμού.

Η αποκέντρωση, βασικό στοιχείο της πολιτικής αναδιοργάνωσης του 1982, υλοποιήθηκε κυρίως μέσω της επέκτασης των δραστηριοτήτων πέραν του διοικητικού κέντρου του νομού (δηλ. της Σύρου). Όπως διαπιστώσαμε (βλ. ενότητα

2.1.7.), το μεγαλύτερο ποσοστό των τμημάτων μάθησης υλοποιήθηκε στα άλλα οκτώ νησιά (ποσοστό 88,3%) και μάλιστα όχι μόνον στις πρωτεύουσες των νησιών, αλλά και σε μικρά χωριά. Σημειώνουμε, ότι σύμφωνα με τα στοιχεία που υπάρχουν στο αρχείο μας θα πρέπει να είναι η πρώτη φορά που σημειώθηκε σε τέτοια έκταση αποκέντρωση επιμορφωτικών δραστηριοτήτων, μάλιστα σχεδόν σε όλες αυτές τις περιοχές υλοποιήθηκαν για πρώτη φορά επιμορφωτικές δραστηριότητες. Τέλος, υπογραμμίζουμε ότι δραστηριότητες της ΝΕΛΕ υλοποιήθηκαν ακόμη και σε νησιά της «άγονης γραμμής».

Η συμμετοχή των γυναικών σε όλα τα επίπεδα της ΝΕΛΕ Κυκλάδων είναι ιδιαίτερα σημαντική. Καταρχήν θα πρέπει να αναφερθούμε στο γεγονός ότι σημαντικά ήταν τα ποσοστά των γυναικών στο σύνολο των επιμορφωτών και των στελεχών της τοπικής ΝΕΛΕ. Στην περίπτωση των επιμορφωνομένων η σύνθεση των τμημάτων μάθησης δείχνει ότι στα τμήματα μάθησης συμμετείχαν γυναίκες σε ποσοστό 66,5%. Το γεγονός αυτό θεωρούμε πως έχει μεγάλη σημασία για τη θέση της γυναίκας στις τοπικές κοινωνίες, αν αναλογιστούμε το επίπεδο της γενικότερης συμμετοχής των γυναικών σε κοινωνίες με τα χαρακτηριστικά του νομού Κυκλάδων της δεκαετίας του 1980.

### **3.1.2. Τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της δραστηριότητας της ΝΕΛΕ Κυκλάδων**

Τόσο, οι σχέσεις των επιμορφωνομένων μεταξύ τους, όσο (και κυρίως) οι σχέσεις επιμορφωτών και επιμορφωνομένων θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως ιδιαίτερα καλές (χαρακτηριστικές είναι οι εκφράσεις που χρησιμοποιούν όσοι συμμετείχαν στις συνεντεύξεις - βλ. και ενότητες 2.4.7 και 2.5.3.). Γενικότερα, το «κλίμα» των δραστηριοτήτων της Λαϊκής Επιμόρφωσης στο Νομό Κυκλάδων διακρίνεται από ενθουσιασμό, ανάληψη πρωτοβουλιών και συμμετοχικότητα, καθώς όλοι όσοι απάντησαν στις συνεντεύξεις (πλην ενός) δήλωσαν ότι συμμετείχαν σε αυτές τις δραστηριότητες γιατί τους κάλυπταν συναισθηματικά και γιατί είχαν την αίσθηση ότι γίνεται κάτι εποικοδομητικό.

Κατά τη διερεύνηση των τεκμηρίων της τοπικής ΝΕΛΕ δεν προέκυψαν στοιχεία που να συνδέονται με προβληματικές σχέσεις μεταξύ της ΝΕΛΕ και της κεντρικής υπηρεσίας. Στοιχεία τέτοια δεν προέκυψαν ούτε από τις συνεντεύξεις των τοπικών



στελεχών, αντίθετα το «κλίμα» που αναδεικνύεται διαφέρει από εκείνο μιας τυπικής δημόσιας υπηρεσίας, καθώς φαίνεται να κυριαρχούσαν καταστάσεις όπως αυτές που περιγράψαμε στην προηγούμενη παράγραφο: περισσότερο διαφάνηκε η αίσθηση της συμμετοχής σε μια κοινή προσπάθεια, η ανάληψη πρωτοβουλιών και η προσπάθεια να φέρουν εις πέρας ένα έργο που και τα ίδια τα στελέχη θεωρούσαν ιδιαίτερα σημαντικό. Σε ορισμένες, μάλιστα, περιπτώσεις (βλ. και ενότητα 2.2.3.), η τοπική ΝΕΛΕ αναφέρεται με έμφαση στην ανάγκη τήρησης του κανονισμού της Λαϊκής Επιμόρφωσης για την αρτιότερη υλοποίηση των προγραμμάτων. Με βάση τα ευρήματα από την ανάλυση των τεκμηρίων και των συνεντεύξεων, προκύπτει ότι αρμονική συνεργασία υπήρχε και μεταξύ των ΚΛΕ και του διοικητικού κέντρου της ΝΕΛΕ Κυκλάδων.

Ορισμένα ποιοτικά στοιχεία της υλοποίησης των προγραμμάτων που απευθύνονται σε ενήλικους εκπαιδευόμενους, και που σήμερα με την ανάπτυξη της Εκπαίδευσης Ενηλίκων στην Ελλάδα θεωρούνται ως «εκ των ων ουκ άνευ» για την άρτια υλοποίηση ενός προγράμματος, φαίνεται ότι εισήχθησαν στις δραστηριότητες της Λαϊκής Επιμόρφωσης μετά την αναδιοργάνωση του 1982 (πρβλ. και Καραλής, 2002: 48-51). Αναφερόμαστε εδώ στην εκπαίδευση των εκπαιδευτών, τη χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών και την αξιολόγηση των προγραμμάτων. Ωστόσο, στο πλαίσιο αυτής της έρευνας προέκυψε ότι τα στοιχεία αυτά, παρά το γεγονός ότι περιλαμβάνονταν στις προθέσεις των τοπικών στελεχών, δεν υλοποιήθηκαν σε μεγάλη έκταση. Μια πιθανή αιτία είναι η ιδιόμορφη κατάσταση του νομού (για παράδειγμα, δεν είναι τεχνικά εύκολο να γίνει εκπαίδευση των εκπαιδευτών λόγω της δυσκολίας μετακίνησης). Στις έως σήμερα δημοσιευμένες έρευνες για τη Λαϊκή Επιμόρφωση δεν υπάρχουν στοιχεία για την υλοποίηση αυτών των στοιχείων σε άλλους νομούς της ελληνικής περιφέρειας, έτσι δεν είμαστε σε θέση να διατυπώσουμε συμπεράσματα σε σχέση με το αν οι αδυναμίες που εντοπίστηκαν αφορούν μόνον την παρέμβαση της Λαϊκής Επιμόρφωσης τις Κυκλάδες. Σημειώνουμε ότι:

- Ελάχιστοι από τους επιμορφωτές είχαν επιμορφωθεί σε θέματα εκπαίδευσης ενηλίκων και αυτοί όχι με ευθύνη της τοπικής ΝΕΛΕ.
- Τόσο οι επιμορφωτές, όσο και οι επιμορφωνόμενοι δεν αναφέρθηκαν σε διαδικασίες αξιολόγησης των προγραμμάτων στα οποία συμμετείχαν.

- Το επίπεδο «ευαισθητοποίησης» σχετικά με τη χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών ήταν εξαιρετικά χαμηλό· οι περισσότεροι επιμορφωτές φαίνεται ότι αυτενεργούσαν με γνώμονα τη διάθεση προσφοράς προς τους επιμορφωνόμενους. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι λόγω των αντικειμένων των τμημάτων μάθησης (τα περισσότερα, όπως αναφέρθηκε, είχαν πρακτικό προσανατολισμό), η αδυναμία αυτή των επιμορφωτών καλύφθηκε από το γεγονός ότι μεγάλο μέρος των προγραμμάτων αφορούσε σε πρακτική άσκηση (όπου και συμμετείχαν ενεργητικά οι εκπαιδευόμενοι).
- Οι χώροι που χρησιμοποιούνταν για τη λειτουργία των τμημάτων μάθησης στις περισσότερες περιπτώσεις δεν ανταποκρίνονταν στις προδιαγραφές χώρων για εκπαίδευση ενηλίκων, αυτό το στοιχείο όμως θα πρέπει να αποδοθεί στην αδυναμία της τοπικής ΝΕΛΕ να δημιουργήσει και να συντηρήσει δικές της υποδομές λόγω περιορισμένης χρηματοδότησης.

Διαφορετική, ωστόσο, είναι η κατάσταση στο ζήτημα της διερεύνησης των επιμορφωτικών αναγκών. Αν και δεν εντοπίσαμε την εφαρμογή «εξειδικευμένου» συστήματος διερεύνησης επιμορφωτικών αναγκών, σημειώνουμε ότι εντοπίστηκαν πάγιες διαδικασίες για την ανίχνευση των επιμορφωτικών αναγκών (ιδιαίτερα μετά τη δημιουργία των Συμβουλίων Λαϊκής Επιμόρφωσης). Από την ανάλυση των τεκμηρίων (βλ. και ενότητα 2.2.4.), αλλά και από τις συνεντεύξεις των στελεχών διαπιστώσαμε ότι το ζήτημα της διερεύνησης των αναγκών απασχολούσε συχνά την τοπική ΝΕΛΕ (προτάσεις για δημιουργία ή κατάργηση τμημάτων μάθησης, προγραμματισμός δραστηριοτήτων με έμφαση σε τοπικές ανάγκες, συχνή αναφορά στις ιδιαίτερες επιμορφωτικές ανάγκες των επιμέρους περιοχών, επίκληση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του νομού, κ.ά.). Οι υπεύθυνοι των ΚΛΕ αναφέρονται στη διερεύνηση των αναγκών και στους τρόπους με τους οποίους τη διενεργούσαν, κυρίως μέσω προσωπικής επικοινωνίας με τους πολίτες, αλλά και με πρόσωπα – κλειδιά, διαδικασίες που θα μπορούσαμε να τις χαρακτηρίσουμε ως καινοτομικές για το νομό κατά τη συγκεκριμένη περίοδο. Θα πρέπει ακόμη να αναφερθεί πως τα αντικείμενα των τμημάτων μάθησης, συνηγορούν στο να υποστηριχθεί ότι καταβλήθηκε μεγάλη προσπάθεια για να προσαρμοστεί η δραστηριότητα της ΝΕΛΕ Κυκλάδων στις τοπικές συνθήκες: τα αντικείμενα των τμημάτων μάθησης στις Κυκλάδες (βλ. και ενότητα 2.1.1.) διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό από τα αντικείμενα της Λαϊκής Επιμόρφωσης σε άλλες περιοχές της χώρας (Καραλής, 2002: 213-228).

Τέλος, ο προγραμματισμός και ο χρονισμός των ενεργειών είναι και αυτός προσαρμοσμένος στις ιδιαίτερες ανάγκες των Κυκλάδων (για παράδειγμα: αδυναμία λειτουργίας τμημάτων μάθησης κατά την καλοκαιρινή περίοδο, βλ. και ενότητα 2.1.6.).

### **3.1.3. Σύνδεση του περιεχομένου της δραστηριότητας με τις τοπικές κοινωνίες**

Με βάση τα όσα αναφέρθηκαν στις προηγούμενες παραγράφους προκύπτει ότι η αποκέντρωση ως στοιχείο πολιτικής της Λαϊκής Επιμόρφωσης, υλοποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό στις Κυκλάδες και μάλιστα σε διάφορα επίπεδα: Για πρώτη φορά διοργανώθηκαν σε τέτοια έκταση τμήματα μάθησης ή μεμονωμένες εκδηλώσεις ακόμη και σε απομακρυσμένες περιοχές του νομού, ενώ δημιουργήθηκαν και λειτούργησαν δομές ακόμη και σε περιοχές που σήμερα πλέον δεν λειτουργεί καμιά δομή εκπαίδευσης ενηλίκων (ενδεικτικά: Φηρά Θήρας, Απολλωνία Σίφνου). Σημειώσαμε επίσης τη σύνδεση του περιεχομένου των παρεμβάσεων με τις ιδιαίτερες τοπικές ανάγκες των περιοχών υλοποίησης, αποτέλεσμα της μέριμνας των στελεχών της ΝΕΛΕ για την κάλυψη των αναγκών αυτών.

Ένα άλλο στοιχείο που προέκυψε από την ανάλυση των τεκμηρίων και των συνεντεύξεων είναι εκείνο της ενεργοποίησης των πολιτών και γενικότερα των τοπικών κοινωνιών κατά την υλοποίηση των δραστηριοτήτων της ΝΕΛΕ Κυκλάδων. Πέραν της διερεύνησης των αναγκών, στην οποία αναφερθήκαμε, στις δραστηριότητες της ΝΕΛΕ αναζητούνται οι κατάλληλοι επιμορφωτές και ομιλητές, πάντοτε από το ανθρώπινο δυναμικό του νομού. Σε μεγάλη έκταση σημειώνεται ενεργοποίηση της ιατρικής και της εκπαιδευτικής κοινότητας του νομού για τη διοργάνωση των εκδηλώσεων της ΝΕΛΕ: πρόκειται για τμήματα μάθησης και, κυρίως, για μεμονωμένες εκδηλώσεις σε θέματα ιατρικής ενημέρωσης (AIDS, προληπτική οδοντιατρική, κ.ά.) και σχέσεων γονέων – παιδιών.

Γενικότερα, η ΝΕΛΕ Κυκλάδων λειτούργησε ως «ανοικτό σύστημα», αφού κατά την περίοδο που διερευνήσαμε συνεργάστηκε με δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, αλλά και συλλόγους και ενώσεις πολιτών, αξιοποιώντας αλλά και προσφέροντας τεχνογνωσία, ανθρώπινο δυναμικό και υποδομές. Κατά την ανάλυση των τεκμηρίων της ΝΕΛΕ Κυκλάδων εντοπίσαμε περισσότερους από 25 φορείς (ενδεικτικά

αναφέρουμε μερικές χαρακτηριστικές περιπτώσεις: ΕΕΤΑΑ, Διευθύνσεις Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, Διεύθυνση Πρόνοιας, Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ΕΟΤ, ΕΟΜΜΕΧ, Γενικό Νοσοκομείο Σύρου, Εργατικό Κέντρο Μήλου, Μελισσοκομικός Σύλλογος Σίφνου).

Από την έρευνα προέκυψε ότι η πρόσληψη από τους πολίτες της δραστηριότητας της ΝΕΛΕ Κυκλάδων κατά την περίοδο 1982-1989, είναι ιδιαίτερα θετική. Σχεδόν όλοι οι επιμορφωτές θα επιθυμούσαν να δραστηριοποιηθούν και πάλι σε τμήματα της ΝΕΛΕ (παρά το χρονικό διάστημα που έχει μεσολαβήσει), ενώ σχεδόν όλοι οι επιμορφωνόμενοι χαρακτηρίζουν ως σημαντική την εμπειρία της συμμετοχής τους. Αυτό που υπογραμμίζεται δεν είναι μόνον το ποσοτικό στοιχείο, καθώς το κενό που άφησε η Λαϊκή Επιμόρφωση δεν έχει καλυφθεί από άλλους φορείς στις Κυκλάδες<sup>7</sup>, αλλά και το ποιοτικό – που κυρίως αναφέρεται στο «κλίμα» αυτών των δραστηριοτήτων και τη γενικότερη επίδραση που είχαν στις τοπικές κοινωνίες και στη ζωή των πολιτών (βλ. και ενότητες 2.4.7., 2.5.3. και 2.6.4.). Σχεδόν σε όλες τις συνεντεύξεις αναδείχθηκε η έλλειψη παρόμοιων δραστηριοτήτων σήμερα, παρά το γεγονός ότι οι συνθήκες έχουν αλλάξει. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Σύμβουλος ΛΕ «Η κεντρική εξουσία, θα έλεγα, τα τελευταία χρόνια έχει μιαν αντίληψη ότι η ΝΕΛΕ ως δια βίου εκπαίδευση θα πρέπει να λειτουργεί κυρίως σαν φορέας κατάρτισης, αποκλειστικά σαν φορέας κατάρτισης. Αντίθετα, όλοι οι εκπρόσωποι των ΝΕΛΕ και οι παλιοί εκπρόσωποι της Λαϊκής Επιμόρφωσης στη Γενική Γραμματεία έχουν την αντίληψη ότι η επαγγελματική κατάρτιση πρέπει πάντα να συμβαδίζει στη Λαϊκή Επιμόρφωση με την πολιτιστική συνιστώσα».

---

<sup>7</sup> Σημειώνουμε ότι ακόμη και στο πλαίσιο του Συστήματος Επαγγελματικής Κατάρτισης, προς το οποίο κατευθύνονται πολλαπλάσιοι πόροι σε σχέση με το δίκτυο της Λαϊκής Επιμόρφωσης εκείνης της περιόδου, η υλοποίηση προγραμμάτων στο Νομό Κυκλάδων είναι εξαιρετικά περιορισμένη: μόλις 12 προγράμματα ανατέθηκαν για το έτος 2003 και 11 για τη διετία 2004-2006 (Αποφάσεις Υπουργού Εργασίας 171559/29-5-2002 και 191957/8-12-2003). Επίσης, θα πρέπει να αναφερθεί ότι δεν εντοπίζονται άλλοι φορείς με έντονη δραστηριοποίηση στον τομέα της Εκπαίδευσης Ενηλίκων.

### 3.2. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

---

Στην εργασία αυτή μελετήσαμε τη δραστηριότητα της ΝΕΛΕ Κυκλάδων, ως μέρους του δικτύου της Λαϊκής Επιμόρφωσης, κατά την περίοδο 1982-1989. Έμφαση δόθηκε όχι μόνον στα ποσοτικά στοιχεία που περιγράφουν αυτή τη δραστηριότητα, αλλά και στα ποιοτικά στοιχεία που αφορούν την παρέμβαση της ΝΕΛΕ Κυκλάδων στις τοπικές κοινωνίες. Με βάση τα όσα αναφέρθηκαν, τόσο κατά την παράθεση των ευρημάτων, όσο και κατά την ανάλυση και τη συνεκτίμησή τους, θεωρούμε ότι μπορούν να διατυπωθούν τα ακόλουθα γενικά συμπεράσματα:

Η πολιτική των αρχών της δεκαετίας του 1980 για την αναδιοργάνωση της Λαϊκής Επιμόρφωσης, αποτυπώθηκε και στη δραστηριότητα της ΝΕΛΕ Κυκλάδων κατά την περίοδο 1982-1989. Η δραστηριότητα αυτή παρουσιάζει κατακόρυφη αύξηση σε όλους τους ποσοτικούς δείκτες (αριθμός τμημάτων μάθησης, αριθμός μεμονωμένων εκδηλώσεων, αριθμός επιμορφωμένων, αριθμός επιμορφωτών, χώροι και περιοχές επιμόρφωσης). Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρατέθηκαν για πρώτη φορά καταγράφονται τέτοιοι ρυθμοί επιμορφωτικής δραστηριότητας, μάλιστα σημαντικά υψηλότεροι ακόμη και από τους αντίστοιχους σημερινούς.

Η εφαρμογή αποκεντρωτικής πολιτικής, στοιχείο πολιτικής της κεντρικής υπηρεσίας, είχε καινοφανή αποτελέσματα στο Νομό Κυκλάδων, αφού για πρώτη φορά πραγματοποιούνται δραστηριότητες εκπαίδευσης ενηλίκων, όχι μόνον σε μεγάλο αριθμό νησιών του νομού, αλλά ακόμη και σε απομακρυσμένα χωριά και σε νησιά της «άγονης γραμμής». Στις δραστηριότητες αυτές εντοπίστηκαν υστερήσεις σε ποιοτικά ζητήματα οργάνωσης των προγραμμάτων (εκπαίδευση εκπαιδευτών, αξιολόγηση, χώροι επιμόρφωσης), ωστόσο θα πρέπει να υπογραμμιστεί ή έντονη σύνδεση του περιεχομένου της δραστηριότητας με τις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών του νομού. Σύμφωνα με τα ευρήματα της εργασίας, αυτό θα πρέπει να αποδοθεί στις διαδικασίες διερεύνησης επιμορφωτικών αναγκών, που διενεργούνταν με ευθύνη των τοπικών στελεχών της ΝΕΛΕ και των ΚΛΕ και η οποία είχε ως αποτέλεσμα το περιεχόμενο των δραστηριοτήτων να μην αποτελεί αναπαραγωγή των

προτάσεων κάποιας κεντρικής δημόσιας υπηρεσίας, αλλά προβολή των αναπτυξιακών αναγκών του νομού, στο μέτρο που κάτι τέτοιο ήταν εφικτό στις συνθήκες της περιόδου. Σημειώνουμε χαρακτηριστικά, πως αρκετοί από τους συμμετέχοντες στις συνεντεύξεις αναφέρθηκαν στη συμβολή που είχε η ΝΕΛΕ Κυκλάδων στην ανάδειξη και διατήρηση παραδοσιακών δραστηριοτήτων (κυρίως στους τομείς των παραδοσιακών ειδικοτήτων και της παραδοσιακής μουσικής). Κατά την υλοποίηση των δραστηριοτήτων της η ΝΕΛΕ Κυκλάδων κινητοποίησε το τοπικό ανθρώπινο δυναμικό, αλλά και μεγάλο αριθμό φορέων και συλλόγων. Μεγάλο μέρος της εκπαιδευτικής και της ιατρικής κοινότητας συμμετείχε στην υλοποίηση των τμημάτων μάθησης και των μεμονωμένων εκδηλώσεων, ενώ η ΝΕΛΕ αξιοποίησε, αλλά και προσέφερε πόρους και τεχνογνωσία προς άλλους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς.

Παρά το γεγονός ότι μετά το 1985 σημειώνεται κάμψη των δραστηριοτήτων, ενώ θα πρέπει να αναφέρουμε ότι σήμερα η ΝΕΛΕ Κυκλάδων πραγματοποιεί ελάχιστα προγράμματα (όσα χρηματοδοτούνται μέσω της Γενικής Γραμματείας Εκπαίδευσης Ενηλίκων), συνεκτιμώντας τα όσα στοιχεία διαθέτουμε, θεωρούμε ότι μπορεί να διατυπωθεί το συμπέρασμα πως η *Λαϊκή Επιμόρφωση της περιόδου 1982-1989, παραμένει, σε διαχρονική βάση, ο μεγαλύτερος σε έκταση και εμβέλεια θεσμός εκπαίδευσης ενηλίκων στο Νομό Κυκλάδων*. Πριν από την περίοδο αυτή δεν καταγράφηκε από άλλον φορέα τέτοιας έκτασης δραστηριότητα, ενώ το ίδιο φαίνεται να ισχύει και σήμερα: ακόμη και οι δραστηριότητες του Συστήματος Επαγγελματικής Κατάρτισης, υστερούν, τουλάχιστον από ποσοτική άποψη και εμβέλεια των δραστηριοτήτων της Λαϊκής Επιμόρφωσης για την περίοδο που μελετήσαμε, ενώ δεν καταγράφεται σήμερα αξιόλογη δραστηριότητα και στους υπόλοιπους τομείς της εκπαίδευσης ενηλίκων.

Καταλήγοντας, πέραν των όσων διερευνήθηκαν και διατυπώθηκαν σε αυτή την εργασία, θεωρούμε ότι ίσως η καλύτερη απάντηση στο ερώτημα *τι ήταν τελικά η Λαϊκή Επιμόρφωση* εκείνης της περιόδου, δόθηκε από έναν επιμορφωνόμενο στη συνέντευξή του: «ένας φορέας, ... το κλειδί για πολλά πράγματα».

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αμπελάς, Τ. (1874). *Ιστορία της νήσου Σύρου, από τον αρχαιστάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς*. Ερμούπολη: Πρίντεζης (επανεκδόση: Χ. Α. Καλημέρης, 1998).

Βεργίδης, Δ. (2005). Η Εκπαίδευση Ενηλίκων στην Ελλάδα: επιτεύγματα και δυσλειτουργίες. Στο Α. Κόκκος (επιμ.), *Πρακτικά του 1<sup>ου</sup> Συνεδρίου της Επιστημονικής Ένωσης Εκπαίδευσης Ενηλίκων*, (22-23 Οκτωβρίου 2004). Αθήνα: Μεταίχμιο, σσ. 55-72.

Βεργίδης, Δ. (1995). *Υποεκπαίδευση- Κοινωνικές, Πολιτικές και Πολιτισμικές διαστάσεις*. Αθήνα: Ύψιλον/Βιβλία.

Βεργίδης, Δ. (1989). *Λαϊκή Επιμόρφωση*, λήμμα στην Παιδαγωγική-Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια - Λεξικό, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Βεργίδης, Δ., & Καραλής, Θ. (1999) *Εκπαίδευση Ενηλίκων: Σχεδιασμός, Οργάνωση και Αξιολόγηση Προγραμμάτων*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Boucouvalas, M. (1987). *Adult Education in Greece*. B. Columbia: University of B. Columbia.

Breakwell, G. (1999). *Η συνέντευξη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

ΓΓΛΕ. (1985). *Κείμενα για τη Λαϊκή Επιμόρφωση*. Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών.

Ηλιού, Μ. (1985). *Αποκέντρωση και Λαϊκή Επιμόρφωση: η συμβολή του επιμορφωτή στην τοπική ανάπτυξη*. Αθήνα: ΓΓΛΕ και ΝΕΛΕ Ιωαννίνων.

Howard, K., & Sharp, J. A. (2001). *Η Επιστημονική Μελέτη: Οδηγός σχεδιασμού και διαχείρισης πανεπιστημιακών ερευνητικών εργασιών*. Αθήνα: Gutenberg.

Jarvis, P. (2003). *Συνεχιζόμενη εκπαίδευση και κατάρτιση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Καραλής, Θ. (2005). Η εκπαίδευση των εκπαιδευτών στην Ελλάδα: Ιστορικές αναφορές, παρούσα κατάσταση και προοπτικές, *Εκπαίδευση Ενηλίκων*, 5, 9-14.

Καραλής, Θ. (2002). *Η εξέλιξη του δικτύου της Λαϊκής Επιμόρφωσης κατά την περίοδο 1989-1999*. Διδακτορική διατριβή: Πανεπιστήμιο Πατρών.

Καρδάσης, Β. (1987). *Σύρος: σταυροδρόμι της Ανατολικής Μεσογείου (1832-1857)*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Κόκκος, Α. (1987). *Μελέτη για τη σύσταση Σχολής στελεχών Λαϊκής Επιμόρφωσης*. Αθήνα: αδημοσίευτη μελέτη.

Κόκκος, Α. (1999). *Εκπαίδευση Ενηλίκων: Το πεδίο, οι αρχές μάθησης, οι συντελεστές*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Κόκκος, Α. (2005). *Εκπαίδευση Ενηλίκων: Ανιχνεύοντας το πεδίο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Κυπριανός, Π. (2004). *Συγκριτική Ιστορία της Ελληνικής Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Κυριαζή, Ν. (1998). *Η Κοινωνιολογική Έρευνα: Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*. Αθήνα: Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις.

Λαμπίρη – Δημάκη, Ι. (2003). *Η Κοινωνιολογία και η Μεθοδολογία της (τ. Α')*. Αθήνα: Εκδόσεις Α. Ν. Σάκκουλα.

Ντεμουντέρ, Π., Βαρνάβα – Σκούρα, Τ., & Βεργίδης, Δ. (1984). *Η Λαϊκή Επιμόρφωση στην Ελλάδα. Αξιολόγηση των επιμορφωτικών δραστηριοτήτων*. Αθήνα: ΓΓΛΕ.

Powney, J., & Watts, M. (1987). *Interviewing in Educational Research*. London: Routledge and Kegan Paul.

Rogers, A. (1998). *Η εκπαίδευση ενηλίκων*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Ρηγίνος, Μ., 1995. *Μορφές παιδικής εργασίας στη βιομηχανία και τη βιοτεχνία, 1870-1940*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς.

Σμυρναίος, Α. (2004). Ο χρησιμοθηρικός χαρακτήρας της εκπαίδευσης στην Ερμούπολη (1830-1880). Στο, Σ. Μπουζάκης (επιμ.), *Πρακτικά 3<sup>ο</sup> Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας της Εκπαίδευσης* (1-3 Οκτωβρίου 2004, Πάτρα). Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών.

Cohen, L., & Manion, L. (1997). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Αθήνα: Έκφραση.

*Ακολουθείται το σύστημα παράθεσης βιβλιογραφικών αναφορών της APA (American Psychological Association). Για την αντιστοιχία ελληνικών και λατινικών συμβόλων ακολουθείται το σύστημα ALA-LC Romanization Tables Cataloging Service.*



## **ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ**

## **ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄**

### **Συνέντευξη Συμβούλου Λαϊκής Επιμόρφωσης**

**ΗΛΙΚΙΑ:** 44 χρονών

**ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ:** Δημόσιος υπάλληλος

**ΤΟΠΟΣ:** Σύρος

#### ***Ποια ήταν η γκάμα των αντικειμένων (και κατά περιόδους);***

Η γκάμα δεν μπορεί να πει κανείς ότι ήταν κάτι συγκεκριμένο. Δηλαδή, ήταν ένα μεγάλο αντικείμενο, ένα μεγάλο θεματολόγιο και δουλευόταν περισσότερο με τη μορφή επιμορφωτικών τμημάτων. Υπήρχαν όμως και άλλες δραστηριότητες οι οποίες είχαν τη μορφή μεμονωμένων εκδηλώσεων και σεμινάρια τα οποία συνεχίζονται και μέχρι τώρα, δηλαδή έτσι γίνεται και τώρα, που κατά κάποιο τρόπο ολοκλήρωναν την εικόνα του επιμορφωτικού έργου. Η γκάμα, τώρα..., αν μπορούμε να μιλήσουμε συγκεκριμένα, πιο συγκεκριμένα...στα επιμορφωτικά τμήματα..., υπήρχε ένας μεγάλος τομέας στα πολιτιστικά θέματα και ένας πιο μεγάλος τομέας που είχε το βάρος στην κατάρτιση, την επαγγελματική κατάρτιση αλλά σε συνδυασμό πάλι με τον πολιτισμό. Όπως π.χ. αυτά τα επαγγέλματα τα γυναικεία, που λέμε, όπως η παραδοσιακή υφαντική, το παραδοσιακό κέντημα, η κοπτική- ραπτική κ.λπ. Τα καθαρά πολιτιστικά ήταν ...η ζωγραφική, η κεραμική, η ξυλογλυπτική, που κι αυτά βεβαίως έχουν και το... την πλευρά της κατάρτισης- ας πούμε, σε περίπτωση ... δηλαδή κάποιος θα μπορούσε να βγει ξυλογλύπτης, όπως και βγήκε... βγήκαν κάποιοι ξυλογλύπτες από τη σχολή ξυλογλυπτικής, από το πρόγραμμα ξυλογλυπτικής. Κι επίσης, όπως βγήκαν από ...την κεραμική που είχαμε μετά επιμορφώτρια... επιμορφώτρια που ήταν παλιά επιμορφωνόμενη.

#### ***Πώς αξιολογούσατε τα προγράμματα, αλλά και τη γενικότερη δραστηριότητα της ΝΕΛΕ;***

Τα προγράμματα ποικίλλουν ανάλογα με το κλίμα της εποχής. Υπήρχαν κάποιες εποχές, όπως περίοδος '85-'89, οι οποίες... στις οποίες υπήρχε μεγάλη χρηματοδοτική ικανότητα από πλευράς Υπουργείου και τότε τα προγράμματα που γίνονταν ...ήσαν πάρα πολλά σε σχέση με την επόμενη δεκαετία...Ε, ...ορισμένα από αυτά τα προγράμματα ...άφησαν εποχή, μπορώ να πω,...ε, κι αυτά άλλωστε είναι που θυμάται ο κόσμος σαν Λαϊκή Επιμόρφωση σε όλα τα νησιά. Γιατί η επιτυχία τότε ήταν ότι μπορούσαμε να είχαμε τμήματα μάθησης σε κάθε νησί ...και μεμονωμένες εκδηλώσεις σε πολλά από τα νησιά, δηλαδή προληπτική ιατρική, παραδείγματος χάριν, ήταν κάτι που γινόταν αρκετά συχνά και σε αρκετά νησιά από τα μικρά γιατί, κακά τα ψέματα, τα μικρότερα νησιά έχουν... είναι αυξημένο το ενδιαφέρον για τέτοια θέματα.

#### ***Δεν γινόταν αξιολόγηση των προγραμμάτων όπως γίνεται σήμερα από τα ΚΕΚ...κάπως... με έντυπα, με συγκεκριμένα ερωτηματολόγια κ.λ.π.;***

Όχι, όχι. Αυτά... αυτή η μεθοδολογία άρχισε να λειτουργεί μετά το '94-'95 ... σε όλα τα προγράμματα κατάρτισης που γίνονται από διάφορους φορείς. Η ΝΕΛΕ δεν

είχε ποτέ..., επειδή λειτουργούσε πολύ πρωτοβουλιακά, δηλαδή ...οι υπεύθυνοι κέντρων είχαν μια μεγάλη άνεση κινήσεων, δεν υπήρχε, ας πούμε, ένας σχεδιασμός... από τα πάνω, αλλά σχεδιαζόταν επιτόπου, ο χαρακτήρας της ΝΕΛΕ ήταν πιο πολύ πρωτοβουλιακός παρά κατευθύνσεων, ας πούμε. Οι κατευθύνσεις ήταν ..., πολύ γενικές και οι πρωτοβουλίες που έπαιρναν οι υπεύθυνοι Κέντρων ήταν πολύ μεγάλες, είχαν δηλαδή μεγάλη δυνατότητα αυτοσχεδιασμού και δημιουργικότητας, ας πούμε. Αυτό το θεωρώ θετικό

### ***Ποια ήταν η σχέση σας με τους επιμορφωτές;***

Η σχέση μας με τους επιμορφωτές ήταν ...αφενός φιλική αφετέρου υπηρεσιακή λόγω του ότι, κατά κάποιο τρόπο, εποπτεύαμε τη δραστηριότητά τους και χρηματοδοτική φυσικά, δηλαδή, ... ο γραμματέας της ΝΕΛΕ είχε σαν ευθύνη την αμοιβή των επιμορφωτών. Επίσης, οι υπεύθυνοι Κέντρων είχαν την ευθύνη οργάνωσης των επιμορφωτικών τμημάτων και επομένως ήταν σε διαρκή επαφή με τους επιμορφωτές και γενικά οι σχέσεις με τους επιμορφωτές ήταν πάρα πολύ καλές, πάρα πολύ εποικοδομητικές.

### ***Πως επιλέγατε τα αντικείμενα των προγραμμάτων;***

Τα αντικείμενα γινόντουσαν... παράγονταν μέσα από ανίχνευση των αναγκών, δηλαδή...ε, η δουλειά του υπεύθυνου Κέντρου, η πρώτη δουλειά του υπεύθυνου Κέντρου ήταν να ανιχνεύει στο χώρο τις ανάγκες τις οποίες είχε από πλευράς επιμορφωτικής η τοπική κοινωνία, οπότε όταν... όσο έβλεπε κανείς κάποιες ιδιαιτερότητες και κάποιες κοινωνικές ομάδες οι οποίες ενδιαφέρονταν για συγκεκριμένα πράγματα, προσανατολιζόταν στη δημιουργία τμήματος. Αυτή ήταν δηλαδή... αυτός ήταν ο τρόπος. Με βάση το θεματολόγιο το οποίο είχαμε, είχε δηλαδή τότε η ΝΕΛΕ, οι κατά τόπους ΝΕΛΕ και η ΝΕΛΕ Κυκλάδων, ας πούμε και στα νησιά βοηθιόταν από το θεματολόγιο και από τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας. Γινόταν η ανίχνευση και επιλέγονταν τα τμήματα.

***Μια διευκρίνιση για την ανίχνευση των τοπικών αναγκών. Τις κάνανε τα κατά τόπους ΚΑΕ κατ' αρχήν και τις στέλνανε σε σας τις προτάσεις; Και πώς τις κάνανε, στα καφενεία, στα σχολεία;***

Ναι...γινόταν με τον τρόπο που είπα πριν, δηλαδή με την ανίχνευση των αναγκών από πλευράς υπευθύνων και με τη συνεργασία των συμβούλων Λαϊκής Επιμόρφωσης που τότε είχαν έναν επιτελικό χαρακτήρα σε σχέση με τους υπεύθυνους, δηλαδή ένας σύμβουλος Λαϊκής Επιμόρφωσης είχε έδρα τη Σύρο αλλά είχε στην ευθύνη του μια σειρά νησιών. Αυτός συνεργαζόταν με τους υπευθύνους εκείνων των νησιών, κάνανε από κοινού μία ανίχνευση αναγκών ή γινόταν μόνο από τον υπεύθυνο η ανίχνευση και επιβεβαιωνόταν από το σύμβουλο. Κι έτσι προχωρούσε η..., το στήσιμο του προγράμματος.

### ***Πως προγραμματίζατε την ετήσια δραστηριότητα;***

Υπήρχαν ορισμένα προγράμματα που έπαυαν το καλοκαίρι, μάλλον υπήρχαν ορισμένα προγράμματα που συνεχίζονταν το καλοκαίρι διότι κατά κανόνα στο τρίμηνο Ιουλίου- Σεπτεμβρίου, μερικές φορές και στο δίμηνο Ιουλίου- Αυγούστου,

δεν λειτουργούσαν προγράμματα. Όμως, προγράμματα όπως η ξυλογλυπτική, η ζωγραφική στη Σύρο παραδείγματος χάριν, η υφαντική πολύ συχνά σε κάποιες περιοχές συνεχίζονταν σε όλο το χρόνο. Το γιατί... ίσως δεν επηρεάζονταν τα συγκεκριμένα προγράμματα από τις ... από την εποχή των διακοπών. Ίσως έπαιζε ρόλο και ο επιμορφωτής ο οποίος την καλοκαιρινή περίοδο εξακολουθούσε να έχει την άνεση χρόνου και δυνατοτήτων που είχε το υπόλοιπο χρονικό διάστημα.

Γινόταν ένας ετήσιος προγραμματισμός ... αφού γινόταν πρώτα ο απολογισμός, γινόταν ένας ετήσιος προγραμματισμός και στη συνέχεια «σπάγαμε» το... τις εγκρίσεις σε δυο εξάμηνα. Το πιο σωστό το οποίο δεν εφαρμόστηκε αλλά τα τελευταία μόνο χρόνια δηλαδή μετά από το '93-'94... το πιο σωστό ήταν να εγκρίνονται τα προγράμματα στην αρχή κάθε τριμήνου, δηλαδή να ανανεώνονται οι εγκρίσεις οι γενικές του έτους που γίνονταν στην αρχή του έτους, κάθε τρίμηνο γιατί προέκυπταν καινούριες ανάγκες και γινόντουσαν κάποιες προσθήκες ή κάποιες βελτιώσεις ανάλογα με τις ανάγκες.

### ***Ποια ήταν η ανταπόκριση των πολιτών στις δραστηριότητες της ΝΕΛΕ;***

Υπήρχε μία περίοδος, η περίοδος αυτή δηλαδή από το '85 έως το '90 που ήταν η χρυσή περίοδος της ΝΕΛΕ, δηλαδή... η μεγάλη προσέλευση κοινού και μεγάλο ενδιαφέρον για τα μαθήματα...Ε, στα περισσότερα από τα τμήματα πολύ έντονη και διαρκής συμμετοχή. Κάποια τμήματα από αυτά βεβαίως έχαναν τον αρχικό αριθμό επιμορφωμένων στην πορεία, αλλά αυτό ερμηνεύεται και σαν κάτι φυσιολογικό γιατί συμβαίνει σε όλα... σε όλες τις περιπτώσεις επιμόρφωσης που δεν έχουμε αμειβόμενους εκπαιδευόμενους.

### ***Ποια ήταν η εικόνα της ΝΕΛΕ στις τοπικές κοινωνίες;***

Ήταν πολύ θετική, πολύ θετική και ιδιαίτερα στους μικρούς χώρους όπου ερχόταν η ΝΕΛΕ να καλύψει και πολύ ζωτικές ανάγκες, όπως παραδείγματος χάριν τα ξενόγλωσσα τμήματα σε περιοχές και νησιά όπου δεν υπήρχαν άλλες δυνατότητες μάθησης γλωσσών. Έτσι λοιπόν, στα νησιά της άγονης γραμμής που λέμε, δηλαδή Ίο, Σίκινο, Φολέγανδρο, Αμοργό κ.λ.π. η ΝΕΛΕ ουσιαστικά κάλυπτε όλο το κενό της επιμόρφωσης στις ξένες γλώσσες και ειδικά στα Αγγλικά όπου είχαμε πολύ μεγάλη συμμετοχή και δωρεάν βεβαίως...ε, κάτι το οποίο θεωρείται σαν μεγάλη ευεργεσία για τις τοπικές κοινωνίες. Και κράτησε αρκετά χρόνια μέχρις ότου άρχισαν να ιδρύονται τα πρώτα φροντιστήρια σε μικρότερα νησιά. Πάντως, το κενό της ΝΕΛΕ και σ' αυτόν τον τομέα εξακολουθεί να υπάρχει καθώς σήμερα η ΝΕΛΕ δεν έχει σήμερα τις οικονομικές δυνατότητες που είχε τότε για να το καλύψει.

### ***Μια που είπαμε για τα Αγγλικά...πρέπει να γινόντουσαν τμήματα και με παιδιά του Δημοτικού;***

Αυτό συνέβαινε κατά κόρον παρ' ότι η ΝΕΛΕ είναι επιμόρφωση ενηλίκων εκ του Κανονισμού και σύμφωνα με τα προγράμματα που είχα πει εξ αρχής, ας πούμε και σύμφωνα με τις κατευθύνσεις, αλλά ακριβώς επειδή οι ανάγκες των νησιών εδώ ήταν τόσο έντονες, ειδικά για τις περιπτώσεις των ξενόγλωσσων στα μικρά νησιά δεν υπήρχε ο περιορισμός του ενήλικα, δηλαδή συμμετείχαν ανεξαρτήτως ηλικίας και μάλιστα στις περισσότερες περιπτώσεις των ξενόγλωσσων τμημάτων είχαμε αποκλειστικά σχεδόν παιδιά. Αυτό ήταν μια παρέκβαση... μία, ας την πούμε,

παρεκτροπή η οποία θεωρήθηκε ζωογόνο, ας πούμε, και δεν υπήρχε κανένας λόγος να το σταματήσουμε τη στιγμή που είχε μια δυναμική δική της και ...

***Νομίζω κάτι τέτοιο έγινε περίπου και με την εκμάθηση μουσικών οργάνων επειδή δεν υπήρχαν Ωδεία στα νησιά;***

Ναι, έγινε με εκμάθηση μουσικών οργάνων, αλλά εδώ είχαμε κυρίως την παραδοσιακή μουσική. Την παραδοσιακή μουσική δεν μπορείς να τη στερήσεις από ένα παιδί που θέλει να μάθει βιολί ή λαούτο και τη στιγμή που ενδιαφέρεται το κράτος, ας πούμε, για τη διάδοση της παράδοσης, να στερήσεις τη δυνατότητα της συμμετοχής ενός μη ενήλικα. Κι αυτό το σεβαστήκαμε και «μπάσαμε» όσους ενδιαφέρονταν σε όλα αυτά τα τμήματα χωρίς να υπολογίζουμε το θέμα αυτό της ηλικίας.

***Ποια ήταν η συνεργασία με τους φορείς και τις αρχές;***

Δεν υπήρχαν ουσιαστικά προβλήματα, δεν είχαμε ουσιαστικά προβλήματα, όχι... Είχαμε... εύκολα μας δινόταν η δυνατότητα παραχώρησης αίθουσας για να κάνουμε μια μεμονωμένη εκδήλωση από ένα Δήμο ή από μια Κοινότητα..., και δεν είχαμε και πολύ μεγάλη εξάρτηση από αυτές τις αρχές, εδώ που τα λέμε.

***Πότε εντοπίζετε την κάμψη στη δραστηριότητα της ΝΕΛΕ και σε ποιες αιτίες την αποδίδετε;***

Νομίζω ότι σε πανελλαδικό επίπεδο υπήρξε μία περίοδος υπερβολών στη δημιουργία ορισμένων δραστηριοτήτων....Ε, κάποιιοι θεώρησαν από πλευράς, ας πούμε, πολιτικών ηγεσιών ότι η ΝΕΛΕ δεν δικαιολογούσε την παρουσία της σε μεγάλο βαθμό ή τουλάχιστον ότι η παρουσία της ήταν δυσανάλογη με τα όσα χρήματα δίνονταν..., για τις δραστηριότητές της και κάποια στιγμή άρχισε να δημιουργείται μία ... μία απαξίωση από έναν μεγάλο αριθμό εκπροσώπων, ας πούμε, της πολιτικής εξουσίας απέναντι στη ΝΕΛΕ. Αυτό βεβαίως φάνηκε έντονα στην περίοδο της πολιτικής αλλαγής 1990-92 ..., οπότε κι όλες υπήρξε μία εκμεταλλεζόμενη, κατά τη γνώμη μου... η πολιτική εξουσία τότε, η τοπική πολιτική εξουσία, η τότε Νομαρχία εκμεταλλεζόμενη το γεγονός ότι υπήρχαν μεγάλα κενά σε κάποιες από τις δραστηριότητες της ΝΕΛΕ και υπηρεσιακές παραβάσεις, ας πούμε, από κάποιους εκπροσώπους της... από κάποιους υπεύθυνους Κέντρων κ.λ.π. δημιούργησε μία κατάσταση πολύ αρνητική και η υπηρεσία οδηγήθηκε συλλήβδην σε διοικητικές και πειθαρχικές εξετάσεις με αντίστοιχες κυρώσεις και με δικαστικές... και με δικαστικούς αγώνες κ.λ.π. Θεωρώ ότι αυτή η εξέλιξη ήταν αρνητική. Θα μπορούσε να γίνει μια πολύ επιλεγμένη... αν ήθελαν να βάλουν πραγματικά τα πράγματα στη θέση τους, θα μπορούσαν να ... γίνει μια πολύ πιο σωστή και επιλεγμένη κίνηση, ενέργεια, η οποία να αφορούσε αυτούς ακριβώς οι οποίοι ήσαν δακτυλοδεικτούμενοι παραβαίνοντες τα υπηρεσιακά τους καθήκοντα κ.λ.π. Το γεγονός ότι σύρθηκε όλη η υπηρεσία τότε σε ένορκη διοικητική εξέταση και τα επακόλουθά της θεωρώ ότι ήταν μεγάλο λάθος και συνετέλεσε πάρα πολύ στη μείωση του κύρους της υπηρεσίας, αδικώς όμως.

***Πού θα εντοπίζατε διαφορές από τα τότε στα σημερινά προγράμματα;***

Τα τότε προγράμματα... η μεγάλη διαφορά τους ήταν ότι ..ήταν η ποσότητά τους, η αριθμητική τους υπεροχή. ..., γιατί και τώρα που γίνονται τα προγράμματα αυτά έχουν, όσα από τα προγράμματα αυτά γίνονται σήμερα, έχουν μεγάλη...έχουν συμμετοχή πολύ ικανοποιητική, αντίστοιχη με τα προγράμματα της εποχής εκείνης. Όμως, ακριβώς επειδή τότε τα προγράμματα ήταν πολύ περισσότερα, είχε δημιουργηθεί μία νέα κατάσταση πραγμάτων στην τοπική κοινωνία ενώ σήμερα δεν συμβαίνει αυτό. Η διαφορά δηλαδή είναι αυτή- η ουσιαστική διαφορά είναι ότι τώρα δεν έχουμε μία νέα κατάσταση πραγμάτων αλλά απλώς μία παρουσία η οποία σε ορισμένες πτυχές, ας πούμε της επιμόρφωσης, των πολιτικών πραγμάτων του τόπου κ.λ.π. έχει ιδιαίτερη σημασία. Νομίζω ότι αυτό είναι ουσιαστικό.

Η κεντρική εξουσία, θα έλεγα, τα τελευταία χρόνια έχει μίαν αντίληψη ότι η ΝΕΛΕ ως δια βίου εκπαίδευση θα πρέπει να λειτουργεί κυρίως σαν φορέας κατάρτισης, αποκλειστικά σαν φορέας κατάρτισης. Είναι... απλώς δεν είναι ομολογημένο δημόσια ότι η άποψη αυτή ...είναι σταθερή πλέον στην κεντρική εξουσία. Αντίθετα, όλοι οι εκπρόσωποι των ΝΕΛΕ και οι παλιοί εκπρόσωποι της Λαϊκής Επιμόρφωσης στη Γενική Γραμματεία έχουν την αντίληψη ότι η επαγγελματική κατάρτιση πρέπει πάντα να συμβαδίζει στη Λαϊκή Επιμόρφωση με την πολιτιστική συνιστώσα, δηλαδή η πολιτιστική συνιστώσα πρέπει να έχει κυρίαρχο ρόλο στην εκπαίδευση, και γι αυτό άλλωστε και μια σειρά από προγράμματα στα οποία επιμένουμε είναι πολιτιστικού χαρακτήρα, όπως τα προγράμματα των εικαστικών παραδείγματος χάριν..., σ' αυτό η αντίθεση που ... που υπήρξε τα τελευταία χρόνια με την κεντρική αντίληψη εξακολουθεί να υφίσταται και σήμερα και ίσως κι αυτός να είναι ένας βασικός λόγος συρρίκνωσης των δραστηριοτήτων σήμερα γιατί μεταφέρονται σιγά- σιγά δραστηριότητες της ΝΕΛΕ σε άλλους φορείς οι οποίοι είναι καθαρά φορείς επαγγελματικής κατάρτισης.

***Ποιες ήταν οι σχέσεις σας με την Κεντρική Υπηρεσία (ΓΓΛΕ) εκείνη την περίοδο;***

Η σχέση ήταν κατά κάποιο τρόπο σχέση προϊσταμένου- υφισταμένου. Κάποιες γενικές κατευθύνσεις προγραμματικού χαρακτήρα έμπαιναν απ' τη Γενική Γραμματεία τις οποίες εμείς ήμασταν υποχρεωμένοι να ακολουθούμε με μεγάλη όμως δυνατότητα αυτενέργειας...Ε, η Γενική Γραμματεία γενικώς δεν παρενέβαινε στις επιλογές μας... απλώς είχε μία σειρά από δραστηριότητες που εκτέμονταν απευθείας από εκείνη και που εμείς συνεργαζόμασταν με επιμορφωτές που έστελνε η Γενική Γραμματεία γι αυτά τα συγκεκριμένα προγράμματα για την εκτέλεσή τους. Και αυτά τα προγράμματα ήταν κυρίως προγράμματα θεάτρου και οπτικοακουστικών μέσων, δηλαδή προγράμματα σεμιναρίων ραδιοφωνίας και συναφή εν πάσει περιπτώσει. Υπήρχε ένα μέρος των δραστηριοτήτων που ήταν απευθείας εκπεμπόμενο από τη Γενική Γραμματεία και που γινόταν σε συνεργασία με τη ΝΕΛΕ.

***Τα προγράμματα που λέγατε ότι προγραμματίζατε να κάνετε περνούσαν από έγκριση από τη Γενική Γραμματεία ή σταματούσε η έγκριση εδώ;***

Όχι, σταματούσε η έγκριση στη ΝΕΛΕ Κυκλάδων. Η ΝΕΛΕ Κυκλάδων δηλαδή είχε μία αυτενέργεια που εκτεινόταν μέχρι και τη δυνατότητα όλων των τύπων των εγκρίσεων. Μόνο σε σχέση με τις δραστηριότητες αυτές που είπα πριν που η Γραμματεία συνεργαζόταν με τη ΝΕΛΕ ..., και που είχαν ειδικούς όρους εφαρμογής

ήταν απαραίτητη και η έγκριση από τη Γραμματεία με κάποια εγκύκλιο αλλά και η έγκριση από το Νομάρχη των προγραμμάτων αυτών για υλοποίηση... και για αποπληρωμή. Βεβαίως, ξέχασα να πω, η βασική σχέση της Γενικής Γραμματείας με τη ΝΕΛΕ ήταν η χρηματοδοτική, το οποίο είναι πολύ σημαντικό διότι ο προϋπολογισμός ήταν πάντα ανεξάρτητος από το Νομαρχιακό προϋπολογισμό και υπήρχε ειδικός λογαριασμός στην Τράπεζα της Ελλάδος και με βάση αυτόν τον προϋπολογισμό υλοποιούσαμε τα προγράμματα και υλοποιούμε τα προγράμματα...Ε, αυτός ο προϋπολογισμός έχει μειωθεί σε σχέση με την περίοδο '85-'90 στο... περίπου στο 20%- είναι το 20% του τότε προϋπολογισμού.

***Υπήρξε παρέμβαση της ΝΕΛΕ σε ειδικές (ευάλωτες) κοινωνικές ομάδες; Αν όχι, γιατί;***

Εμείς δεν είχαμε χαρακτηριστικές περιπτώσεις αυτών των ομάδων γιατί, αν σκεφτούμε ότι οι πιο βασικές από αυτές τις ομάδες που παρενέβαινε η Λαϊκή Επιμόρφωση πανελλαδικά ήταν οι τσιγγάνοι,...οι αναλφάβητοι, επίσης οι φυλακισμένοι, ... εμείς τέτοιες περιπτώσεις δεν είχαμε γιατί... δεν έχουμε ούτε μονάδα φυλακισμένων ούτε τσιγγάνους σε τέτοιο βαθμό που να μένουν μόνιμα στο Νομό ούτε αναλφάβητους στο Νομό που να χρειαστεί να γίνει ένα τμήμα γι αυτούς. Δηλαδή μπορούμε να πούμε, αν υπάρχει ένα ποσοστό αναλφάβητων, αυτό το ποσοστό περιορίζεται στην περιοχή των λαϊκών συνοικιών της Ερμούπολης και σε όλα τα άλλα νησιά είναι μηδενικός ...μηδενική εικόνα αναλφάβητων.

***Ποια προβλήματα αντιμετωπίζατε;***

Το οικονομικό είναι ένα πολύ βασικό πρόβλημα και αυτό φαίνεται από αυτό που είπαμε πριν ότι έχουμε σήμερα μόνο του 20% του προϋπολογισμού να διαχειριστούμε. Ένας δεύτερος λόγος είναι ότι στην εποχή μας υπάρχουν πολύ μεγαλύτερες δυνατότητες παραστάσεων για τις τοπικές κοινωνίες που τότε ήταν πολύ πιο απομονωμένες από σήμερα ...ε, λόγω της εξάπλωσης της τεχνολογίας και των δυνατοτήτων που υπάρχουν από τα οπτικοακουστικά μέσα σήμερα. ...Ε, έτσι η ΝΕΛΕ και από οικονομική άποψη αλλά και από άποψη ουσιαστικής δραστηριοποίησης στα προγράμματα είναι φυσικό να παρουσιάζει μία ύφεση,...ε, που αυτό βεβαίως δεν σημαίνει ότι η παρουσία της δεν είναι αναντικατάστατη. Δηλαδή, αυτή τη στιγμή ο τομέας που καλύπτει η ΝΕΛΕ πολύ σημαντικός, είναι ζωτικού χαρακτήρα και το πιο θετικό στοιχείο για μένα, είναι ότι η ΝΕΛΕ παραδίδει προγράμματα, παραδίδει μαθήματα δωρεάν, είναι ο μόνος φορέας ο οποίος παραδίδει μαθήματα δωρεάν, χωρίς άλλου τύπου διατυπώσεις, ...ε, πράγμα που δίνει τη δυνατότητα άνετης και ελεύθερης συμμετοχής ακόμα σ' αυτούς που ενδιαφέρονται.

***Γίνονταν εκθέσεις, προβολή των προγραμμάτων;***

Η προβολή (των προγραμμάτων) γινόταν και από τα μέσα ενημέρωσης με δημοσιεύσεις στις εφημερίδες και ανακοινώσεις στο τοπικό ραδιόφωνο αλλά και με εκθέσεις οι οποίες ήταν η ολοκλήρωση μιας ολόκληρης επιμορφωτικής διαδικασίας ..., παραδείγματος χάριν, η έκθεση της ξυλογλυπτικής που έγινε, αν θυμάμαι καλά, γύρω στο 1989, ήταν το αποκορύφωμα της δραστηριοποίησης αυτού του τμήματος το οποίο θεωρείται από τα επιτυχέστερα της ΝΕΛΕ Κυκλάδων. Η έκθεση αυτή παρέμεινε πολλές ημέρες στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Ερμούπολης και είχε

πολύ σημαντικά αποτελέσματα για ανανέωση της συμμετοχής των επιμορφωμένων και το τμήμα αυτό μπορώ να πω ότι συνεχίζεται μετά από είκοσι χρόνια με αμείωτο ενδιαφέρον.

***Γινόταν τελικά εκπαίδευση εκπαιδευτών; Πολύ λίγους βρήκα... Ίσως έτοχε.***

Η μόνη περίπτωση εκπαίδευσης εκπαιδευτών, μιας ιδιότυπης δηλαδή εκπαίδευσης εκπαιδευτών, είναι η περίπτωση των σεμιναρίων που γίνονταν από τη Γενική Γραμματεία. Δηλαδή, τα σεμινάρια που γίνονταν με πρωτοβουλία της Γενικής Γραμματείας σε συνεργασία με μας,..., που κυρίως ήταν θεάτρου, ραδιοφωνίας, κινηματογράφου,..., φωτογραφίας... αυτά απευθύνονταν σε ανθρώπους που ήταν ήδη ειδικευμένοι για ολοκλήρωση της επιμόρφωσής τους...., μάλιστα ένα σεμινάριο φωτογραφίας που κάναμε πρόσφατα ήταν σεμινάριο επιμόρφωσης επιμορφωτών, καθαρά σεμινάριο επιμόρφωσης επιμορφωτών που είχαν έρθει απ' όλην την Ελλάδα στην Ερμούπολη και συμμετείχαν σ' αυτό..., με επιμορφωτή τον Πλάτωνα τον Ριβέλη ο οποίος είναι από τις κορυφαίες περιπτώσεις φωτογράφων και εκπροσώπων της καλλιτεχνικής φωτογραφίας στην Ελλάδα και είναι μόνιμος κάτοικος Σύρου. Εκτός, από τη φωτογραφία, στο θέατρο παραδείγματος χάριν, συμμετέχοντες ήταν εκπαιδευτές, δηλαδή εκπαιδευτικοί μάλλον που ήρθαν για μετάδοση θεατρικών γνώσεων στα παιδιά. ...Ε, μ' αυτήν την έννοια λοιπόν μπορούμε να μιλήσουμε εδώ για επιμόρφωση επιμορφωτών. Τα σεμινάρια θεάτρου ήταν πάρα πολλά, έγιναν πάρα πολλά στις Κυκλάδες, όπως επίσης και τα σεμινάρια ραδιοφωνίας. Έγιναν γύρω στα πέντε με έξι, αν θυμάμαι καλά, σεμινάρια ραδιοφωνίας τα οποία απευθύνονταν σε κάποιους οι οποίοι ήταν ήδη ειδικευμένοι για να ξεκινήσουν μια τέτοια δραστηριότητα.

***Έχετε εικόνα της επαγγελματικής αποκατάστασης κάποιων επιμορφωμένων; Αν μπόρεσαν δηλαδή μέσω των σεμιναρίων της ΝΕΛΕ να έχουν μία ειδίκευση που θα να τους βοηθήσει στη δουλειά τους;***

Ναι...έχουμε πολλές περιπτώσεις σε πανκυκλαδικό επίπεδο επιμορφωμένων οι οποίοι έγιναν στη συνέχεια επιμορφωτές, παραδείγματος χάριν, επιμορφωτές της ΝΕΛΕ. Επίσης, επιμορφωμένοι οι οποίοι έγιναν επαγγελματίες με το αντικείμενο το οποίο έμαθαν από τη Λαϊκή Επιμόρφωση, όπως, ας πούμε, στους τομείς του παραδοσιακού κεντήματος, της ξυλογλυπτικής και της υφαντικής.

***Βρήκα στο αρχείο ότι είχε ιδρυθεί Κέντρο Επιμόρφωσης Απολλωνίας Σίφνου, ανάμεσα σε άλλα Φηρών, Μυκόνου, Αμοργού. Τι απέγινε αυτό; Γιατί δεν το βρίσκω μετά;***

Απορροφήθηκε από το Κέντρο Επιμόρφωσης Μήλου γιατί με τη δημιουργία των Επαρχείων..., τα Κέντρα Επιμόρφωσης αντιστοιχούσαν πλέον στα Επαρχεία και η έδρα του Επαρχείου ήταν και έδρα του Κέντρου Επιμόρφωσης. Επομένως, ο υπεύθυνος του Κέντρου Επιμόρφωσης Μήλου είχε και την ευθύνη της Σίφνου, της Σερίφου και της Κιμώλου που υπάγονταν στο ίδιο Επαρχείο.



***Οι Τοπικές Λαϊκές Συνελεύσεις λειτούργησαν; Γιατί δεν βρήκα στοιχεία για αυτές;***

Δεν λειτούργησαν ιδιαίτερα,..., παρότι αυτό συνέβη σε μια περίοδο που εγώ προσωπικά ήμουν Σύμβουλος Επιμόρφωσης για ένα- δύο χρόνια και τότε εκτελούσαμε και κάποιες εργασίες υποβοηθητικές στο Γραμματέα της ΝΕΛΕ και δεν μπαίναμε στη διαδικασία ολοκλήρωσης με τέτοιο τρόπο των επιμορφωτικών δραστηριοτήτων, δηλαδή με τη σύγκλιση Λαϊκών Συνελεύσεων. Δεν υπέπεσε στην αντίληψή μου ούτε πήραμε τέτοια πρωτοβουλία. Είναι ένα κενό κατά τη γνώμη μου, δεν έχω κάποια τέτοια πληροφόρηση και πριν εγώ αναλάβω Σύμβουλος Λαϊκής Επιμόρφωσης. Πιθανόν όμως να υπήρξαν κάποιες τέτοιες περιπτώσεις προτού αναλάβω εγώ το '85.

## **ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄**

### **Συνέντευξη της Υπευθύνου Κέντρου Λαϊκής Επιμόρφωσης Τήνου**

**ΗΛΙΚΙΑ:** 46 χρονών

**ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ:** δημόσια υπάλληλος

**ΤΟΠΟΣ:** Τήνος

#### ***Ποια ήταν η δομή και οργάνωση στη διάρκεια της περιόδου 1982-1989;***

Τα προγράμματα κατανέμονταν σε ομάδες, όπου τύχαινε μερικές ομάδες να είναι πολυπληθείς αλλά και έως τριών ατόμων. Υπήρχαν τμήματα μάθησης, κύκλοι σεμιναριακοί, πιλοτικά προγράμματα.

#### ***Ποια ήταν η γκάμα των αντικειμένων (και κατά περιόδους);***

Υπήρχαν πάρα πολλά προγράμματα, από προγράμματα για αναλφάβητους έως προγράμματα για άτομα ανώτερου μορφωτικού επιπέδου (π.χ. τμήμα φωτογραφίας με επιπλέον συζητήσεις, εκδρομές, εκτυπώσεις, studio). Επίσης, γίνονταν τμήματα καλλιτεχνικών αντικειμένων, υαλογραφίας, αργαλειού, κεντήματος, ραπτικής, μουσικής (πίانو, ακορντεόν, βυζαντινή μουσική, παραδοσιακή μουσική). Μερικές φορές κατά τη διάρκεια του προγράμματος γινόταν διεύρυνσή του, όπως για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια ενός προγράμματος ραπτικής μπορεί να ασχολιόντουσαν και με άλλα θέματα π.χ. κοινωνικά, γυναικολογικά.

#### ***Πώς αξιολογούσατε τα προγράμματα, αλλά και τη γενικότερη δραστηριότητα της ΝΕΛΕ; Ποια ήταν η σχέση σας με τους επιμορφωτές;***

Η υπεύθυνη του Κέντρου παρακολουθούσε τα προγράμματα από κοντά και ιδιαίτερα την απόδοση των επιμορφωτών. Μέσω των επιμορφούμενων μοίραζε ερωτηματολόγια που αφορούσαν την απόδοση των επιμορφωτών. Αναγνωρίζει βέβαια ότι έτσι διακινδύνευε τη θέση της αλλά το θεωρούσε σωστό.

Μερικές ομάδες δούλευαν εθελοντικά (κυρίως το καλοκαίρι) και επιλέγονταν και μεμονωμένα άτομα. Έβλεπε τη διαδικασία της επιλογής των επιμορφωτών με βάθος χρόνου τουλάχιστον για δύο χρόνια. Μερικοί επιμορφωτές αμείβονταν. Οι επιμορφωτές δεν ήταν απλοί κονφερασιέ. Όταν οργανωνόταν μία ομιλία (π.χ. για την ιστορία του τόπου ή για τα ήθη και έθιμα) καλούνταν λαογράφοι.

#### ***Πώς επιλέγατε τα αντικείμενα των προγραμμάτων;***

Εξονυχιστική ανίχνευση του κόσμου, όλου του λαού, ανεξάρτητα από την κοινωνική κατάσταση και ηλικία. Ανίχνευση της εντοπιότητας και κατανομής των επαγγελματιών καθώς και του μορφωτικού επιπέδου και ιδιαίτερα των αναλφάβητων ή ημιαλφάβητων- όπου βρίσκονταν κάποια άτομα κυρίως μεγάλης ηλικίας. Συλλογή στοιχείων από τα σχολεία και τους ΟΤΑ. Μοίρασμα φυλλαδίων με ερωτηματολόγια σε ΟΤΑ, καφενεία, εκκλησίες, σχολεία.

Τα θέματα της ΝΕΛΕ προσαρμόζονταν στις ανάγκες του τόπου. «Δεν θα μπορούσαμε να έχουμε θέματα τσιγγάνων ή Πομάκων, που δεν αφορούν τους Τηνιακούς». Όσον αφορά το περιεχόμενο των προγραμμάτων, πολλές φορές το ένα θέμα έφερνε το άλλο: π.χ. παράλληλα με τον αναλφαβητισμό πρότεινε προγράμματα συμπλήρωσης γνώσεων. Χρειάζεται να αγγίξεις το ταμπεραμέντο, τις ανάγκες, τις εμπειρίες των ατόμων.

### ***Πως προγραμματίζατε την ετήσια δραστηριότητα;***

Και ο χρόνος προσαρμοζόταν στις αντίστοιχες περιρρέουσες δραστηριότητες του κάθε ατόμου. Υπείσέρχονταν και τεχνικές δυσκολίες που καθόριζαν ως παράγοντας τον προγραμματισμό, όπως είναι οι συγκοινωνίες.

### ***Ποια ήταν η ανταπόκριση των πολιτών στις δραστηριότητες της ΝΕΛΕ;***

Η ανταπόκριση ήταν μεγάλη. «Όταν κανείς αγγίζει την καρδιά, το πνεύμα, τη ψυχή ή και το πορτοφόλι ακόμα ή κάποια «λεπτή χορδή», η ανταπόκριση θα είναι ένθερμη». Υλοποιούνταν και προγράμματα που ξέρανε εκ των προτέρων ότι θα είναι αρεστά για να προσελκύσουν άτομα. Υλοποιώντας τα, έπαιρναν και οι δύσπιστοι μέρος.

Δραστηριοποιούνταν και άτομα που βρίσκονταν σε ιδιαίτερους κοινωνικούς πυρήνες, όπως Γερμανοί και Άγγλοι, που είχαν μείνει πλέον στο νησί μόνιμα, και άτομα με ποικίλο θρησκευτικό στοιχείο (είναι γνωστό ότι η Τήνος έχει πολλούς Καθολικούς) καθώς στη συνέχεια και Αλβανοί μετανάστες.

### ***Ποια ήταν η εικόνα της ΝΕΛΕ στις τοπικές κοινωνίες;***

Θα πρέπει να ήταν πολύ καλή. Γιατί σαν αποτέλεσμα είχαμε και τη δημιουργία καινούργιων επαγγελμάτων, όπως εκδόσεις βιβλίων, κολυμβητήριο, γυμναστήριο. Ακόμα, πολλοί καταστηματάρχες που βρίσκονται στον κεντρικό δρόμο της Παναγίας έχουν τελειώσει κάποιο τμήμα της ΝΕΛΕ. Γινόταν και καλή συνεργασία και με επαγγελματίες του νησιού, όπως τον γεωπόνο. Ένα ταξιδιωτικό γραφείο, γνωρίζοντας τη δραστηριότητα της ΝΕΛΕ, έστειλε στη ΝΕΛΕ ένα ζευγάρι ερευνητών που συγκέντρωνε σχέδια από λαϊκούς ζωγράφους κάνοντας το γύρο του κόσμου.

### ***Ποια ήταν η συνεργασία με τους φορείς και τις αρχές;***

Μετά από τα πρώτα προγράμματα, οι ίδιοι οι φορείς ευαισθητοποιήθηκαν (σύλλογοι γυναικών, πολιτιστικοί σύλλογοι, ενορίες, σύλλογοι γονέων, δάσκαλοι, τοπική αυτοδιοίκηση) και ζήτηγαν εκείνοι πλέον κάποια θέματα προγραμμάτων. Γίνονταν συνεργασίες μέσω του Επαρχείου και του Γραφείου του Πολιτισμού, οπότε η Λαϊκή Επιμόρφωση έδενε και με τα τμήματα Αθλητισμού και Νέας Γενιάς. Υλοποιούνταν κοινά προγράμματα και βοηθούσαν οι φορείς με υλικό.

Συνεργάστηκαν με τον ΕΟΜΜΕΧ για την οργάνωση κτιρίου που θα χρησιμοποιούταν για μαθήματα μαρμαροτεχνίας. Ξεκίνησαν με μαθήματα που διοργάνωσε η Λ.Ε. και προσκαλέστηκε και άτομο από τον ΕΟΜΜΕΧ, αλλά δεν συνεχίστηκε πιο μόνιμα αυτή η προσπάθεια. Επίσης, σε συνεργασία με τον ΕΟΜΜΕΧ, προωθήθηκε γυναικείος συνεταιρισμός στην Κοινότητα Πανόρμου- με

κεντήματα και παραδοσιακά είδη διατροφής. Ιδρύθηκε το Πολυκέντρο σε συνεργασία με τη Νέα Γενιά και σύμφωνα με το θεσμό των Πολυκέντρων αλλά, ενώ έγινε το Κέντρο, τελικά δεν λειτούργησε.

***Πότε εντοπίζετε την κάμψη στη δραστηριότητα της ΝΕΛΕ και σε ποιες αιτίες την αποδίδετε;***

Είναι σε ύφεση πράγματι η δραστηριότητα της ΝΕΛΕ. Δεν έχει χαθεί. Αν συνεχιζόταν να λειτουργεί μ' αυτήν τη συχνότητα που ξεκίνησε, θα λειτουργούσε και τώρα. Ίσως να είναι οι λόγοι οικονομικοί. Επιπλέον χρειάζονται κίνητρα και σε επιμορφωτές και σε επιμορφούμενους και να συνδέεται το ένα αντικείμενο με το άλλο. Π.χ. ο τουρισμός με την αγροτική ανάπτυξη. Χρειάζεται «να στοχεύεις στην εκ των έδων ανάπτυξη βοηθούμενη από την εκ των έξω ανάπτυξη».

***Ποιες ήταν οι σχέσεις σας με την Κεντρική Υπηρεσία (ΓΓΛΕ) εκείνη την περίοδο;***

Είχαν επαφή με ΓΓΛΕ κυρίως μέσω Σύρου. Υπήρξε οικονομική υποστήριξη από τη ΝΕΛΕ. Οργανώνονταν προγράμματα σχεδόν πάντα με τη σύμφωνη γνώμη της ΝΕΛΕ, η οποία βοηθούσε επιπλέον στέλνοντας ομιλητές.

***Υπήρξε παρέμβαση της ΝΕΛΕ σε ειδικές (ευάλωτες) κοινωνικές ομάδες; Αν όχι, γιατί;***

Με τα προγράμματα αυτά βγήκε η γυναίκα από το σπίτι συμμετέχοντας στα κοινά. Συμμετείχαν επίσης και άτομα με ειδικές ανάγκες.

***Ποια προβλήματα αντιμετωπίζατε;***

Προσπαθούσε να είναι πάντα σε ετοιμότητα. Αν κάποιος επιμορφωτής έλειπε φρόντιζε αμέσως να αντικατασταθεί από κάποιον άλλο, όσο το δυνατόν ειδικότητας σχετικής με τον απόντα ώστε να μην δημιουργηθεί κενό και δυσανασχετήσουν οι επιμορφούμενοι.

Υπήρχε αρκετή δουλειά και μέσα σ' αυτά τα πλαίσια αρκετός κόπος γιατί μερικά θέματα δουλεύονταν σε κλειστό κύκλο ενώ άλλα απλώνονταν στις Κυκλάδες, στην Ελλάδα ή και στην Ευρώπη και τον κόσμο.

***Θα το ξανακάνατε;***

Θα το ξανάκανα. Δεν σταματώ σε καμία αντιξοότητα βλέποντας τους κατάλληλους ανθρώπους που θα με βοηθήσουν. Δίναμε και παίρναμε. Υπήρχε συνεχής ροή.

***Γίνονταν εκθέσεις, προβολή των προγραμμάτων;***

Είχαν οργανώσει πολλές εκθέσεις. Παρουσιάζονταν εκθέματα από τα καλλιτεχνικά τμήματα και από τα ραπτικής, αργαλειού, κεντήματος και αυτά όλα «ντύνονταν» με μουσική από τα αντίστοιχα τμήματα. Γινόταν επίσης «δέσιμο» των

εργασιών των επιμορφούμενων με υλικό που υπήρχε στα σπίτια. Η παρουσίαση των εργασιών ήταν μια ευκαιρία για διασκέδαση και ταυτόχρονα μία ευκαιρία για να μάθουν πώς γίνονται οι εκδηλώσεις, πώς συμμετέχουν, πώς οργανώνουν. Για παράδειγμα: Σε μία εκδήλωση παραμονές Χριστουγέννων, ακούστηκαν παραδοσιακά χριστουγεννιάτικα τραγούδια, παρουσιάστηκε η ιστορία της Τήνου (εμπλουτισμένη από φωτογραφίες), πίνακες του Λύτρα, φτιάχτηκαν παραδοσιακά κεράσματα.

Δόθηκαν πληροφορίες για τη δραστηριότητα της ΝΕΛΕ σε φοιτητές και ερευνητές. Μια φορά Γάλλοι ερευνητές του Πανεπιστημίου του Παρισιού που ανήκαν σε τμήμα Μουσικολογίας ενδιαφέρθηκαν για το τμήμα παραδοσιακής μουσικής. Οι ερευνητές συγκέντρωναν κοινωνικούς πυρήνες που ζούσαν την αυθεντικότητα της παράδοσής τους και εντόπιζαν τα κοινά στοιχεία με παραδοσιακή θρησκευτική παράδοση (Χριστιανών, Μουσουλμάνων, Βουδιστών) γύρω από τη Μεσόγειο.

## ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ'

### Συνέντευξη του Υπεύθυνου Κέντρου Λαϊκής Επιμόρφωσης Νάξου

**ΗΛΙΚΙΑ:** 44 χρονών

**ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ:** Δημόσιος υπάλληλος

**ΤΟΠΟΣ:** Νάξος

#### *Ποια ήταν η γκάμα των αντικειμένων (και κατά περιόδους);*

Υπήρχαν προγράμματα δακτυλογραφίας, υφαντικής, χαλκογραφίας, μακραμέ, βυζαντινής μουσικής, μουσικών οργάνων, ζωγραφικής, ξένων γλωσσών (γιατί δεν υπήρχαν φροντιστήρια), αλφαριθμητισμού (κυρίως σε αλλοδαπές οι οποίες είχαν παντρευτεί Ναξιώτες και είχαν δημιουργήσει σύλλογο- ήταν ένα από τα καλύτερα τμήματα). Επίσης γινόντουσαν και ομιλίες.

Τα προγράμματα υλοποιούνταν στη Χώρα της Νάξου αλλά και σε πολλά χωριά. Υπήρχαν δύο κέντρα: ένα στην ορεινή Νάξο με 40 τμήματα, όπου ο κόσμος ενδιαφερόταν περισσότερο, και το άλλο στην πεδινή Νάξο, όπου ο κόσμος ενδιαφερόταν λιγότερο εξ αιτίας του τουρισμού.

#### *Πώς αξιολογούσατε τα προγράμματα, αλλά και τη γενικότερη δραστηριότητα της ΝΕΛΕ; Ποια ήταν η σχέση σας με τους επιμορφωτές;*

Δεν υπήρχε συγκεκριμένη αξιολόγηση. Μπορούσαμε να κρίνουμε αν πηγαίνει καλά ένα τμήμα από την προσέλευση του κόσμου. Από τις εγγραφές καταλαβαίναμε πώς θα πάει ένα πρόγραμμα κατ' αρχήν. Ε, ... κάναμε και εκθέσεις με πάρα πολύ κόσμο και εκδηλώσεις με τα τμήματα μουσικής (ακορντεόν και βιολί). Οι σχέσεις μου με τους επιμορφωτές ήταν καλή, με δύο εξαιρέσεις: δύο επιμορφώτριες έπρεπε να «κλείσουν» τα βιβλιάρια του ΙΚΑ που είχαν ανοίξει- πράγμα που δεν έκαναν και τώρα έχουν προβλήματα και βεβαίως παράπονα. Δεν είχα όμως προβλήματα παραπάνω από τέτοια γραφειοκρατικά.

#### *Πως επιλέγατε τα αντικείμενα των προγραμμάτων;*

Ερχόμασταν σε επαφή με προέδρους των συλλόγων (αθλητικοί, μορφωτικοί, πολιτιστικοί). Συζητούσαμε για τις ανάγκες των κατοίκων με τους προέδρους των κοινοτήτων... και τους διευθυντές των σχολείων. Κυρίως Απευθυνόμασταν σε ενήλικες με εξαίρεση στο θέμα των ξένων γλωσσών, για το οποίο απευθυνόμασταν και σε μαθητές Λυκείου, επειδή δεν υπήρχαν φροντιστήρια.

#### *Πως προγραμματίζατε την ετήσια δραστηριότητα;*

Το καλοκαίρι γινόταν αναστολή των μαθημάτων. Τότε κυρίως πραγματοποιούνταν εκθέσεις, εκδηλώσεις και διαλέξεις ιατρικής (προληπτική ιατρική και AIDS -1986).

***Ποια ήταν η ανταπόκριση των πολιτών στις δραστηριότητες της ΝΕΛΕ;***

Πάντα υπήρχε προσέλευση και μάλιστα και σε ομιλίες που γινόντουσαν Σάββατο βράδυ και Κυριακή πρωί στους χώρους των σχολείων με διάφορα θέματα.

***Ποια ήταν η εικόνα της ΝΕΛΕ στις τοπικές κοινωνίες;***

Ακούγονταν θετικά σχόλια. Μάλιστα,... είχαν δημιουργηθεί και δύο συνεταιρισμοί γυναικών με είδη αργαλειού, που είχαν επιμορφωθεί στα προγράμματα της ΝΕΛΕ... ο ένας είναι στο χωριό Μονή και ο άλλος στην Απείρανθο, και λειτουργούν ακόμη.

***Ποια ήταν η συνεργασία με τους φορείς και τις αρχές;***

Υπήρχε συνεργασία με την αστυνομία για θέματα οδικής αγωγής. Επίσης, συνεργαζόμασταν με την πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Χρησιμοποιούσαμε την αίθουσα του γηροκομείου της Μητρόπολης και η Μητρόπολη πλήρωνε τις μετακινήσεις των επιμορφωτών.

***Πότε εντοπίζετε την κάμψη στη δραστηριότητα της ΝΕΛΕ και σε ποιες αιτίες την αποδίδετε;***

Προς το τέλος της δεκαετίας του 1980 άρχισε να κάμπτεται η δραστηριότητα της ΝΕΛΕ. Ήταν θέμα χρηματοδοτήσεων και κεντρικής βούλησης. Δεν αφορούσε τους πολίτες, γιατί ζήτηση υπήρχε και υπάρχει. Έχει μειωθεί στο ελάχιστο η χρηματοδότηση. Αν έρχονταν χρήματα θα ανέκαμπτε η δραστηριότητα. Επιπλέον, τώρα πια υπάρχουν και τα ΚΕΚ τα οποία συναγωνίζονται τη ΝΕΛΕ γιατί αυτά πληρώνουν τους επιμορφούμενους. Για κάθε πρόγραμμα των 20 ατόμων, τα ΚΕΚ δέχονται περίπου 60 αιτήσεις και υπάρχει ανταγωνισμός.

***Πού θα εντοπίζατε διαφορές από τα τότε στα σημερινά προγράμματα;***

Στα παλιά προγράμματα δεν υπήρχαν τα θέματα των ηλεκτρονικών υπολογιστών, που τώρα τα ζητάνε όλοι. Επίσης, όλοι ζητούν και μια πιστοποίηση για να τη χρησιμοποιούν για εξεύρεση εργασίας. Παρ' όλα αυτά ακόμα και στα σημερινά προγράμματα γίνονται τμήματα αργαλειού... ώστε να μην χαθούν ορισμένες παραδοσιακές τεχνικές- ίσως είναι έτσι γιατί «σπρώχνει» κι ο Συνεταιρισμός των γυναικών την κατάσταση. Για παράδειγμα...η Αμοργός φθίνει πολύ στα προγράμματά της (π.χ. δεν υπάρχει πια κανένας οργανοπαίχτης), σε αντίθεση με την Κέα που έχει 40 οργανοπαίχτες. Στην Αμοργό ίσως να έπαιξαν ρόλο και οι πολιτιστικοί φορείς.

***Ποιες ήταν οι σχέσεις σας με την Κεντρική Υπηρεσία (ΓΓΛΕ) εκείνη την περίοδο;***

Ως ΚΛΕ Νάξου απευθυνόμασταν στη ΝΕΛΕ της Σύρου με την οποία είχαμε μια πολύ καλή συνεργασία και τακτικές επαφές. Ερχόμουν στη Σύρο για κάποιες συνεδριάσεις.

***Υπήρξε παρέμβαση της ΝΕΛΕ σε ειδικές (ευάλωτες) κοινωνικές ομάδες; Αν όχι, γιατί;***

Είχαν γίνει ομιλίες για τα ναρκωτικά και για τις σχέσεις γονιών- παιδιών. Συνεργαζόντουσαν για αυτά τα θέματα με την αστυνομία και τους αγροτικούς γιατρούς.

***Ποια προβλήματα αντιμετωπίζατε;***

Το ΚΛΕ της Νάξου περιλάμβανε και τα νησιά Δονούσα, Σχοινούσα, Αμοργό και Ηρακλεία: δύσκολα νησιά από την άποψη της μετακίνησης. Αν πήγαινε ένας επιμορφωτής σε ένα από αυτά τα νησιά έχοντας έγκριση για δύο ημέρες και αποκλειόταν λόγω κακοκαιρίας αναγκαζόταν να μείνει στο νησί περισσότερο καιρό... συνεπακόλουθα, ξόδευε χρήματα τα οποία δεν εισέπραττε. Ιδιαίτερα στο Κουφονήσι τότε δεν υπήρχε και ρεύμα κι αν αποκλειόντουσαν εκεί δεν είχαν να φάνε παρά ξηρά τροφή.

***Θα το ξανακάνατε;***

Συνεχίζω ακόμα και τώρα με ορισμένα προγράμματα, που όμως η μορφή τους πια αλλάζει. Θα ήθελα πάντως κι ο ίδιος επιμόρφωση. Στην αρχή, είχα επιμορφωθεί στη Σύρο σε σεμινάρια Δημόσιας Διοίκησης.



## **ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ΄**

**Συνέντευξη επιμορφώτριας του ΚΛΕ Σύρου**

**ΗΛΙΚΙΑ:** 40 χρονών

**ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ:** Σχεδιάστρια, κατασκευάστρια κοσμήματος και πορσελάνης.

**ΤΟΠΟΣ:** Σύρος

### ***Ποιο ήταν το αντικείμενό σας ως επιμορφώτριας;***

Δίδασκα κεραμική όπου περιλάμβανε κατασκευή και ψήσιμο και υάλωμα κεραμικών.

### ***Σε ποιες ηλικίες; Σε ποιο χώρο; Πότε και σε ποια προγράμματα εργαστήκατε στη ΝΕΛΕ;***

Οι ηλικίες (των επιμορφωμένων) ήταν από 17-18 μέχρι 50 και λίγο πιο πάνω. Ο χώρος ήταν πίσω από το Θέατρο Απόλλων, πάνω από ένα νηπιαγωγείο- χώρος της ΝΕΛΕ.

### ***Συμπληρωματικά στοιχεία:***

Πιστεύω ότι θα ήταν πολύ, πολύ καλύτερα τα πράγματα αν από την αρχή είχαμε έναν καλύτερο χώρο, καινούριο, που να έχει κάποιες προδιαγραφές. Δηλαδή, να αναφέρω ότι δεν είχαμε βρύση, έπρεπε λοιπόν να ανεβοκατεβαίνουμε και να γεμίζουμε με κουβάδες νερό κι όπως ξέρετε στην αγγειοπλαστική είναι κάτι βασικό-για να πλύνεις τα χέρια σου, για να ξεπλύνεις πινέλα, εργαλεία. Κι επίσης έπρεπε να υπάρχουν ράφια τα οποία να είναι κενά και να γεμίζουν κατά τη διάρκεια του χρόνου..., με τα –ας πούμε- τα έργα των επιμορφούμενων. Νομίζω λοιπόν, αν υπήρχε ένα εργαστήρι ας πούμε, έτσι ολοκληρωμένο..., γιατί, είχαμε φούρνο, είχαμε γυαλώματα, γι αυτό δεν έχουμε κανένα μείον, τα πράγματα θα πήγαιναν καλύτερα κι ο κόσμος θα το αντιμετώπιζε διαφορετικά. Σε μια κοπέλα που είχαν κάνει πρόταση, απ' ότι ξέρω είχε γίνει πρόταση και σε άλλους ανθρώπους επειδή εγώ δεν μπορούσα να ασχοληθώ άλλο, αλλά το πρώτο τους... η πρώτη τους απαίτηση ήταν ο χώρος κι αυτές οι προδιαγραφές που λέω.

### ***Οι μαθητές σας χρησιμοποίησαν αυτό που έμαθαν ως εργασία;***

Επαγγελματική διέξοδο...Για ένα διάστημα, απ' ότι ξέρω κάποιος έφτιαξε κάποια πράγματα. Τώρα, δεν έχω γνώση. Σίγουρα όμως το βρήκαν σαν διέξοδο έκφρασης, σαν τρόπο έκφρασης, σαν –θα το έλεγα- ισορρόπηση και μέσο για να εκφραστούν... περισσότερο.

***Έχετε διδάξει σε άλλα προγράμματα εκτός της ΝΕΛΕ; Αν ναι ποια ήταν κατά την άποψή σας τα στοιχεία που διαφοροποιούσαν τα προγράμματα της ΝΕΛΕ από τα προγράμματα άλλων φορέων (και ποιων, συγκεκριμένες συγκρίσεις και με σήμερα).***

Σε άλλα προγράμματα... έχω διδάξει σε κάποια παιδικά εργαστήρια, έτσι και σε διάφορες κατασκευές, συν πηλό. Πολύ σύντομα όμως. Πολύ σύντομα. Πιστεύω ότι θα μπορούσε να έχει καλύτερη οργάνωση και καλύτερο χώρο...χώρο.

### ***Ποιες ήταν οι δυσκολίες που αντιμετωπίσατε ως επιμορφωτής της ΝΕΛΕ;***

Αυτό που κατάλαβα είναι ότι είχαμε πάρα πολύ μεγάλη προσέλευση και τα κίνητρα ήταν «να περάσω το χρόνο μου» από τους ενδιαφερόμενους, από αρκετούς. Και μετά ενώ αρχίζανε 30 άτομα, ουσιαστικά μέναμε με 10-15. Άρα πιστεύω ότι θα έπρεπε να υπάρχει ένα ποσοστό συμμετοχής για να σέβονται το χρόνο και την όλη διαδικασία περισσότερο, ένα κόστος, ένα μικρό κόστος...αυτό.

### ***Κόστος, όχι χρηματικό μάλλον, αλλά κάπως οι απουσίες να καταχωρούνται. Πώς...***

Κόστος... Θα μπορούσε να... Βεβαίως εννοώ και χρηματικό γιατί το χρηματικό κόστος είναι... σημαίνει χρόνο, καταθέτω το χρόνο μου και αμείβομαι για κάτι, άρα τα σημεία που επιλέγω να δώσω αυτό το χρήμα πρέπει να είναι σημεία που με ενδιαφέρουν ουσιαστικά. Ένα συμβολικό, έστω. Και επίσης να είναι λίγο πιο αυστηρά με τις απουσίες ούτως ώστε να ξέρει κάποιος ότι δεν μπορεί να λείπει δέκα φορές, γιατί αντιμετωπίζαμε πολύ μεγάλα προβλήματα στα κενά που είχε ο καθένας που έλειπε. Όταν ξαναρχότανε διέκοπτε τη ροή της ομάδας.

***Λογικό, εμένα μου είπαν από την Αμοργό: σε αργαλειό αντίστοιχα... φεύγαν, ερχόντουσαν κι άντε πάλι να εξηγήσεις ...***

### ***Γινόταν εκπαίδευση των εκπαιδευτών;***

Εγώ είχα παρακολουθήσει, ήμουν επιμορφούμενη πριν διδάξω... , για κάποιο διάστημα, πιστεύω ότι πρέπει να ήταν ένας χρόνος και μετά έκανα από τη ΝΕΛΕ ένα σεμινάριο... , στην Αθήνα με κάποια κεραμίστρια Αγγλίδα, εντατικά μαθήματα μαζί με ανθρώπους απ' όλη την Ελλάδα. Ήταν ένα ωραίο πρόγραμμα αυτό.

### ***Οπότε αυτό δηλαδή έδειχνε μια ροή, ένα μπούσουλα για το τι θα έπρεπε εσύ να δείξεις αντίστοιχα;***

Έδινε περισσότερο την..., αυτοί οι άνθρωποι περισσότερο εκτός από τεχνικές που μπορεί να μάθεις, έτσι κάποιες ιδιαιτερότητες..., και εκτός από τη βάση του πράγματος, δίνουνε και μία εμπύχωση και μία... και λίγο από την...-επειδή αυτή η κυρία ήταν καλλιτέχνης- έδινε μία πολύ ωραία ώθηση, λίγο από τον αέρα το δικό της. Ναι, ήταν πολύ καλή, πολύ καλή κατάσταση.

### ***Ενημερώθηκαν ποτέ για τους συμμετέχοντες, κάποια χαρακτηριστικά τους;***

Ε, θυμάμαι ότι υπήρχε... ήταν κάποια στιγμή ένα παιδί που ήταν από τροχαίο ακινητοποιημένος..., ο οποίος είχε την τάση να εκφρασθεί μέσα από διάφορα πράγματα και ενώ είχαμε αρχίσει, είχαμε προχωρήσει πάρα πολύ, το δέχθηκα, κάναμε με λίγο περισσότερο προσοχή, του έδειξα και... όχι μόνο προχώρησε, έβγαλε πάρα πολλά πράγματα, το βοήθησε να ανέβει ψυχολογικά από τον αποκλεισμό έτσι, που

είχε λόγω ατυχήματος και μετά ασχολήθηκε και λίγο περισσότερο ο ίδιος. Ε, και θυμάμαι ότι το εκτίμησε και μετά από χρόνια έτσι που τον βλέπω, έτσι πάντα είναι πολύ θετικός μαζί μου.

***Με ποιες τεχνικές (εκπαιδευτικές) κυρίως εργαζόσασταν;***

Υπήρχε..., μαθαίναμε πολλές τεχνικές, πηγαίναμε σταδιακά ανάλογα με το βαθμό δυσκολίας..., αυτό που κατάλαβα ότι βοηθάει σ' αυτές τις καταστάσεις επειδή τείνουν να είναι... να γίνουν χαοτικές, είναι στη συγκεκριμένη τεχνική, λίγο να μην αφήνουμε τους άλλους τελείως ανεξέλεγκτους. Πρέπει να έχουμε την προσοχή μας έτσι, σε κάποια πλαίσια, να υπάρχουν κάποια πλαίσια. Στο δεύτερο τμήμα, στο δεύτερο χρόνο ή τρίτο, τα πράγματα πήγαιναν καλύτερα. Δούλεψα από τη δεκαετία του '80 και μετά τέλη του '90 προς το 2000.

***Κάποια σύγκριση ανάμεσα σ' αυτές τις χρονιές; Δηλαδή, αν η ΝΕΑΕ ήταν καλύτερη μετέπειτα ή ....***

Νομίζω αν είχαμε καλύτερο χώρο στη συνέχεια επειδή κάναμε μαθήματα στον ίδιο χώρο- υπήρχαν και μαθήματα ζωγραφικής-, αν είχαμε λοιπόν ένα χώρο καθαρό, καινούριο, σίγουρα θα υπήρχε καλύτερη διάθεση, καλύτερη διάθεση και από πρακτικής πλευράς θα ήταν καλύτερα.

***Αξιολογούσατε τη δουλειά σας; Την αξιολογούσε η ΝΕΑΕ;***

Ήμωνα σε επαφή με τους υπεύθυνους. Κατά τα άλλα δεν παίρναμε ούτε απουσίες. Είχαμε πει να κάνουμε κάποια έκθεση, τελικά δεν έγινε. Θα μπορούσε λίγο πιο ζεστά να το έβλεπε κάποιος. Τώρα, καλό είναι που είναι πιο σφικτά τα προγράμματα (στο θέμα της αξιολόγησης) και είναι πιο συγκεκριμένα τα πράγματα. Πρέπει να είναι πιο συγκεκριμένα και η αξιολόγηση να υπάρχει- αυτό βοηθάει και τους εκπαιδευόμενους. Να ξέρουν ότι αυτό που κάνουν είναι κάτι σοβαρό, ότι δεν περνάνε το χρόνο τους, ότι υπάρχουν κάποιοι κανόνες. Πρώτα υπάρχουν οι κανόνες και μετά τους ξεπερνάμε.

***Τι σήμαινε για σας;***

Σιγά, σιγά, έτσι, εκείνο το χρόνο ερχόμαστε πιο κοντά. Πάντα βέβαια υπήρχε κι έπρεπε να υπάρχει μια σχετική απόσταση. Το κλίμα φυσικά ήταν πάρα πολύ φιλικό, αλλά και πολύ συγκεκριμένο, πολύ συγκεκριμένο, δεν πλατειάζαμε, κάναμε αυτό που έπρεπε να κάνουμε και μέσα από αυτό παίρναμε κι εγώ κι εκείνοι μία ικανοποίηση και αισθανόμουν πάρα πολύ καλά όταν έβλεπα ότι άνθρωποι που πραγματικά είχαν την τάση, προχωρούσαν κι ένιωθαν καλύτερα. Βλέπω ανθρώπους από εκείνη την περίοδο..., αρκετοί από αυτούς έχουν στραφεί... άλλοι έχουν στραφεί στο θέατρο..., άλλοι μπορεί να φτιάχνουν πράγματα, έτσι μόνοι τους, κατασκευές..., ε, άλλοι μπορεί απλά να έχουν απλά τη δουλειά τους κι αυτό να ήταν ένας τρόπος εκτόνωσης

## **ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ε΄**

**Συνέντευξη επιμορφωτή του ΚΛΕ Τήνου**

**ΗΛΙΚΙΑ:** 46 χρονών

**ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ:** Ψάλτης, καθηγητής Βυζαντινής Μουσικής

**ΤΟΠΟΣ:** Τήνος

***Ποιο ήταν το αντικείμενό σας ως επιμορφωτής;***

Δίδαξα Βυζαντινή Μουσική.

***Πότε και σε ποια προγράμματα εργαστήκατε στη ΝΕΛΕ;***

Εργάστηκα στη ΝΕΛΕ περίπου από το 1986 έως το 1987. Οι επιμορφούμενοι ήταν άτομα κυρίως αρκετά μεγάλης ηλικίας, .... κυρίως συνταξιούχοι. Είχαν απευθυνθεί και σε μικρότερες ηλικίες, αλλά δεν ανταποκρινόντουσαν. Η διδασκαλία γινόταν στο παλιό Δημαρχείο.

***Οι μαθητές σας χρησιμοποίησαν αυτό που έμαθαν ως εργασία;***

Οι επιμορφούμενοι ήταν μεγάλης ηλικίας (65-80 χρονών) και βέβαια κανένας δεν το χρησιμοποίησε για βιοποριστικούς λόγους ...ήταν μεράκι και μόνον. Είχαν όλοι όρεξη. Από αυτούς που έχουν μείνει- γιατί ορισμένοι απεβίωσαν- ακόμη και τώρα το σκέπτονται όλο αυτό θετικά. Ορισμένοι από τους επιμορφούμενους είχαν πλαισιώσει εκκλησίες- χωρίς χρήματα- και είχαν γίνει ψάλτες σε χωριά. Δύσκολα μέσα από το Ωδείο γίνεσαι ψάλτης, γιατί χρειάζεσαι μεράκι.

***Έχετε διδάξει σε άλλα προγράμματα εκτός της ΝΕΛΕ; Αν ναι ποια ήταν κατά την άποψή σας τα στοιχεία που διαφοροποιούσαν τα προγράμματα της ΝΕΛΕ από τα προγράμματα άλλων φορέων (και ποιων, συγκεκριμένες συγκρίσεις και με σήμερα).***

Ακόμη και σήμερα διδάσκω αφιλοκερδώς «υπό την σκέπη της Παναγίας». Τώρα πλέον διαθέτω και ένα ηλεκτρονικό όργανο, το οποίο είναι εξαιρετικό και βοηθάει πάρα πολύ. Παλιά δεν υπήρχαν τέτοια μηχανήματα. Ακόμα και τώρα υπάρχει ένα ωραίο πνεύμα φιλίας που είχαμε και τότε και επιπλέον τώρα πια έχω και εκπαιδευτικούς ως μαθητές.

***Ποιες ήταν οι δυσκολίες που αντιμετωπίσατε ως επιμορφωτής της ΝΕΛΕ;***

Δεν συνάντησα ιδιαίτερες δυσκολίες γιατί είχαν όλοι όρεξη. Μας ένωνε η αγάπη για τη βυζαντινή μουσική. Είχαμε θέσει σαν στόχο μία εκδήλωση της ΝΕΛΕ στο Πνευματικό Κέντρο με ύμνους (επίκαιρους των Χριστουγέννων). Δεν έδειξαν ότι κουράζονται κατ' αρχήν. Δεν τους ένοιαζε ο παραπάνω χρόνος. Πέτυχαμε βέβαια γιατί είχαμε θέσει ως στόχο την εκδήλωση... μέσα σε 10 μαθήματα έμαθαν πολλά

πράγματα και η εκδήλωση πήγε καλά, ε... αλλά αργότερα μου δήλωσαν την κούρασή τους- ίσως πλέον λόγω ηλικίας.

***Γινόταν εκπαίδευση των εκπαιδευτών; Ενημέρωση για τους συμμετέχοντες;***

Δεν είχα επιμορφωθεί από τη ΝΕΛΕ. Είχα πάρει κάποιες γνώσεις σε Ωδείο. Τελικά, είναι θέμα προσωπικό η διδασκαλία. Να ξέρεις το αντικείμενο, να προδιατίθεται το ακροατήριο θετικά και να έχεις καλή σχέση με τους μαθητές σου. Η κυρίως μόρφωση γίνεται στο αναλόγιο της εκκλησίας, όπου μαθαίνεις όχι μόνον απλές γνώσεις, αλλά και να αναλύεις και να εκτιμάς σωστά.

***Με ποιες τεχνικές (εκπαιδευτικές) κυρίως εργαζόσασταν;***

Η διδασκαλία είχε απλουστευθεί για να μπορούν να αφομοιώνουν. Παίρναμε την αίθουσα τελευταίοι για να καθόμαστε όσο θέλουμε- και πράγματι καθόμασταν πολύ παραπάνω. Στο πρώτο μισό του χρόνου του μαθήματος, κάναμε ασκήσεις, ανεγνώριζαν τα σημαδόφωνα, «ανέβαιναν και κατέβαιναν». Στο άλλο μισό, κάναμε πρακτική, πώς να «βάλεις» τη φωνή σου, ως να «χρωματίσεις». Το μάθημα ήταν μία ευκαιρία για να βρεθούμε, να συζητήσουμε, να πιούμε καμιά ρακί, να φάμε ένα γλυκό- και να μάθουμε και κάτι. Τότε είχαμε δεθεί πολύ.

***Αξιολογούσατε τη δουλειά σας; Την αξιολογούσε η ΝΕΛΕ;***

Δεν είχα ακούσει τίποτα για αξιολόγηση. Η ..... (αναφέρεται το όνομα της υπεύθυνης του ΚΛΕ Τήνου) ήταν πανταχού παρούσα αλλά ... εκείνη από τη μεριά της το παράκανε γιατί δεν ευχαριστήθηκε οικογένεια με το να δίνει όλο της τον εαυτό στα προγράμματα.

***Τι σήμαινε για σας;***

Ό,τι κάναμε το κάναμε με την καρδιά μας.

***Θα το ξανακάνατε;***

Όπως σας είπα, και τώρα ακόμα διδάσκω βυζαντινή μουσική στην Παναγία Τήνου, όπου μαζεύονται αρκετά άτομα συστηματικά κάθε Δευτέρα.

## **ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΤ'**

**Συνέντευξη επιμορφωμένου του ΚΛΕ Σύρου**

**ΗΛΙΚΙΑ:** 47 χρονών

**ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ:** Εκπαιδευτικός- Χημικός

**ΤΟΠΟΣ:** Σύρος

***Σε ποια αντικείμενα παρακολουθήσατε προγράμματα;***

Το πρόγραμμα ξυλογλυπτικής, με δάσκαλο τότε...ήταν ο Μανόλης ο Κοντιζάς, ξυλογλύπτης, ένας από τους τελευταίους ξυλογλύπτες της Σύρας.

***Πότε παρακολουθήσατε αυτά τα προγράμματα;***

Ήταν πριν από 15 χρόνια, ίσως και πιο παλιά.

***Από πού μαθαίνατε για τη διοργάνωση προγραμμάτων από τη ΝΕΛΕ;***

Πότε μεταξύ των συναδέλφων... ήταν κάτι που ήταν γνωστό, γιατί κι άλλοι συνάδελφοι πήγαιναν σε άλλα προγράμματα. Εγώ είχα μάθει τότε ότι γινόταν ένα πρόγραμμα αγγειοπλαστικής και τότε έμαθα για τη ΝΕΛΕ, από το πρόγραμμα αγγειοπλαστικής. Βέβαια, κι όλοι οι φορείς τότε το διαφήμιζαν και... υπήρχε δηλαδή πληροφόρηση

***Ερωτηθήκατε ποτέ για το ποια αντικείμενα θα θέλατε να κάνετε;***

Ε... δεν το θυμάμαι αυτό. Εγώ επέλεξα ξυλογλυπτική γιατί με ενδιέφερε το θέμα.

***Έχετε συμμετάσχει σε άλλα προγράμματα εκτός της ΝΕΛΕ; Αν ναι ποια ήταν κατά την άποψή σας τα στοιχεία που διαφοροποιούσαν τα προγράμματα της ΝΕΛΕ από τα προγράμματα άλλων φορέων (και ποιών, συγκεκριμένες συγκρίσεις και με σήμερα)***

Σε τέτοιο επίπεδο... όχι. Τέτοιο εννοώ...μη επιστημονικό δηλαδή, έξω από τον τομέα μου. Επιστημονικό...και σαν καθηγητής και σαν χημικός, σε πολλά προγράμματα επιμόρφωσης πάρει μέρος. Η ξυλογλυπτική ήταν εντελώς πρακτικό, δηλαδή είχε πρακτική εξάσκηση γιατί κι ο δάσκαλος ήταν κι αυτός πρακτικός, δεν είχε θεωρητικές γνώσεις, δηλαδή ό,τι γνώσεις είχε αποκτήσει μόνος του και... βέβαια ήταν γνώστης της τέχνης, έτσι...ενώ τα άλλα... οι άλλες επιμορφώσεις ήταν εξειδικευμένες, οργανωμένες πιο καλά. Εκεί, η όλη οργάνωση ήταν η ώρα, ο χώρος... δεν μπορώ να πω ότι υπήρχε κάποια άλλη θεωρητική κάλυψη.

***Γινόταν αξιολόγηση των προγραμμάτων; Αξιολογούσατε τον επιμορφωτή;***

Νομίζω κάποιος συμπληρώναμε κάποιο ερωτηματολόγιο, αλλά δε θυμάμαι πολλά πράγματα τώρα, δε το θυμάμαι. Είχε γίνει μία έκθεση των έργων. Πως αξιολογήθηκε τώρα αυτή, το αποτέλεσμα... δεν μπορώ να πω. Πάντα ήταν... εντυπωσίαζαν αυτά, γιατί ήταν... ειδικά η ξυλογλυπτική... έδινε ένα καλό αποτέλεσμα. Μάλιστα, κάποιος επιμορφούμενος συνέχισαν να ασχολούνται με τη ξυλογλυπτική κι έκαναν ατομικές εκθέσεις. Υπάρχουν στη Σύρο ακόμα άνθρωποι οι οποίοι ασχολούνται ερασιτεχνικά... ίσως και να πουλάνε και κάποια έργα τους.

***Τα προγράμματα αυτά ήταν χρήσιμα για εσάς στη συνέχεια; Αν ναι σε ποια σημεία;***

Χρήσιμο ήταν. Έκανα μια καλή κασέλα στο σπίτι...(γέλια) και μετά έμαθα να σκαλίζω μάρμαρο έχοντας την εμπειρία από το ξύλο. Αλλά και τα δυο τα σταμάτησα βέβαια λόγω έλλειψης χώρου, χρόνου και επειδή έχω πρόβλημα και με τα χέρια μου, βέβαια. Λόγω τενοντίτιδας.

***Τι σήμαινε για εσάς η ΝΕΛΕ και η ΛΕ, τότε και σήμερα;***

Ε, τότε ήταν μια ευκαιρία να μάθω εγώ και αρκετοί άλλοι επιμορφούμενοι δηλαδή σε κάποια αντικείμενα που δεν θα υπήρχε άλλος τρόπος, δηλαδή θα ήταν αδύνατο να επιμορφωθεί κάποιος στην ξυλογλυπτική ή στην φωτογραφία ή ... στην αγγειοπλαστική αν δεν υπήρχαν τα προγράμματα της ΝΕΛΕ. Σήμερα δεν ξέρω αν υλοποιεί και μάλιστα έχω αναρωτηθεί πολλές φορές και δεν ανακαλύπτω κάτι που να αποδεικνύει την... ότι δραστηριοποιείται ακόμα η ΝΕΛΕ. Τουλάχιστον, δεν έχω εγώ τέτοια πληροφόρηση. Εντάξει, απ' ότι ξέρω, έχει ελαττωθεί πολύ η χρηματοδότηση και κάνουν ελάχιστα προγράμματα. Τώρα, για παράδειγμα, κάνουν μαθήματα γερμανικών. Το 'ξερες;

*Ναι, είχα ακούσει γι αυτά. Απλώς, δεν ήξερα ότι το κάνει η ΝΕΛΕ, όμως.*

***Πόσο θεωρείτε ότι συνέβαλε στην τοπική ανάπτυξη;***

Ναι. Ναι, όπως όλες οι δραστηριότητες συμβάλλουν στην ανάπτυξη, βέβαια. Σίγουρα συνέβαλε. Ε... κι οπωσδήποτε και στην... πνευματική και καλλιτεχνική. Αυτό είναι δεδομένο. Το γεγονός ότι σας είπα ότι κάποιος ασχολούνται ακόμα και ... έχουν γίνει καλλιτέχνες του είδους...ε, κάτι σημαίνει.

***Πόσο θεωρείτε ότι συνέβαλε στην ανάπτυξη της ισότητας των δύο φύλων;***

Ίσως. Βέβαια, η εποχή εκείνη... δεν ξέρω αν υπήρχε ... δεν ξέρω αν ήταν έντονη.... Ναι, ναι, γιατί σ' αυτούς τους χώρους εργαζόντουσαν παράλληλα άντρες και γυναίκες επί ίσοις όροις. Έτσι; Και σε ορισμένα ίσως οι γυναίκες έδειχναν ... το αποτέλεσμα να ήταν καλύτερο και να είχαν πιο πολύ μεράκι. Και στη ξυλογλυπτική. Παράδειγμα, θα σου είπα η Νομική (μία άλλη επιμορφωμένη στην ξυλογλυπτική).

### ***Λείπει σήμερα η Α.Ε. και τα προγράμματα της ΝΕΛΕ;***

Ναι, δεν ξέρω αν λείπει. Δεν ξέρω αν υπάρχει η ίδια αναγκαιότητα. Είναι κι αυτό ένα ερώτημα, αν έχει χρόνο κάποιος να ασχοληθεί, να... Πάντως, αυτό που λείπει είναι σίγουρα η πληροφόρηση... Πιστεύω θα υπήρχαν ενδιαφερόμενοι κι αυτήν την εποχή αν υπήρχαν προγράμματα τέτοια, σίγουρα θα υπήρχαν ενδιαφερόμενοι που θα γέμιζαν έτσι και τον ελεύθερο χρόνο τους και θα μάθαιναν κάποια πράγματα που κάποιος θα μπορούσαν να τα χρησιμοποιήσουν και επαγγελματικά, στη δουλειά τους δηλαδή.

### ***Με ποιες τεχνικές δούλευε ο επιμορφωτής;***

Ο επιμορφωτής δούλευε όπως δούλευε στο εργαστήριό του, σαν μάστορας, σαν τεχνίτης, ξυλογλύπτης. Ε... εκεί είχε τον πάγκο, τα εργαλεία, τα σχέδια. Εξηγούσε πρώτα βέβαια τα... τι είναι η ξυλογλυπτική, πως δουλεύει, τι σχέση έχει πρώτα η σχεδίαση, γιατί είναι πολύς βασικός παράγοντας το σχέδιο στην ξυλογλυπτική, δηλαδή ένα σχέδιο πρέπει να είναι... να κάνει για ξυλογλυπτική. Κι αυτό μόνο ένας έμπειρος τεχνίτης μπορεί να σχεδιάσει. Αυτό που μου'κανε εντύπωση είναι πόσο εύκολα πήγαινε το χέρι του στα βυζαντινά σχέδια, δηλαδή αν έλεγε ότι θα κάνω ένα σχέδιο βυζαντινό, αμέσως από τις πρώτες γραμμές καταλάβαινες ότι έβγαινε κάτι από... αυτήν την τέχνη. Ή ένα... όταν ασχολιόταν με τη λαϊκή τέχνη, από τις πρώτες γραμμές το χέρι του πήγαινε ... εκεί. Και βέβαια, στο ξύλο μετά, αυτός ήξερε ποιο είναι το αποτέλεσμα, κάτι που δεν μπορείς να το φανταστείς εσύ βλέποντας ένα απλό σχέδιο. Κι αυτό βέβαια είναι η τέχνη... αυτό που δεν κατάφερα εγώ να μάθω. Αυτό που κατάφερα ήταν να βλέπω το σχέδιο και να το δουλεύω στο ξύλο κι αυτό είχε... με πολύ καλό αποτέλεσμα. Ε, το να σχεδιάζω ήταν κάτι που θεωρώ ότι... ίσως είναι κι ένα ταλέντο που πρέπει να το'χεις και δεν μαθαίνεται, έτσι απλά.

Κατ' αρχήν δεν ξεκινήσαμε όλοι μαζί. Εγώ είχα πάει, κάποιος άλλος δούλευαν γιατί στο γκρουπ υπήρχαν και μαθητές από προηγούμενο πρόγραμμα που συνέχιζαν να δουλεύουν. Ε, εκείνος βέβαια έκανε όλην την εισαγωγή, μας έδειχνε πως πρέπει να δουλέψουμε..., ποιες είναι... ποια είναι τα μυστικά της ξυλογλυπτικής, ποια είναι τα εργαλεία, πώς πιάνεις το κάθε εργαλείο, πώς χρησιμοποιείς το, ας πούμε σφυρί,...ε, και μετά μας έβαζε αμέσως να δουλέψουμε το ξύλο: να χρησιμοποιούμε ένα- ένα εργαλείο, να μάθουμε τη χρήση κάθε εργαλείου, μετά να κάνουμε ένα σχέδιο και να το δουλεύουμε και στο τέλος, καθένας... δεν πιστεύω ότι έφυγε κάποιος χωρίς να πάρει ένα έργο που ήταν αξιόλογο γι αυτόν. Κι αυτό ήταν το πιο σημαντικό.

### ***Πώς θα χαρακτηρίζατε τις σχέσεις μεταξύ των μελών της ομάδας;***

Ναι, ήταν πράγματι πολύ καλό. Υπήρχαν στην ομάδα από νέα παιδιά μέχρι παππούδες κι επειδή μας συνέδεε αυτή... αυτό το κοινό ενδιαφέρον και... έστω αυτή η δημιουργία, υπήρχε μια πολύ καλή σχέση μεταξύ μας. Ακόμα τώρα βλέπω ανθρώπους απ' αυτήν την ομάδα, που έχουν περάσει δεκαπέντε χρόνια, ίσως και παραπάνω..., και χαίρομαι, με πιάνει μια...δηλαδή χαίρομαι να τους μιλήσω, να κάτσουμε μαζί.



## **ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ζ'**

**Συνέντευξη επιμορφωμένης του ΚΛΕ Άνδρου**

**ΗΛΙΚΙΑ:** 40 χρονών

**ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ:** Δημόσιος υπάλληλος

**ΤΟΠΟΣ:** Άνδρος

***Σε ποια αντικείμενα παρακολούθησατε προγράμματα;***

Παρακολούθησα ραπτική.

***Πότε παρακολούθησατε αυτά τα προγράμματα;***

Το 1984.

***Από πού μαθαίνατε για τη διοργάνωση προγραμμάτων από τη ΝΕΛΕ;***

Μόλις είχα έρθει απ' την Αθήνα κι έψαχνα να βρω τι θα κάνω. Ρωτώντας έμαθα για τα προγράμματα της ΝΕΛΕ. Έκαναν πολλά προγράμματα τότε (πηλό, γραφομηχανή, μουσική, αργαλειό- ίσως κι άλλα) αλλά εγώ ήθελα τη ραπτική.

***Ερωτηθήκατε ποτέ για το ποια αντικείμενα θα θέλατε να κάνετε;***

Όχι. Ήξερα για την ύπαρξη των άλλων προγραμμάτων αλλά διάλεξα το συγκεκριμένο.

***Έχετε συμμετάσχει σε άλλα προγράμματα εκτός της ΝΕΛΕ; Αν ναι ποια ήταν κατά την άποψή σας τα στοιχεία που διαφοροποιούσαν τα προγράμματα της ΝΕΛΕ από τα προγράμματα άλλων φορέων (και ποιών, συγκεκριμένες συγκρίσεις και με σήμερα)***

Σε πανεπιστημιακό επίπεδο, στην Πάντειο. Καμία σχέση το ένα πρόγραμμα με το άλλο. Δεν είναι ότι η ραπτική δεν ήταν οργανωμένο πρόγραμμα, ίσα- ίσα, ήταν πολύ οργανωμένο, αλλά ήταν τελείως άλλο πράγμα. (Στη ραπτική) ο κόσμος ήρθε και επιμορφώθηκε, έτσι απλά. Ήταν τότε τα πρώτα βήματα της επιμόρφωσης σε σχέση μ' αυτά που γίνονται σήμερα. Τώρα είναι εξειδικευμένα.

***Γινόταν αξιολόγηση των προγραμμάτων; Αξιολογούσατε τον επιμορφωτή;***

Όχι.

***Τα προγράμματα αυτά ήταν χρήσιμα για εσάς στη συνέχεια; Αν ναι σε ποια σημεία;***

Ναι,... σε προσωπικό επίπεδο. Εξυπηρέτησα δικές μου ανάγκες και φίλων μου.

***Τι σήμαινε για εσάς η ΝΕΛΕ και η ΛΕ, τότε και σήμερα;***

Ένας φορέας, το κλειδί για πολλά πράγματα. Στο νησί είναι δύσκολα να βρεις να κάνεις διάφορα πράγματα.

***Πόσο θεωρείτε ότι συνέβαλε στην τοπική ανάπτυξη;***

Νομίζω ότι συνέβαλε, ναι. Και τώρα ξεκινούν από ιδιωτικούς τομείς και μετά σταματάνε.

***Λείπει σήμερα η Λ.Ε. και τα προγράμματα της ΝΕΛΕ;***

Ναι. Ο κόσμος ζητάει να πηγαίνει σε προγράμματα. Το βλέπεις από την προσέλευση σε προγράμματα που γίνονται.

***Με ποιες τεχνικές δούλενε ο επιμορφωτής;***

Γινόταν κανονικό μάθημα, όχι προχειροδουλειές, αλλά γινόταν όπως στις σχολές που πληρώνεις. Ξεκινήσαμε από την αρχή: από το χαρτί, στη συνέχεια στο σχέδιο και στα μαθηματικά και μετά στο ύφασμα. Ε,...έπαιρνες το πανί και το έκανες ρούχο.

***Πώς θα χαρακτηρίζατε τις σχέσεις μεταξύ των μελών της ομάδας;***

Πολύ καλές σχέσεις. Υπήρχε ένας βασικός πυρήνας ατόμων που παρακολουθούσαμε, καμιά δεκαριά άτομα κι έρχονταν και μερικοί, δυο- τρεις καινούριοι. Παρακολούθησε για τρία χρόνια περίπου, δυο φορές την εβδομάδα.

## **Παράρτημα Η'**

*Λόγω μεγάλης επιβάρυνσης του μεγέθους του αρχείου, δεν παρατίθενται τα τεκμήρια (ψηφιοποιημένα έγγραφα) των Παραρτημάτων Η', Θ', Ι' και Κ' στην ηλεκτρονική μορφή.*